

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE
TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN İZLERİ**

SAMET KARA

110101025

**TEZ DANIŞMANI
Yard. Doç. Dr. ZEYNEP KEVSER ŞEREFOĞLU**

İSTANBUL 2014

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE
TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN İZLERİ**

SAMET KARA

110101025

**TEZ DANIŞMANI
Yard. Doç. Dr. ZEYNEP KEVSER ŞEREFOĞLU**

İSTANBUL 2014

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE
TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN İZLERİ**

SAMET KARA

110101025

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı**

Bu tez 02/01/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği /Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Fatih ANDI Prof. Dr. Ömer ÇAHA Yard. Doç. Dr. Zeynep Kevser ŞEREFÖĞLU

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Samet KARA

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYINLAMA İZİN FORMU

Referans No	10027149
Yazar Adı / Soyadı	SAMET KARA
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 50362007148
Telefon	5058890516
E-Posta	sametkara29@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN İZLERİ
Tezin Tercümesi	SOCİAL CHANGE İN THE STORY OF RASİM ÖZDENÖREN
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature
Üniversite	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Türk Edebiyatı Bölümü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2014
Sayfa	211
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. ZEYNEP KEVSER ŞEREFOĞLU 16364206132
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 07.02.2017 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

07.02.2014

İmza :

Öz

Bu çalışma Rasim Özdenören hikâyelerinde toplumsal değişimin izlerini sürmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmamızın temelini teşkil eden hususlar, sosyolojik bir olgunun edebi eserlere nasıl yansıdığını saptamak ve modernleşme sonrası değişen toplumsal yapımız ile bu değişimin Rasim Özdenören hikâyelerinde nasıl yer aldığını ortaya koymaktır.

Giriş hariç beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde toplumsal değişim kavramı ve bu kavram etrafında kümelenen diğer kavramlar değerlendirildikten sonra merkezde Rasim Özdenören hikâyeleri olmak üzere; ikinci bölümde değişimin insan ve insan ilişkileri üzerindeki etkileri, üçüncü bölümde kent, kır ve mekânlarda görülen etkileri, dördüncü bölümde insanı etkileyen değişimin onun kullandığı eşyalara olan etkileri ve beşinci bölümde de günlük hayata olan etkileri değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada sadece Rasim Özdenören'in hikâyelerinden değil aynı zamanda farklı alanlara ait kaynaklardan (psikoloji, felsefe, sosyoloji) ve Rasim Özdenören'in deneme türünde yazılan eserlerinden de yararlanılmıştır.

Ortaya çıkan sonuçta, Rasim Özdenören'in hikâyelerinin ayrıntılı bir gözlem ve yerinde tespitlerle toplumsal değişimin izlerini taşıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler:

Rasim Özdenören, Türk Hikâyesi, Türk Edebiyatı, sosyal değişim

ABSTRACT

This study has been made to follow the traces of social change in the stories of Rasim Özdenören. The points that constitute the basis of our study are to determine how a social phenomenon had been reflected to a literary work and to reveal how this change took place in the stories of Rasim Özdenören with our social fluxional structure after modernization.

After the evaluation of social change concept and the other concepts clustering around this concept had been evaluated in the first chapter of this study, which was consisting of five chapters except introduction, Rasim Özdenören's stories in the centre, in the second chapter, effects of the change on human beings and human relationships; in the third chapter, the effects which could be seen in city, rural and places; in fourth chapter, the effects of the change which was effecting human being on his belongings; in the fifth chapter, the effects on daily life were evaluated.

In this study, not only benefited from Rasim Özdenören's stories but also benefited from the books in different fields(psychology, philosophy, sociology) and Rasim Özdenören's essays.

In conclusion, it was observed that Rasim Özdenören's stories had the traces of social change with the detailed observation and appropriate determinations.

Key Words:

Rasim Özdenören, Turkish Story, Turkish Literature, social change

ÖNSÖZ

Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden biri olan Rasim Özdenören, (1940-) hikâyelerini insanı merkeze alan bir duyarlılıktan hareketle yazmıştır. Bu duyarlılığın neticesi olarak hikâyelerinde gerçekçi bir dünya kuran Rasim Özdenören, toplumu ve onu oluşturan insanı kendi fikrî dünyasında olmasını istediği şekilde değil tamamen toplumda karşımıza çıkabilecek türden kahramanlar olarak ele almıştır. Öykünün insanlara yol gösterme görevinin olmadığını söyleyen Özdenören, mevcut insanı betimleyebiliyorsa şayet, o öykünün kendi görevini yaptığını, hatta bu sözü söylemenin bile, yani, insanı ortaya koymanın bile öykü için çok fazla bir yük sayıldığını belirtir.

Çalışmamızda “mevcut insanı” ve onun bir üyesi olarak yer aldığı toplumu betimleyen Rasim Özdenören hikâyelerinden hareketle; modern toplumun önemli sorunlarından birisi olan “değişim”den ve bu değişimin topluma getirileri olduğu görüşünden hareketle yola çıktık.

Rasim Özdenören’in hikâye kitapları tematik olarak ele alındığında; çözümlenin ekonomik ve toplumsal boyutları, yabancılaşma ve kaçış, ölüm ve âhîret inancı, tasavvuf, aile, çocuk, kent ve kır üzerine yoğunlaştığı görülür. İslam medeniyetinin kendine özgü değer yargılarını ve duyarlılığını öykülerinde ana izlek olarak belirleyen Rasim Özdenören, edebiyat kuramına dair yazdığı yazılarla da edebi eserlerine düşünce boyutu kazandıran yazarlardan biri olmuştur. Yarım asrı geçkin bir süredir yazın dünyasında kendisine yer edinmiş bir yazar olan Rasim Özdenören’in ve onun bu süre zarfında yazdığı hikâyelerinin taşıdığı bu nitelikler toplumsal değişimin izlerinin sürülmesi noktasında son derece önemlidir. Hikâyelerinin uzun sayılabilecek bir zaman diliminde yazıldığı ve onun hikâyelerinin yansıttığı tarihî ve sosyal gerçeklik düşünüldüğünde; toplumsal değişimin onun hikâyelerinde iz bıraktığı fikri de kendisini hissettirmektedir.

Çalışmamızın toplum ve toplumsal değişim ana ekseninde ilerlemesi nedeniyle edebiyat dışında başka alanlara ait –sosyoloji, psikoloji, felsefe-kaynaklardan da çalışmamızda büyük ölçüde yararlanılmıştır. İnsanoğlunun

etkilendiği bir yapı olan “değişim”in dönüp insanoğlu tarafından etkilenmesi noktasını aydınlatacak okumalar yapılmıştır.

Çalışmada temel olarak iki varsayımdan hareket edilmiştir. Bu varsayımlardan ilki bir edebî eserin toplumsal değişimin okunmasında kaynaklık eder nitelikte olduğudur. İkinci varsayım ise, bir edebiyat yazarının kaleme aldığı eserlerinin yazıldığı zaman diliminde amacı bu olmamasına rağmen ve bir tarihçi olmamasına karşın yazdıklarıyla tarihe tanıklık edebileceğidir.

Rasim Özdenören’in hikâyelerinde toplumsal değişimin izlerinin görüldüğü savımızı ispata çalışırken yukarıda kısaca ele aldığı konulardan bahsedilen kitaplardan hareketle iki metotla bu izler sürülmeye çalışıldı. Birincisi, bire bir Rasim Özdenören’in farklı dönemlerde yazdığı farklı kitaplarından aynı olay, nesne, insan ve insan ilişkileri konularında alınan bölümlerin karşılaştırılması yoluyla. İkincisi ise, toplumların gelişmesine ve değişmesine paralel olarak ortaya çıkan yabancılaşma, kaçış, intihar gibi unsurların tek başına Rasim Özdenören hikâyelerinde izini sürerek.

Çalışmamızın tamamında, değişim nasıl ve niçin başlamıştır, birey ve toplum, değişim yaşanırken ve yaşandıktan sonra nasıl etkilenmiştir sorularına Rasim Özdenören hikâyeleri bağlamında cevap aranmaya çalışılmıştır.

Türk toplum yapısında meydana gelen değişiklikler ve bu değişikliklerin toplumu meydana getiren insanların hayatlarına olan etkilerini ortaya çıkarmak amacıyla Rasim Özdenören’in bakış açısını da göz ardı etmeden beş bölümde inceledik.

Giriş bölümünde, değişim ve insan arasındaki ilişki Rasim Özdenören’in edebi kişiliği de dâhil edilerek ele alınmıştır. Birinci bölümde, “toplum” ve “değişim” kavramı ele alınarak ikisinin birbiriyle bağlantısı ve sahip oldukları temel özellikler, edebî eserlerin bu bağlamda okunmasını sağlayacak ölçüde Türk toplumu da göz ardı edilmeden psikolojik, sosyolojik ve felsefi bakımdan açıklanmıştır. Bu bölümden sonra birbirini izleyen her bölümün merkezine Rasim Özdenören hikâyeleri yerleştirilerek toplumsal değişimin farklı alanlara yansıyan izleri saptanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, değişim karşısında insan ve insani ilişkiler; üçüncü bölümde, değişim karşısında insanın da bir parçası olduğu kent, kır ve diğer

mekânlar; dördüncü bölümde, insanın hayatını kolaylaştırmak adına kullandığı eşyaların değişim karşısındaki durumu; beşinci bölümde, gündelik hayat ve onun bazı öğeleri ele alınarak açıklanmıştır. Sonuç bölümünde, tüm bölümlerde ele alınan konular ve yaklaşımlar genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş, kaynakça bölümünde ise çalışmanın hazırlanmasına yardımcı olan eserler sıralanmıştır.

Tüm bölümler ve bu bölümlerde ele alınan konular, toplumsal değişim etrafında, Özdenören'in eserlerinden hareketle, insan ve insani ilişkiler merkezli yabancılaşma, kaçış, intihar, kahramanların içerisinde bulunduğu arayış, mekân merkezli kent ve kırdaki değişim, eşyalara yüklenen anlamların zamana göre farklılaşması ve gündelik hayatın değişime paralel olarak getirdikleri; farklı noktalardan değerlendirilmiş ve bunlar birbirleriyle bağlantılı olarak sıralanarak tezin tematik bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır.

Rasim Özdenören'in hikâyelerinden yola çıkıp toplumsal değişimi edebî eserler üzerinden daha da önemlisi insan ve toplum üzerinden okumaya çalışarak gerçekleştirdiğimiz çalışmamızın meseleye yeni ve doğru bir yaklaşım getireceği ümidini taşımaktayız.

Son olarak bu çalışma vesilesiyle, öğrenim hayatım süresince benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Neziha KARA ve babam Celalettin KARA'nın şahsında bütün aileme; kaynak temini noktasında benden yardımlarını esirgemeyen FSM Vakıf Üniversitesi THY Kütüphanesi çalışanları Alev DÜLGER ve aynı zamanda sınıf arkadaşım olan Bahar AVCI'ya; edebiyat alanında ufkumu ve bakış açımı genişleten hocalarım Prof. Dr. Hasan AKAY ve aynı zamanda bu çalışma konusunu bana tavsiye ederek çalışmanın başlangıcında çok değer verdiğim görüşlerini benimle paylaşıp konuya geniş bir açıdan bakmamı sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. M. Fatih ANDI'ya; danışmanlığımı üstlenip uzun çalışma saatleri boyunca bana zaman ayırarak benden yönlendirmelerini ve maddi-manevi sonsuz emeğini esirgemeyerek bu çalışmayı yapmamda büyük pay sahibi olan kıymetli hocam Yard. Doç. Dr. Zeynep Kevser ŞEREFÖĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Samet KARA

Ocak 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞİM

1.1.Toplum.....	15
1.2.Toplumsal Yapı.....	18
1.3.Toplumsal Değişim Kavramının Tanımı.....	21
1.4.Modernleşme Bağlamında Türkiye’de Toplumsal Değişim.....	23
1.4.1Modernleşme, Türk Toplumunu ve Edebiyat İlişkisi.....	24

2. BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE İNSAN VE İNSANİ İLİŞKİLER EKSENİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

2.1“Hep Aynı Öykü”:	İnsan.....	31
2.1.1.Toplumsal Değişim ve İnanç		40
2.1.2.Toplumsal Değişim ve Ahlaki, Moral Değerler.....		52
2.1.2.1.Arayışın Çıkmaz Sokağı: Kaçış.....		57
2.1.2.2.İntihar Tablosu.....		61
2.1.2.3.İnsanın Kendini Yabana Atması: Yabancılaşma.....		66
2.2. Rasim Özdenören Hikâyesinde İnsani İlişkiler Ekseninde Toplumsal Değişim.....		70
2.2.1.Toplumsal Değişim ve Aile.....		72
2.2.2.Toplumsal Değişim ve Arkadaşlık İlişkileri.....		88
2.2.3.Toplumsal Değişim ve Komşuluk İlişkileri.....		91

3. BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE KENT - KIR EKSENİNDE

TOPLUMSAL DEĞİŞİM

3.1.Kırda Ekonomik Hayat: Kanaat.....	96
3.2.“Kent: Tetikte Beklenen Rızık” Yahut Kentte Ekonomik Hayat.....	103
3.3.Kırda Sosyal Hayat: Samimiyet.....	110
3.4.“Odamda Yapma Çiçek”: Kentte Sosyal Hayat.....	114
3.5.“Dönüş Gene Kente Yönelir”: Göç.....	124
3.6.Ârafta Kalmış Yerleşim Yeri: Gecekondu.....	129
3.7.Toplumsal Değişimin Mekâna Yansıması: Mimarî.....	134
3.8.“İflah Olmaz Bir Kentli”: Rasim Özdenören.....	142

4. BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE EŞYA EKSENİNDE

TOPLUMSAL DEĞİŞİM

- 4.1. “ Her Şey Yerli Yerinde” Mi?.....149
- 4.2. Eşyanın (M)arkasındaki Dünya: Reklamlar ve Moda156

5. BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE GÜNDELİK HAYAT

EKSENİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

- 5.1. Değişen Gündelik Hayatlar.....164
- 5.2. Beygirden Metroya, Telgraftan Cep Telefonuna: Ulaşım –
Haberleşme.....176
- 5.3. Şifalı Otlardan Haplara, Duadan Tıbbî Tedaviye: Sağlık
Hizmetleri.....182
- SONUÇ.....188
- KAYNAKÇA.....193

KISALTMALAR

a.e. aynı eser

a.g.e. adı geçen eser

a.g.m. adı geçen makale

a.g.t. adı geçen tez

C cilt

Çev. çeviren

Der. derleyen

Haz. hazırlayan

S sayı

s sayfa

vs. vesaire

v.b. ve benzeri

v.d. ve diğerleri

Giriş

Dünyanın döndüğü gerçeğine sırtımızı vererek yola çıkarsak; rahatlıkla dünya üzerinde yaşayan insanların hayatları da bu döngüye paralel olarak değişmektedir diyebiliriz. Dünyamız daha özeldede yaşadığımız günler, “Değişmeyen tek şey, değişimin kendisidir” sözünün sahibini haklı çıkarırcasına sürekli bir yenilenme daha doğru bir ifade ile değişme içerisinde. Bu değişme yaşadığımız günleri her açıdan etkisi altına almaktadır. Geçmişte yaşayan bir insanın yaşadığı bir olaya verdiği tepkiyi aynı şekilde günümüzde yaşayan bir insandan beklemek anlamsızdır. Çünkü yaşanan olay aynı olsa da yaşanan günler de olayı yaşayan insan da değişmiştir.

“Yaşadığımız günlerden hoşnut olanlar olduğu gibi, onu yerden yere çalmak için fırsat kaçırmayanlar da var: bir yanda iyimserler, bir yanda kötümserler. Bugünün manzarasından esinlenip geleceğe güvenle bakanlar olduğu gibi, aynı manzaraya kuşkuyla bakıp gelecekte tümenden umudunu kesenler de var: Bunlar, insanoğlunun geleceğini uzay boşluğundaki yoğun karanlıklar halinde tanımlıyor.

İster o yanda yer almış olsun, ister bu yanda, hepsinin ortak paydası, içinde yaşadığımız günler. İçinde yaşadığımız günlerden hoşnut olan da, ona kaygıyla bakan da gelecekle ilgili hesaplar yapmaktan kendini alamıyor. Gerçi hepsinin ayağı günümüz zeminine basıyor ama hesapları belki de hiç birinin yaşamayacağı kadar uzakta bulunan gelecekle ilgili. Mevhum bir geleceğe yüzünü döndürerek yaşadığı günden hesap soruyor ve ilerde yaşanacak günlerin hesabını istiyor.”¹

İnsan neden yaşadığı günlerden memnun kalmadığı zaman Rasim Özdenören’in dediği şekilde “*belki de hiç birinin yaşamayacağı kadar uzakta bulunan gelecek*”ten yaşadığı günlerin hesabını sormaya çalışır? Memnun kalmadığı yaşadığı günler ile gelecek arasında bir bağ kurmak yerine neden *yaşadığı günler* ile *geçmiş* arasında bir bağ kurmayı tercih edip de hesabı geçmişten sormaz? Eğer böyle yaparsa “yaşadığı günler”de kendisini memnun etmeyen “değişim”i işte o zaman görecektir.

¹ Rasim Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, 7. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s. 25.

Peki, bu değişme nerede kendisini gösterir? Daha önemlisi bu değişme nasıl olur, nasıl gerçekleşir? Kestirmeden cevap verirse değişme toplumsal yapıda olur ve yine toplumsal yapı tarafından gerçekleştirilir. Yani bir nevi etkilendiği yapıyı insanoğlu kendisi de etkiler.

“Yapı” dediğimizde kastedilen, pek çok toplumsal bileşenin bir araya gelmesi ve birbirleri ile ilişkiye girmesi ile ortaya çıkan bir kavramdır. Toplum içinde olan bireye “aktör” diyoruz. Böyle söylememizin nedeni, bireye, toplum tarafından “roller” verilmiş olmasıdır. Aktörlerin bir araya gelmesi ve birbirlerini etkilemesi sonunda ortaya çıkan varlığa da “toplumsal sistem” diyoruz. Bir aktörün toplumsal sistem içinde nasıl davranışlarda bulunması gerektiğini “toplumsal kurum” belirler. Toplumsal kurum ya da “kurumsal kalıp” belli bir toplumda hangi toplumsal eylemlerin ya da toplumsal ilişkilerin meşru ya da beklenen eylem ve ilişkiler olduğunu belirler. Bir başka deyişle, toplumsal kurum, bireye, belli şekilde eylemlerde bulunmaması için bir dış baskı yapar. Dış baskı kurması açısından toplumsal kurumlar, Durkheim’in toplumsal olgu kavramıyla da örtüşür. Durkheim, bu etkenlerin dıştan gelmeleri durumunu şu şekilde açıklar: “Bir erkek kardeş, bir koca ya da bir vatandaş olarak görevlerimi yerine getirdiğimde ve girdiğim taahhütleri sürdürdüğümde; benim ve etkinliklerimin; dışımda olan kanunlar ve göreneklerce tarif edilmiş sorumluluklarımın gereklerini yerine getirmiş olurum...”² Durkheim’in toplumsal olgu kavramı, kolaylıkla formüle edilebilecek bir kavram olmamakla birlikte şu üç özelliği öne çıkarır: Toplumsal olgular *dışsaldır* (yani dışarıdan gelir), *kısıtlayıcıdır* ve *geneldir*. İşte bir *toplumsal sistem* içindeki *ilişkiler*, *toplumsal olgular* ya da *toplumsal kurumlar* ile düzenlendiği zaman ortaya *toplumsal yapı* çıkar. *Yapı*, birimlerin nispeten istikrarlı bir kalıp gösteren ilişkileridir. Toplumsal sistemin birimi aktör olduğuna göre, yapı aktörlerin toplumsal ilişkilerinin kalıplaşmış sistemidir.³

² Durkheim, E., **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**, Çev. C.B.Akal, İstanbul, B/F/S Yayınları, 1985, s. 120.

³ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 14.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, Ağustos 2010, s. 33.

Bir topluluğu ve o topluluğun meydana gelmesini sağlayan yapıyı, o topluluğun kültürü bağlamında en doğru şekilde anlatabiliriz. Yani, topluluk üyelerinin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren; anlam şablonları, kendini ifade veçheleri, düşünce biçimini temsil eden ve yönlendiren sembolleri bağlamında konuya yaklaşırsak meselenin izahı kolaylaşmış olur. Ya da o topluluğun toplumsal yapısı, topluluk üyelerinin birbirleri ile ilişki şablonları, kurumları, iktisadî ve siyasal unsurlar bağlamında ele alındığında çözümlenebilir. Bir topluluğun kültürü onun toplumsal yapısını etkilerken, toplumsal yapı da o topluluğun kültürünü etkiler. Aslına bakılırsa kültürel yapı ve toplumsal yapı iç içe geçmiş bir şekilde karşılıklı olarak etkileşim içerisinde olduklarıdır.

Her ne kadar yukarıda verilen tanımlar billûr daha doğru bir ifade ile bütüncül bir manzara sunsa da toplumsal değişme yukarıdaki kavramların tanımında görüldüğü kadar basit bir süreç değildir. “Sistem, öğeler arası etkileşim üzerine kurulduğundan; öğelerden birinde görülen değişim diğer öğeleri de etkilemekte ve toplumsal değişme ile birlikte kültürel değişme de hesaba katıldığında son derece girift bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kelime itibariyle yapı, katı ve durağan bir çatı çağrışımı yapsa da; toplumsal yapı, öğeler arası ilişkilerin dinamikliği sebebiyle sürekli bir değişim iması içerir. Öğeler arası ilişki ve etkileşimler diyalektik bir süreç içerisinde sistemin bütünlüğünde değişimler yaratır; bireylerin davranış, tutum, değer ve düşüncelerinde somut olarak yansımaları bulur.”⁴

Yaptığımız her şey toplumsal yapılar içinde tezahür eder ve onlardan etkilenir. Yaratıcı ve yenilikçi eylemler dâhil tüm eylemler, yapısal belirleyicilerin ve şartların karmaşık bağlarından ortaya çıkar. Yazar, yönetmen, ressam her kim olursa olsun sanatçı da söz konusu toplumsal etkileşimler içinde bir aktördür ve dolayısıyla yaşadığı toplumdan soyutlanamaz. Yeni tarihçilik akımının öncüklerinden olan Greenblatt da metin yazarının, yazarın kendisi olmaktan çok içinde bulunduğu toplumsallık ve dil olduğunu ileri sürer.⁵

⁴ Gülseren Güçhan, **Toplumsal Değişme ve Türk Sineması**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1992, s. 23.

⁵ Aktaran: Ali Akay, **Sanatın Sosyolojik Gözü**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1999, s. 24.

Stendhal'in, "roman sokağa tutulan aynadır" sözünü temsil ettiği bütün, yani edebiyat bağlamında ele aldığımızda toplumsal değişim karşımıza nasıl çıkar? Bu konuda yapılan çalışmaların çıkış noktası, "toplumun yaşam tarzının ve kültürünün biçimlenmesinde etkili olan edebiyatın, aynı zamanda toplumu yansıttığıdır." Toplumsal değişim, sadece bilimsel verilerle incelenemez. Yukarıda verdiğimiz Stendhal'in sözünden hareketle edebî eserlere başvurmak toplumsal değişimi görebileceğimiz ve ele alıp inceleyeceğimiz en önemli yollardan birisidir.

Ancak "edebî eserlerin temsil ettiği toplumsal yapıları ve ilişkileri değerlendirirken, söz konusu eserin yazıldığı dönemin toplumsal, siyasal ve ekonomik şartlarını da ele almak gerekir. Bunun dışında bir yazarın yansıtması olarak kurmaca öğelerde pekâlâ belli bir dönemin toplumsal ilişkilerini anlamlandırmak için birer temsil niteliği taşırlar. Zira temsil, anlam ve dilin kültür ile bağlantısını kurar. Cereyan etmemiş olan şey (ve neden olmasın, cereyan etmiş olan şey de), insanın inançları, niyetleri, imgeseli, en az tarih kadar tarihtir."⁶

Türk sosyal ve siyasal hayatının fotoğrafını veren türlerden biri olan hikâyenin tarihî gelişimine baktığımızda onun temsil gücünün niteliğini bu bağlamda ortaya çıkarabiliriz.

Edebiyatımızda "öykümüzün hikâyesi", Tanzimat döneminden başlatılarak sırasıyla Servet-i Fünûn dönemi, Millî Edebiyat dönemi ve Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı etrafında yazılmaya çalışılır.⁷

Tanzimat dönemi, "Roman ve hikâyeler, ahlâk-ı umûmiye için muzır mıdır, müfid midir?"⁸ tartışmaları ile geçmiştir. Dönemin hikâyede öne çıkan ismi *Ahmed*

⁶ Nilüfer Öndil, **Biçim Sorunu: Varlıkta, Bilgide, Sanatta**, İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2003, s. 77 - 78.

⁷ Selim İleri ve Necip Tosun ile diğer birçok yazar tarafından hikâyemizin edebiyatımızdaki serüveni anlatılırken bu tasnife başvurulur.

Selim İleri, **Türk Dili: Türk Öykücülüğü Özel Sayısı**, "Giriş" Bölümü, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975, Sayı 286, s. 6.

Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996, s. 11.

Necip Tosun, "Türk Öykücülüğünün Serüveni", <http://tosunnecip.blogcu.com/turk-oykuculugunun-seruveni-1/2519836>

Midhat Efendi, kıssadan hisse bağlamında değerlendirilecek ibret hikâyeleri yazar. Bu hikâyelerde insanlara *ibret verme*, bir şeyleri *duyumsatma*, bir şeyleri *hatırlatma* ve *doğru yolu* gösterme amacı hikâyelerde belirtilir. Bu şekilde, romana ve hikâyeye mesafeli yaklaşan Türk toplumunun bu türler ile geleneksel türler arasında bağ kurarak yeni türlere alışmalarını ve bağlanmalarını amaçlar. Ancak bu hikâye örnekleri hem teknik açıdan hem de muhteva ettiği içerik açısından kusurlu olarak görülür.

Tanzimat Döneminde Batılı Hikâye türüne en çok yaklaşan isim “*Küçük Şeyler*” adlı eseri ile *Sâmîpaşazâde Sezâi Bey* olmuştur.

Edebiyatımızda çağdaş öyküyü geliştiren *Servet-i Fünûn* yazarları olmuştur. “*Servet-i Fünûn*’un küçük hikâyesi, daha çok *Sâmîpaşazâde Sezâi Bey*’in ulaştığı seviyeden harekete geçmiş gibidir.”⁹

Bu dönemin en önemli hikâye yazarı olarak kabul edilen *Hâlid Ziyâ*, “*Küçük Şeyler*” için şunları söyler: “*Küçük Şeyler*, beni çıldırttı (...) Bu, bana yeni bir ufuk, memleketin nesir ve sanat semasında vaadlerle dolu parlak bir maşrak göstermiş oldu.”¹⁰

Hikâyede gerçekçiliği benimseyen *Hâlid Ziyâ*, hikâyenin toplumumuzda tanınmasında, benimsenmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de bu türlerin istediği kurgusal dünyayı çok iyi kurmuştur.¹¹

Türk toplumun içerisine düştüğü girdaptan kurtarılması için girişilen mücadele yıllarında, kurtuluş ideolojilerinden olan Türkçülük akımının edebiyattaki yansımaları olan Milli edebiyat döneminin en ünlü hikâye yazarı *Ömer Seyfettin*’dir.

⁸ Fatih Andı, **Roman ve Hayat**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2004, s. 23. , 63.

⁹ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı**, İstanbul, M.E.B Devlet Kitapları, 2004, C. II, s. 1021.

¹⁰ Hâlid Ziyâ Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, İstanbul, Özgür Yayınları, C.III, s. 79.

¹¹ Necip Tosun, “Türk Öykücülüğünün Serüveni”, <http://tosunnecip.blogcu.com/turk-oykuculugunun-seruveni-1/2519836>

Ömer Seyfettin inandığı, ideolojisinin uzantısı olarak, tezli hikâyeler yazar. “Savaşların yıkımı, ekonomik yaşamın sarsıntıları, azınlık topluluklarının özgürlüklerini elde etmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta duramazlığa sürüklemiştir... Bu dönemde aydınlar katı birçok düşünce akımı arasında gidip gelmektedir. Milli edebiyatı hazırlayan "Türkçülük" bu koşullar altında doğar ve önemli öykücüsü Ömer Seyfettin'i yetiştirir.

Ömer Seyfettin, öyküye gerekli ağırlığı tanıyan ilk yazarımızdır. Katılalım ya da katılmayalım tüm düşüncelerini öykü dünyası kurabilmek için geliştirmiştir.”¹²

Sosyal, siyasal ve edebî bakımdan bugünkü hayatımızı işleme ve yorumlama bakımından Cumhuriyet dönemi, diğer dönemlerle kıyas kabul etmeyecek kadar önemlidir. İçinde bulunulan zamana önceki dönemlerden daha çok seslenen bir dönem olmuştur. Bu yüzdendir ki roman kadar olmasa da hikâyenin edebî bir tür olarak kendini geliştirmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Edebiyatımızda ilk defa hikâyeyi kendisine meslek edinen yazarlar bu dönemde boy göstermiştir. Hikâyenin dünya edebiyatındaki gelişimine paralel olarak ülkede de hikâye sanatı ivme kazanmıştır.

Bu dönemde, 1950'lere gelinceye değin, kendilerinden sonra gelen kuşakları etkilemeleri ve yol açıcı, öncü tavırlarıyla hikâye adına sivrilen üç isim görüyoruz: Memduh Şevket Esendal, Sabahattin Ali, Sait Faik.

Büyükelçilik, parlamenterlik yapan ve CHP Genel sekreterliğine kadar yükselen Esendal, MŞE müstearıyla yazdığı öykülerinde, olaysız, entrikasız da öykü yazılabileceğini ispatlamıştır. Oysa öyküdeki bu anlayış o dönemdeki yerleşik hikâye anlayışına oldukça aykırıdır. Bu nedenle de öyküleri, yayımlandıkları dönemde fazlaca bir ilgi görmemiştir.¹³

Cumhuriyet döneminin bir başka ünlü öykücüsü de Sabahattin Ali'dir. “Sabahattin Ali'nin öyküleri kendinden sonra gelen yığınla öykücüyü etkilemesi ve neredeyse öyküdeki bir yönelimi temsil etmesi açısından önemlidir. Sabahattin Ali,

¹² İleri, a. g. m. , s. 6.

¹³ Tosun, a. g. m. , <http://tosunnecip.blogcu.com/turk-oykuculugunun-seruveni-1/2519836>

sosyalist tutumuyla, öyküdeki eleştirel “sosyal gerçekçilik” akımının öncüsü olmuştur.”¹⁴

Cumhuriyet dönemi öykücülerinden olan Sait Faik ise öykücülüğü meslek edinen, hatta onu bir hayat tarzı olarak yaşayan ender yazarlarımızdan biridir. Öyküdeki ısrarıyla, bu türün edebiyatımızda yerleşmesinde, sevilmesinde, saygınlık kazanmasında öncü rol oynamıştır. “Türk edebiyatında her şeyin öyküleştirebileceğinin ve disiplinsiz, hesapsız da öykü yazılabileceğinin anıt örneklerini vermiştir. Coşkulu, içtenlikli öyküleriyle herkesin kabulleneceği bir öykü dünyası yaratarak Türk öykücülüğünün temel taşlarından biri olmayı başarmıştır.”¹⁵

1960'lara gelindiğinde ise Batı ile daha ciddi bir iletişim kurulurken yoğun bir çeviri olayı da yaşanır. Albert Camus, Jean Paul Sartre, Franz Kafka, William Faulkner Türk yazarları tarafından keşfedilir. Türk öykücülerini bu yazarlardan ve savundukları sanat ve dünya görüşlerinden derinden etkilenirler. Türk öykücülüğü bu sıralar kelimenin tam anlamıyla bir bunalımı yansıtır. Bu dönemde kişisel, çok özel açmazlar, yalnızlıklar, bunalımlar Türk öyküsünün ana temalarını oluşturur. Varoluşçular, Hiç'çiler, Gerçeküstüçüler boy gösterirler. Artık öykücüler içinde bölünmeler de gözlenmektedir. Demir Özlü, Orhan Duru, Erdal Öz, Adnan Özyalçın, Ferid Edgü, Onat Kutlar, Kâmuran Şipal “A Kuşağı” ya da bir diğer adıyla “1950 Kuşağı” öykü platformunda yer alırlar.

Öykü tarihimizin 1960'lara değin dönemine baktığımızda görüldüğü gibi, Batı ya da bunun paralelindeki düşüncelere sahip yazarların eserlerini görüyoruz. Tabii bunda pek de şaşılacak bir yan yok. Çünkü genç Cumhuriyet tavrının Batıdan yana koyduğu için, Batıcı eğilimler dışındaki hiçbir görüşe yaşama imkânı tanımamıştır.

Yerli, İslâmî düşünceye sahip insanlar, 1950'lere kadar öğretiye ilişkin nerdeyse cümle kuramamışlar, bunun doğal bir sonucu olarak da ülke edebiyatı üzerinde önemli izler bırakamamışlardır. İşte Rasim Özdenören, egemen ideolojice

¹⁴ İleri, a. g. m. , s. 10. - 11.

¹⁵ İleri, a. g. m. , s. 11.

böylesine dışlanmış, yok sayılmış, susturulmuş bir dünya görüşünün, inancın atmosferi içinde öykü yayınlamaya başlar.¹⁶

Rasim Özdenören, edebiyata, özelde de öyküye başlama serüvenini çocukluk ve ilk gençlik yıllarında yaşadığı şu iki olaydan hareketle dile getirir:

“Malatya’da oturduğumuz mahallede arkadaşlar arasında bir kitap alışverişinin olduğunu gördük. Nedir diye bu kitaplara biz de ilgi duyduk: Hazreti Ali’nin Cenkleri. Maarif Yayınevi diye bir yayınevinin çıkardığı kitap zannediyorum. Onların çıkarmış olduğu bütün bu hazreti Ali Cenklerini okuduk.”¹⁷

Kitaba olan ilgisinin başlangıcını bu şekilde dile getiren Özdenören, öykü yazmaya başlamasını ise şu hatırası ile aktarır:

“Lisenin birinci sınıfına giderken, o sıralarda öyküler yazdığımı söyleyen bir sınıf arkadaşım, bir öyküsünü okumuş, bana da öykü yazmamı söylemişti. Ben de olur demiş, o gece ilk öykümü yazmışım”¹⁸

Rasim Özdenören, o yıllarda bir bilinç doğrultusunda yazmadığını, onu bugünkü edebiyatçı kimliğine kavuşturur sürecin sonradan devreye gireceğini şu şekilde dile getirir:

“Bugün, yazmanın bir meseleyle ilişkili bulunduğunu söyleyebiliyorum. Ama ben, kendi geçmişime dönüp baktığımda olayın hiç de bu görüşümü doğrulamadığını da aynı zamanda tespit ediyorum. Ben, başka vesilelerle anlatmış olduğum gibi, bir meselem olduğu ve o meseleyi başkalarına aktarmadan duramadığım için yazı yazmaya başlamış değilim. Ben sadece bir arkadaşımın yazma hevesini sürdürmesini sağlamak üzere ve onun hatırı için yazmaya başladım. Kaderin garip ironisidir ki, o arkadaşım kısa bir süre içinde birkaç güzel öykü yazdıktan sonra yazmayı bıraktı. Bense devam ettim. İlk sıralarda “bir meselesi olmak gerektiği” hususunda bilinç

¹⁶ Tosun, a. g. e. , s.17

¹⁷ Cevdet Karal, Ömer Erdem, “Rasim Özdenören’le, ‘Ben İsterim ki Bu Öyküler Okunduğunda İnsan Kendisini Yüceltmış Hissetsin’ ”, **Kaşgar**, S.20, s. 135. - 75.

¹⁸ Rasim Özdenören, **Ruhun Malzemeleri**, Dördüncü baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 143.

sahibi olduğumu söyleyecek değilim. Böyle bir bilinç içinde değilim. Ancak şu kadarını seziniyordum ve kendi kendime diyordum ki, bunları sen yazmazsan başka kimse yazmaz, yazamaz”¹⁹

Öykü yazmaya bu şekilde başlayan Rasim Özdenören’in yazdığı öykülerinin en temel özelliği olarak; “İslâm uygarlığının kendine özgü değer yargılarını ve duyarlılığını öyküye sokmuş, özellikle de insanın ontolojik sorunlarını öykülerinde sorunsallaştırmış”²⁰ olmasını gösterebiliriz. Ancak bunu yaparken kendisinin eserlerinde bir vaiz hüviyetine bürünmesine izin vermez. Rasim Özdenören’in Türk öykücülüğünde önemli bir köşeye yerleşmesinin sebebi de budur. Özdenören’e göre sanat hiçbir düşünceye âlet edilmemelidir. Nitekim onun öykülerinde örnek kişilere de rastlanmamasının en büyük çıkış noktası budur. Rasim Özdenören, Tolstoy ve Dostoyevski’yi bu doğrultuda karşılaştırarak; Dostoyevski’yi de bu yüzden sevdiğini dile getirir. Dostoyevski’nin Tolstoy gibi mesaj kaygısı yoktur: “*Raskolnikof’un tövbesi yok, itiraf ayırıcıdır; itiraf ediyor ama tövbe etmiyor.*”²¹

“Roman bir savaş alanıdır, oysa hikâye düello sahnesidir. Romancı bize ‘tip’ler çizer, hikâyeciye ‘tip’ler çizmez, ‘durumlar’ anlatır.”²² İfadesinde Özdenören’in hikâye anlayışı hakkında önemli bir fikre varabiliriz.

Ömer Seyfettin külliyatını okuyup “geleneksel anlatım tarzından kalkarak” öykü yazmaya başladığını söyleyen Özdenören’in geldiği noktada öykü ile bağının eserleri ve kendisinin bu noktada söyledikleriyle öykü anlayışının nasıl bir evre geçirdiğini görebiliyoruz:

¹⁹ Rasim Özdenören, **Yazı, İmge ve Gerçekçilik**, Üçüncü Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s. 35.

²⁰ Firdevs Canbaz Yumuşak, “Rasim Özdenören ve Öykücülüğü”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/2 Spring, Ankara, 2012, s.1281-1299

²¹ Lemara Abibuleyeva, **Rasim Özdenören ve Feodor Dostoyevski Arasında Tahkiye Anlayışı Bakımından Bir Karşılaştırma**, s.178, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2005

²² Özdenören, **Ruhun Malzemeleri**, s. 141.

“Yaşadığımız hayatta olaylar (veya olgular) pat diye başlıyor ve pat diye bitiyordu. Onun başını ve sonunu araştırmaya giriştiğimizde sonsuz geriye gidişlerle burun buruna gelebiliyorduk. Öyleyse gene de, algı alanımıza pat diye düşen bir olayın öyküsünü yazacaksak, ona pat diye bir yerden başlayabilmeliydik. Öyle yapmaya karar verdim. Daha sonraları günümüz Amerikan öyküsüyle karşılaştığımda, başta Hemingway olmak üzere nerdeyse bütün Amerikan öykücülerinin böyle yapmakta olduklarını gördüm.”²³

Özdenören’in sözlerine “*yaşadığımız hayatta*” şeklinde başlaması, Özdenören’in değişen öykü anlayışının yanı sıra bizlere “toplumsal değişim” hakkında da önemli ipuçları verir.

“*Öyleyse gene de, algı alanımıza pat diye düşen bir olayın öyküsünü yazacaksak, ona pat diye bir yerden başlayabilmeliydik.*” Bu yargıdan hareketle Özdenören’in öykülerine bakarsak dile getirdiği düşüncelerinin öykülerine yansıdığını görebiliriz. Bu yargı için sadece yayımlanan son öykü kitabı olan “İmkânsız Öyküler” eserine bakmamız dahi bu bağlamda fikir edinmemizi sağlayabilir. Arka arkaya gelen aşağıda ilk cümlelerini alıntıladığımız öyküler, Özdenören’in yukarıdaki yargısını doğrular niteliktedir.

“Kendimi birden bir köprünün üstünde dururken, hayır dururken değil, beklerken buldum.”²⁴

“Şair, kayık iskelesinin ucunda dizlerini dikmiş, çenesi bileklerine dayalı oturuyor.”²⁵

“Köprünün altından geçen demiryoluna bakıyor.”²⁶

“Bazen öyle oluyor: Neresinden tutacağını bilemiyorsun.”²⁷

²³ Rasim Özdenören, **Yazı, İmge ve Gerçekçilik**, s. 49.

²⁴ Rasim Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, “Köprünün Döşünde”, İstanbul, İz yayıncılık, 2010, s. 165.

²⁵ Özdenören, **a. e.**, “İskele”, s. 168.

²⁶ Özdenören, **a. e.**, “Sevgi Putu”, s. 171.

²⁷ Özdenören, **a. e.**, “Göge Doğru Uzanmak”, s. 174.

“Eski günlerden bir an’ı çalmaya ne dersin, diye soruyorum kendime.”²⁸

“Söyle bir tablo tasarlamanızı istiyorum: Çorak bir arazi parçası...”²⁹

Yukarıdaki gibi “*pat diye bir yerden başlayan*” bu öyküler gibi pek çok öyküsü vardır dile getirdiği öykü anlayışını destekleyen Özdenören’in. Bunun nedenini şu cümlelerinde bulmamız mümkündür:

“Diyordum ki, bir ânın içine sıkışıp kalmış bir yaşantı parçasını anlatmayı dene: Örneğin bir çehreden bir anda gelip geçen bir gülümsemeyi anlat ya da göz pınarına birikmiş bir damlanın yanaktan süzüldüğü ânı hedefle ve o ânı yakalamaya çalış. Bu, bir bakıma, bir fotoğraf makinesinin bir anda tespit ettiği bir görüntünün kelimelerle ifadeye vurulması demek oluyor.”³⁰

Bu amacını gerçekleştirmek için de neden öyküyü tercih ettiğini sorgulamalıyız. Çünkü sanat anlayışını etkileyenlerin kendi ifadelerinden yola çıkarak daha çok romancılar olduğuna kanaat getiriyoruz. “Neden öykü?” sorusu sorulduğunda bu soruya şöyle cevap vermektedir:

“Yazmayı, aktarmayı, başka hiçbir vasıta ile aktarmayı başaramayacağınız öyle bir şeyle karşı karşıya bulunuyorsunuz ki, orada yalnızca bir tek şey kalıyor elinizde: öykü. Ancak onun dilini kullanarak demek istediğinizi başkasına aktarabiliyorsunuz. Dahası, demek istediğinizin ne olduğunu siz kendiniz de ancak o öyküyü yazarak anlamaya, kavramaya başlıyorsunuz.”³¹

²⁸ Özdenören, a. e. , “An”, s. 177.

²⁹ Özdenören, a. e. , “Kuytulukta”, s. 180.

³⁰ Özdenören, **Yazı, İmge ve Gerçekçilik**, s. 144.

³¹ Özdenören, a. e. , s.147

“İkiye bölünmüşüm: kafamın bir yanında imgesel hastalıklar, öbür yanı ülkemi kurtaracak tasarı taslakları üretiyor.”³² düşüncesi ışığında Rasim Özdenören, düşünce yazıları da kaleme alır. Aslında o, “*bilinçli bir Müslüman kimlik*” oluşturmak adına iki alanda da dünya görüşü ve hayata bakış noktasından hareketle eserlerini kaleme almaktadır. 1977 yılında yayımlanan “İki Dünya” isimli düşünce kitabından sonra “Mavera Dergisi”nde bu konuyla ilgili bir söyleşisi yer alır. Söyleşiyi gerçekleştiren Cahit Zarifoğlu’nun “*Size bugüne kadar bir hikâye yazarı olarak ve genellikle hep edebiyat konuları çerçevesinde düşünen biri olarak görmeye alıştığımız için bu yazılarınızın bizi şaşırttığını söyleyeceğim.*” ifadelerine Özdenören şu şekilde cevap verir:

“Biliyorum. Genellikle bir hikâye yazarının hayâlât ile meşgul olduğu sanılır. Oysa dikkatli bir göz, Bizim hikâyelerimizde de başka ölçüler ve değerlendirmeler içinde, burada yazdıklarımızdan farklı bir şey söylemediğimizi tesbit eder sanırım.”³³

“Red Yazıları”nda ise sanat görüşünü şu cümlelerle ortaya koyar;

“Meselâ, ince siyasetten anlamayan biri, bir edebiyat dergisinin ne için çıkartıldığını kolay kolay anlayamaz. Oysa şuurlu bir edebiyat dergisi bir değil, iç içe birkaç siyaseti birden yürütür.”³⁴

Edebiyatımızda yarım asrı geçkin süredir eser veren ve özellikle öykü alanında önemli bir yere sahip olan Rasim Özdenören’in Türk öykücülüğüne kazandırdığı en somut unsur ‘yerlilik’ olayıdır. Özdenören bu yaklaşımıyla Türk öykücülüğüne yepyeni bir hava, yepyeni bir soluk getirmiştir. Bilindiği gibi Özdenören’in öykü yayımlamaya başladığı dönemler (1940 doğumlu olan Özdenören’in ilk öyküsü 1957’de yayımlanmıştır) yerli düşüncenin yeni yeni kendini

³² Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, s.165.

³³ Rasim Özdenören, **İki Dünya**, Üçüncü Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 16.

³⁴ Rasim Özdenören, **Red Yazıları**, Üçüncü Baskı İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 34.

ifade etmeye başladığı dönemlerdir. Hiç kuşkusuz bu zaman diliminde, Özdenören'in en yakından tanık olduğu olaylardan biri, Batılılaşma emri vakisi ile birlikte yaşanan kültür değişiminin bireye, aileye, topluma yansımaları gerçeği olmuştur. Yaşadığı dönem itibarıyla edindiği bu avantaja bir de memur çocuğu olarak çeşitli Anadolu kentlerini (Maraş, Malatya, Tunceli, İstanbul) dolaşarak edindiği gözlem ve tanıklık eklenince, onun öyküleri için oldukça verimli bir birikim de böylece oluşmuş oluyordu. İşte Özdenören sonradan, bu birikimi, gözlemi ve tanıklığı ile bol bol değerlendirecektir.³⁵

Necip Tosun'un Rasim Özdenören'in öyküleri bağlamında dile getirdiği "yerlilik" unsuru ve Anadolu kentlerinde edindiği "birikim", "gözlem" ve "tanıklık" onun eserlerinde toplumun her açıdan yer almasını sağlamıştır. Dolayısıyla "toplumsal değişim" in de incelenmesi açısından Rasim Özdenören'in öykülerinin her biri önemli bir noktada yer almaktadır.

Yazarın ilk hikâye kitabı olan "Hastalar ve Işıklar" da, insanın içinde bulunduğu hastalıklı durumun, bireysel hayattaki yansımalarına yer verilmiştir. "Hastalar ve Işıklar" in son hikâyelerinde belirginleşen söz konusu "aile" ise birbirine yakın yılların ürünü olan "Çözülme" (1973), "Çok Sesli Bir Ölüm" (1974) ve "Çarpılmışlar" (1977) da hikâyenin merkezindedir. Bu kitaplarda anlatılan "aile" yorumuyla yazarın 1980 öncesi hikâyelerinin tematik boyutu hakkında söz söylenebilir. Yayın sürecinde yazarının dışındaki müdahaleler nedeniyle içindeki ilk üç hikâye yazarın önceki hikâyeleriyle benzerlik gösteren Denize Açılan Kapı (1983) ile Rasim Özdenören'in hikâyelerinde yeni bir kapı açılır. "Denize Açılan Kapı"nın da içinde olduğu yazarın 1980'den 2000'e uzanan dönemde yazdığı "Kuyu" (1999) ve "Ansızın Yola Çıkmak" (2000) kitapları insanın manevi olanla ilişkisine, nefis mücadelesine odaklanır. Yine 2000'lerin başında yayımlanan iki kitap, yazarın aynı yıllarda üzerinde düşündüğü bir başka konu daha olduğunu gösterir. "Hışırtı" (2000) ve "Toz" (2002) kitaplarındaki hikâyelerde kadın karakter ağırlıktadır. Şehir hayatının içerisinde olan bu kadınların mutsuzlukları, arayışları üzerinde durulur.

³⁵ Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören**, s. 107.

Önceki kitaplarında da örnekleri bulunmakla birlikte çok daha kısa metinlerden oluşan ve yazarın hikâyeciliğinde farklı bir açılım olan “İmkânsız Öyküler”in (2009) ise belli bir mesele etrafında yoğunlaşan hikâyeler olmadığı görülür.³⁶

Rasim Özdenören, Türkiye’de değişimin en yoğun olarak yaşandığı 1960,1970 ve 1980’li yıllarda eserleriyle edebiyat dünyasında etkin rol almıştır. Değişimin en yoğun yaşandığı dönemlerde kaleme alınan bu eserlerde bu değişimin yansıtılmaması düşünülemez.

Sanat hayatına ilk olarak, 1 Ocak 1957 tarihli Varlık Dergisi’nde yayımlanan hikâyesiyle başlayan Rasim Özdenören, eserlerinde toplumsal hayatta meydana gelen değişikliklerle, bu değişikliklerin meydana getirdiği çözülme ve dağılışı irdelemeye çalışmıştır.

Bu çalışma ile Rasim Özdenören’in yukarıda sıralanan kitaplarında ele alınan dönemde meydana gelen toplumsal değişimi ele alıp toplumsal değişimin “kurmaca da olsa bir edebî metinde kendisini nasıl göstermiştir” düşüncesini açığa kavuşturmaya çalıştık. Toplumsal değişimi ele alırken aynı zamanda, toplumsal değişim ile insanda, insan ilişkilerinde, kent ve kırdaki yani yaşamsal alanlarda, eşya yahut nesnede ve serbest zaman (günlük yaşam) arasındaki münasebetleri Rasim Özdenören hikâyelerindeki verilere dayanarak incelemeye çalıştık.

Çalışmada inceleme mecrası olarak Rasim Özdenören hikâyeleri seçilmiş olsa da yazarın düşünce yazılarından oluşan kitaplarda yer alan konuyla ilgili konuyu destekleyici fikirlerinden de istifade etme yolu izlenmiştir. Esas itibarıyla “Toplumsal Değişimin Rasim Özdenören Hikâyelerinde İzleri” adı altında yapmaya çalıştığımız bu çalışma toplumsal değişim ve edebiyat ilişkisi düzleminden hareketle yapılmıştır.

³⁶ Firdevs Canbaz Yumuşak, **a. g. m.** , s. 1287.

1.BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Sorokin, “fiziyojide kan dolaşımı ne ise sosyolojide de değişim odur” der.³⁷ Toplumsal yapının taze ve zinde olabilmesi için bu değişim şarttır. “Her toplum ve kültür sürekli bir dinamizm ve değişim içindedir. İlkel olsun, gelişmiş olsun hiçbir toplum statik, hareketsiz değildir. Gerek kültürel, gerekse toplumsal alanda değişim görünür etkilere sahiptir.”³⁸

Değişim, kültürün ve toplumun doğasında vardır. Toplumun merkezî birimi olan sosyal kişi doğum, olgunlaşma, yaşlanma ve ölüm gibi evrensel gerçeklere konudur. Toplumun tüm üyeleri bir gün yok olur, yerlerine başkaları gelir.³⁹ Ancak giden kimselerin kendilerinden sonra gelenlere bıraktıkları en önemli miras toplumsal ve kültürel doğrultudur. Bu mirasa sahip çıkan varisler, onu olduğu gibi kullanmazlar. Gerektiğinde zamanın şartlarına göre değişime uğrattırlar. İşte toplumsal değişim dediğimiz olgu bu esnada kendisini gösterir.

“Toplumsal değişim”den önce değişimi gerçekleştiren ve ondan etkilenen “toplum” kavramının üzerinde durulması meseleye daha doğru bir açıdan bakmamızı sağlayacaktır.

1.1Toplum

Her şeyden önce toplumun ne olmadığına bakarsak tanımını daha iyi anlayabiliriz. Toplum, kendisini meydana getiren “bireylerin basit bir toplamı değildir.”⁴⁰ Tek başına bir bireyin özellikleri başkadır. Diğer bireylerle bir araya gelerek yaşamaya başlayan aynı bireyin özellikleri, nitelikleri başkadır. Hiç şüphesiz, yalnız olarak, ıssız bir adada yaşayan Robenson ile bir toplum içinde yaşayan

³⁷Arslantürk, Amman, a. g. e. , s. 385.

³⁸ İçli, a. g. e. , s. 141.

³⁹ J. Fichter, a. g. e. , s. 194.

⁴⁰ Durkheim, **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**, s. 120.

Robenson'un aynı varlıklar olduğundan söz etmek imkânsızdır. Şu halde toplumun kendisini oluşturan bireylerin yalın halleriyle bir araya gelmelerinden oluşan topluluklar olduğunu söylemek de imkânsızdır.

“Toplum kendisini meydana getiren fertlerin bir aritmetik toplamı değildir. Fert bir toplumun üyesi olduğu vakit nitelik değiştirir. Fert sosyal bir grubun üyesi olduğu vakit grubun standartlarının etkisi altına girer ve standartlarını içinde yer aldığı grubun (makro düzeyde belli bir toplumun) standartları ile dengeleştirir. O artık, tek başına bir kişinin niteliklerine sahip değildir. Toplumun bir parçası olarak ondan etkilenmiştir.”⁴¹

İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları gruplara topluluk diyebilmek için, farklı toplumbilimciler tarafından, farklı yaklaşımlar öngörülmüştür. “Her sosyolog toplumu kendi sisteminin merkezine koyduğu sosyal süreç oluşumundaki kavramlar (olay ve olgular) veya fonksiyonlarla açıklamıştır. Bu nedenle sosyologlar arasında toplum tanımlarında birtakım farklılıklar vardır.”⁴²

J. Fichter'e göre toplum, “sosyal gereksinimlerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birlikteliktir.”⁴³ J. Fichter'e göre bu tanım ile toplumu gruptan ayırmış oluruz. “Grup, toplumun sadece bir parçasıdır ve bir toplumun ortak kültürü bir tek kişi veya grubun kültüründen daha oylumludur. Bu uslamlamayı biraz daha ilerleterek şunları söyleyebiliriz: Grup kişilerden, toplum ise gruplardan oluşmuştur.”⁴⁴

Sorokin ise toplumu bir “sosyo-kültürel yapı” olarak görür ve açıklamalarını buna göre yapar. Ona göre “toplum, manevî kültür (anımlar, değerler, normlar), maddî kültür (bio-fiziksel araçlar) ve toplumsal ilişkiler (anamlı etkileşim) bütünüdür.”⁴⁵

⁴¹ Aktaran: Zeki Arslantürk, M.Tayfun Amman, **Sosyoloji**, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2001, s. 201.

⁴² Arslantürk, Amman, **a. e.**, s. 202.

⁴³ J. Fichter, **Sosyoloji Nedir?**, Çev. Nilgün Çelebi, 10.Baskı, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011, s. 86

⁴⁴ J. Fichter, **a. e.**, s. 86.

⁴⁵ Aktaran: Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 14.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, Ağustos 2010, s. 41.

Parsons'un tanımında "uzun süreli yaşamak" ön plandadır. Aralarında herhangi bir etkileşim olan insan topluluğunu "uzun süreli yaşamak şartıyla"⁴⁶ toplum olarak tanımlamaktadır Parsons.

Marcel Mauss ise toplumun şu üç özelliğinin olduğunu vurgular:

- "Belli bir mekâna,
- Kendine özgü ekonomik, hukuki, dinî, ahlaki ve estetik kuramlara,
- Geçerli yazılı hukuk sistemine sahip olma."⁴⁷

Bu özelliklerden hareketle o toplumu "birçok alt sosyal grubu kapsayan, yazılı hukuk sistemine sahip, belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, kendi kendine yeterli, sürekli insan grubu"⁴⁸ olarak tanımlamaktadır. Berelson ve Steiner'a göre "toplum, kendi kendini devam ettiren, belli bir fiziksel yeri olan, varlığını uzun zaman sürdüren ve bir hayat şeklini paylaşan insan topluluğudur."⁴⁹

Marx ve Dahrendorf ise, "toplumu uzlaşmaz sınıfların çatışmaları sonunda belirlenen bir etkileşim süreci"⁵⁰ olarak görürler.

Bu tanımları sosyolog sayısınca çoğaltmak mümkündür. Ancak mevcut tanımlara, onları da göz önünde bulundurarak yeni birisini ilave ettiğimizde: "Toplum, az veya çok (görelî) bir kararlılığa sahip, belli bir hedef ve amaca ulaşmak için organize olmuş insan grubu" olarak tanımlanabilir. Bu tanımı biraz daha genişletecek olursak: "Toplum, insanın muhafaza ve gelişmesine yönelik belli amaçları, sosyal süreçler yardımı ile uygun zaman ve zeminde gerçekleştiren, kendi kendine yeterli grup ve kurumların bir bütünüdür."⁵¹ Veya: Toplum "insan ömründen

⁴⁶ Arslantürk, Amman, **a. e.**, s. 202.

⁴⁷ Arslantürk, Amman, **a. e.**, s. 202.

⁴⁸ Arslantürk, Amman, **a. e.**, s. 202.

⁴⁹ Kongar, **a. e.**, s. 43.

⁵⁰ Kongar **a. e.**, s. 51 - 52.

⁵¹ Arslantürk, Amman, **a. e.**, s. 203.

uzun yaşayan, görelî bir karalılığa sahip olan, ortak değer ve davranışa sahip olan ve kendi kendini devam ettiren bir insan topluluğudur.”⁵²

O halde toplum, pür hususi ve aynı zamanda daha yüksek, belirli bir zümreyi aşan bir anlama sahiptir. O farklı şekillerdeki “beşeri hayatın gerektirdiği topluca yerine getiren muhtelif gruplar halinde organize olmuş insanların bir bütünü”⁵³dür.

1.2 Toplumsal Yapı

“İnsan-doğa ve insan-insan ilişkileri, toplumu oluşturan temel ilişkilerdir ve bu ilişkiler belirli bir amaca yönelik örgütsel bir yapıya ve dinamik bir öze sahiptir. Toplumu oluşturan bu dinamik ilişkiler ve bu ilişkilerin karşılıklı etkileşimi içinde oluşan örgütlenmiş grup ve kurumların tümü bir yapı içinde biçimlenir. Bu biçim toplumsal yapıdır.”⁵⁴

Terimi ilk kullananlardan Herbert Spencer, toplumun yapısı demekle neyi kastettiğini açıklığa kavuşturmak için kendi biyolojik benzetmelerinin aşırı derecede etkisinde kalmıştır. Daha sonra terim üzerinde fikirler ileri süren Durkheim de terimi açıklığa kavuşturabilmiş değildir.⁵⁵

“Toplum” kavramının tanımında görülen yaklaşım çeşitliliği, toplumsal yapı tanımında da kendini göstermektedir. Birçok toplumbilimci, toplumsal yapının ne olduğu konusunda farklı bakış açılarıyla hareket edip, sonuçlara ulaşmışlardır.

Yapı terimi, genel olarak bir bütünü hangi parçalardan meydana geldiğini ortaya koyan ve bazen de parçalar arasındaki etkileşimleri sergileyen bir anlam taşımaktadır. Yapı kavramı, bir düzenin ya da bütün parçaları ve öğeleri arasındaki yasalılık gösteren, durağan bağlar ve karşılıklı ilişkiler diye tanımlanır.⁵⁶

⁵² Kongar, a. g. e. , s. 46.

⁵³ Arslantürk, Amman, a. e. , s. 204.

⁵⁴ Gönül İçli, **Sosyolojiye Giriş**, 5.Baskı, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011, s. 86.

⁵⁵ T. B. Battomore, **Toplumbilim**, Çev. Ünal Oskay, 6. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 119.

⁵⁶ Özer Ozankaya, **Toplumbilimine Giriş**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007, s. 103.

Bu durumda, “toplumsal yapı, toplumu oluşturan başlıca ögeler ile bunların fonksiyonları ve birbirleri arasındaki etkileşim biçimleridir”⁵⁷ diyebiliriz.

Mübeccel Kıray ise, toplumsal yapıyı “*yapıyı oluşturan toplumsal kurumlarla bunların karşılıklı ilişkilerinden doğan toplumsal değerlerin karşılıklı etkiledikleri bir bütün*”⁵⁸ olarak tanımlamaktadır.

Toplumsal yapı kavramını toplumdaki sürekli ve örgütsel ilişkileri kapsayacak biçimde kullanan bazı sosyologlar vardır. Örneğin Ginsberg’e göre toplumsal yapı toplumun temel kurum ve kurumlarından meydana gelmektedir. Bu yaklaşım kurum ve guruplar arası süreklilik gösteren ilişkileri kapsamaktadır. Toplumsal yapının kurucu ögeleri *nüfus, çevre ve yerleşim, ekonomi, toplumsal sınıflar, eğitim, siyaset, hukuk, aile ve dindir*.⁵⁹

Kurumlar birbiriyle ilişkili karmaşık bütünlerdir. Eğitim kurumunu ele alın; eğitim, siyaset kurumuyla yakından ilişkilidir. Çünkü hem finansmanında hem de idaresinde siyaset kurumunun aldığı kararlar son derece belirleyicidir. Benzer şekilde, siyaset kurumu ekonomi ile yakından ilgilidir; çünkü finansmanını vergiler yoluyla yapar. Öte yandan ekonomi kurumu eğitim kurumu ile yakından ilişkilidir; çünkü ekonominin gereksinim duyduğu nitelikli emek, eğitim kurumunda yetiştirilmektedir. Kurumları birbirinden yalıtılmış olarak düşünmek mümkün değildir.⁶⁰

Bu noktada dikkat edilmesi gerek nokta, kurumların her toplumda aynı nitelikte karşımıza çıkmıyor olmasıdır. Bir yapıyı oluşturan parçaların farklı niteliklere sahip olması ve ögeler arası ilişki biçimlerinin kendine özgü formlarının olması değişik toplumsal yapıların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneğin;

⁵⁷ Cihan Erdönmez, **Toplumsal Gelişim, Toplumsal Değişim ve Çevre Bilinci**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği anabilim Dalı, s. 6.

⁵⁸ Mübeccel Kıray, **Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, Ankara, DPT. Yayını, 1964, s.6

⁵⁹ Mahmut Tezcan, **Sosyolojiye Giriş**, 6.Basım, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011, s. 65.

⁶⁰ Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji-Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, 6.Baskı, Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2011, s. 9.

Türkiye'nin toplumsal yapısı ile Fransa'nın toplumsal yapısı, ögeler arası ilişki biçimlerinin farklı olması nedeniyle farklılık gösterir. Her iki toplumda aile, eğitim, ekonomi gibi kurumların, köy, kent gibi yerleşimlerin birbirinden farklı işlevli sahipliği yapısal özellik farklarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.⁶¹

Toplum, birbirinden farklı ögelerden meydana gelmiştir. Fakat bu ögeler birbirinden tamamen kopuk, ayrı hareket eden bir sistematığe sahip değildir. Yani birbirinden bağımsız bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle toplumsal yapıyı incelerken ögeler arasındaki ilişkiyi göz ardı etmek yapıyı doğru çözümlenmekten alıkoymaz. İşte bir toplumu meydana getiren bütün bu birim ve ögeler birbiriyle ilişki ve etkileşim halindedir. Her bir öge, ötekini etkiler veya ötekiler tarafından etkilenir.

Toplumsal etkileşim adı verilen bu olgu, toplumsal yapının ve toplumsal değişimin hareket noktasını oluşturur.⁶²

Toplumsal yapıyı oluşturan bu ögelerden birinde görülmeye başlanan değişikliğe götüren bir hareketlenme hemen olmasa bile bir zaman sonra diğer ögeleri de etkisi altına alarak toplumsal değişimin fitilini ateşlemektedir. Örneğin, din olgusundaki bir değişim, ahlaki değerlerin de bir ölçü de değişmesine yol açacaktır.

Burada şunu belirtmek gerekir ki toplumsal yapıyı oluşturan ögeler arasındaki bütünlük değişim sırasında da muhafaza edilir. Aslında bu bütünlük, toplumun çeşitli ögeleri arasındaki ilişkilerin devamı niteliğindedir. Daha önce de belirtildiği gibi ögelerden birinde meydana gelecek değişim diğerlerini de tesiri altına alacaktır. Ancak doğaldır ki farklı ögeler açısından bu etkileşim, aynı hızla gerçekleşmeyecektir. Bu durumun *toplumsal çözülme* olarak algılanmaması gerekir. Emre Kongar, böyle bir şey söz konusu olsaydı, “her toplum her zaman değişmeye konu olduğuna göre bütün toplumların toplumsal çözülme sürecini yaşadıkları gibi garip bir sonuca varılırdı” diyerek konunun bu yönüne dikkat çekmektedir.⁶³

⁶¹ İçli, a. g. e. , s. 89.

⁶² Kongar, a. g. e. , s. 56.

⁶³ Kongar, a. g. e. , s. 59.

Gerçekten de toplumsal bütünlüğün aslını, toplumun farklı ögeleri arasındaki kalıplaşmış, durağan ilişkiler belirlemez. Tam tersine değişim kaçınılmazdır.

Her toplum hızlı ya da yavaş değişim içindedir. Bu değişim, toplumun yapısını meydana getiren ögeleri ve aralarındaki ilişkileri etkiler. Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, bu süreçte ögeler arasındaki ilişkinin kopmamasını sağlamak, yani *toplumsal bütünlük* anlayışının bozulmamasını sağlamaktır. Yoksa o zaman *toplumsal çözülme* kendisini hissettirmeye başlar.

1.3 Toplumsal Değişim Kavramının Tanımı

“İnsanı, başka varlıklardan, başka canlılardan ayıran onun ırasıyla ilintilidir: O, hiçbir zaman ne ise o olmakla yetinecek yaratılıştadır: O, kendi halini sürekli bir durumdan ötekine değiştirip durur.”
Rasim Özdenören

Günümüz dünyası hızla değişen bir dünyadır. Böyle bir dünyada sosyoloji dilinin en temel kavramlarından biri olan “*değişim*” günlük hayat dilinin de sık kullanılan terimlerinden biri haline gelmiştir. Peki değişim nedir?

Değişim kısaca, önceki bir durum veya oluş tarzındaki çeşitlenmeler olarak tanımlanır. Bu çeşitlenmelerin altında her zaman bir şeyler bulunur, değişen nesne önceden var olan tarzların bir reformasyonunu ve bileşimini temsil eder.⁶⁴

Değişimi inceleyen sosyal bilimciler süreklilik ve akıcılık, çeşitlilikteki birlik gibi eski felsefi problemlerle yüz yüze gelirler. Burada dikkat çeken husus, sosyokültürel olguların değişseler bile yine de sürekli olmalarıdır. Temel grup ve kurumlar – aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din ve boş zaman değerlendirme- form ve içerik olarak değişebilir ama örgütlenmiş sosyal yaşamın olduğu her yerde zorunlu olarak bulunurlar.

Değişim, *en küçüğünden en büyüğüne* kadar maddenin, düşüncenin, kurumların, toplumun ya da evrenin farklılaşmasını, nicel ya da nitel veya her ikisi

⁶⁴ J. Fichter, a. g. e. , s. 194.

birden olacak şekilde yapısında meydana gelen yenilenme yani farklılaşmadır. Suyun buharlaşması, dinsel düşünce ve dünya görüşünün yerini seküler düşünce ve dünya görüşünü alması, ataerkil aile biçiminden çekirdek aile biçimine yönelme, ozon tabakasının küresel ısınmaya bağlı olarak delinmesi hep değişimdir.

Bu noktadan sonra, günlük hayat dilinde kullanılan değişim kısaca, “önceki bir durum veya varoluş tarzındaki çeşitlenmeler”⁶⁵ olarak tanımlanabilir. Sosyoloji dilindeki “değişim” kavramı ise, günlük hayatta kullanılan “değişim” ya da “değişiklik” gibi kelimelerle karışma riskini ihtiva etmektedir.

Değişimin ne olduğu konusunda çok fazla tartışma olmamasına rağmen toplumsal değişim kavramının tanımında diğer sosyolojik kavramlarda olduğu gibi kargaşa vardır Emre Kongar’a göre. Bu kargaşa değişimin nedenlerinin yönlerini, hızını, kısacası kanunlarını bilmemekten doğar.⁶⁶

Berelson ve Steiner, toplumsal değişim konusunda şöyle bir tanımlama getirir: “Her ne kadar hayatta her şey değişmekte ise de bu terim (toplumsal değişim), yalnızca toplumun yapısındaki temel ve geniş değişimleri belirtir: Ailenin örgütlenişindeki, hayat kazanma yollarındaki, dinsel davranışlardaki, insanlar tarafından benimsenen değerlerdeki ve kullanılan teknolojideki değişimler. Terim, toplumun temel kurum ve örgütlenişindeki kaymaları belirler.

Ginsberg ise, toplumsal değişimi “toplumsal yapıdaki değişim, yani toplumun büyüklüğünde, parçaları arasındaki kompozisyon ya da dengede ya da örgütlenme şeklinde meydana gelen değişim” olarak tanımlar.

Boskoff da benzer bir tanımlama yapar. “Toplumsal değişim, belli toplumsal değerlerin, belli sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen önemli değişimlerdir.”⁶⁷

⁶⁵ J. Fichter, **a. g. e.**, s. 194.

⁶⁶ Kongar, **a. g. e.**, s. 55.

⁶⁷ Kongar, **a. g. e.**, s. 55.

Görüldüğü gibi bütün bu tanımlar değişmeyi belli bir toplumun sınırları içinde özellikle de toplumsal yapıyı oluşturan kurumlar bağlamında ele almaktadır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus, değişimin yapının içinde değil yapıda gerçekleşmesi gerektiğidir. Bir örnek vermek gerekirse, iki kişinin tanışıp evlenmesi ve çocuklarının olması durumu ilgili kişilerin hayatında bir “değişiklik” oluşturur; ama sosyal yapıda her hangi bir değişme olmamıştır. Dolayısıyla böyle bir durumda sosyolojik anlamda “değişme”den söz edilemez. Bottomore çok karıştırılan bu iki durumun kesin ayrımını yapmış, örnek verdiğimiz olayı “yapının içinde değişme” olarak isimlendirmiştir. Sosyolojinin konusu “yapının içinde değişme değil yapının değişmesidir”⁶⁸

Bottomore’un sözünü ettiği “yapı”daki değişim planlı ve planlanmamış değişim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Planlı değişme, liderler, kâşifler, reformcular ve baskı grupları tarafından gerçekleştirilen sosyal kontrol, sosyal mühendislik ve planlama ile gerçekleştirilen değişme; plansız değişme ise, öngörülemeyen değişmedir. Deprem, kuraklık, sel gibi doğal felaketler sonunda kasıtlı olmayan, plansız değişimler görülür.⁶⁹

1.4 Modernleşme Bağlamında Türkiye’de Toplumsal Değişim

Modernleşme, Osmanlı-Türkiye bağlamında son iki asırdır hayatın birçok alanında etkisi hissedilen bir kavramdır. Batıdaki kökleri, Rönesans ve Reform hareketlerine kadar dayanır. Bugün, bütün insanlıkta olduğu gibi, İslâm toplumlarında da, modernizmin derin etkileri vardır. Ekonomik, sosyal ve siyasî alanlarda modernizmin belirleyiciliği inkâr edilemez. Alain Touraine'in dediği gibi “Hepimiz modernlik teknesine binmiş durumdayız ama aslolan gemide forsa olarak mı, yoksa birtakım olası ve kaçınılmaz kopmaların bilincinde olarak ellerinde bagajlarıyla yolcu olarak mı bulunduğumuz.”⁷⁰ İslam toplumları aradan uzun bir

⁶⁸ Robert Nisbet, T. B. Bottomore, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Çev. ve Der. Mete Tuncay ve Aydın Uğur, Ayraç Yayınevi, 1997, s. 590.

⁶⁹ J. Fichter, **a. g. e.**, s. 198.

⁷⁰ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, 8. Baskı, İstanbul, YKY, Mart 2012, s. 226.

süre geçmesine rağmen henüz bu sorunun cevabını bulmuş değildir. Toplumumuzu da dâhil ederek söyleyecek olursak; şöyle veya böyle modernlik teknesinde yer alan İslam toplumlarının buradaki rolü ne olmalıdır? Kendine ait olanları terk edip, Batı'nın idealindeki hedeflere ulaşmasına yardımcı olan bir “forsa” mı olmalıdır? Yoksa kendine ait olanlara sahip çıkarak, geçmişle geleceği, kültür mirasıyla meslekî ve toplumsal uyumu bağdaştıran bir yolcu mu olmalıdır? Bu soruları cevaplayabilmemiz, İslâm toplumlarının Batı karşısındaki tutumunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Batı'nın beş yüz yıllık tarihî tecrübesini özetleyen bu kelimeyi tanımlamak, elbette kolay değildir. Ayrıca, Dawison'un belirttiği üzere, bu tanımlamayı yapanların bu konuda aynı şeyleri düşündüğünü söylemek de pek mümkün değildir.⁷¹ Kelime anlamı, “yenileşme, çağdaşlık” demektir. Fakat tarihî süreç içerisinde kazandığı anlamı Batı'nın ideolojik kodlarını içermektedir. Bu açıdan Bolay, modernleşmeyi kavram olarak, “Rönesans ve Aydınlanma devirleriyle kazanılan kültürel değerlerin, teknik ve bilimsel gelişmelerin, sosyal münasebetlerin benimsenmesi”⁷² şeklinde tanımlar. Ortaylı ise, modernleşmeyi, “Gelişmiş toplumun özelliklerinin az gelişmiş bir toplum tarafından alınması” şeklinde tanımlamakla birlikte, yeterli bulmaz. O'na göre, “modernleşme olgusu, kaba bir deyişle var olan değişimin değişmesidir.”⁷³

1.4.1 Modernleşme, Türk Toplumunu ve Edebiyat İlişkisi

Modernleşmeyi salt bir “ilerleme” kavramı olarak ele almamız mümkün değildir. Batı ideolojisinden kaynaklanan muhtevasını, dikkate almamız gerekir. Bu doğrultuda modernleşme kuramı her şeyden önce, “modern” ve “geleneksel” olarak nitelenen iki toplum tipinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu tiplendirmede esas

⁷¹ Roderic H. Dawison, “Osmanlı İmparatorluğu Hükümetinde Temsil İlkesinin Ortaya Çıkışı”, **Ortadoğuda Modernleşme**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 133.

⁷² Süleyman Hayri Bolay, **Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 283.

⁷³ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 10.

olarak modern toplum tipinin ne olduğu ifade edilmiş, geleneksel toplum ise bir tür “modern olmayan toplum” biçiminde algılanmıştır.⁷⁴ Geleneksel bir toplumun modern bir toplum haline gelmesinin tek yolu vardır. O da modern toplumlara benzemesidir. Modern toplumdan kastedilen Batı toplumları olduğuna göre, modernleşmenin yolu Batı ideolojisinin benimsenmesinden geçmektedir. Bu da Batı'da hâkim felsefi görüşlerin “modernleşme” kılıfı ile ihraç edilmesi anlamını taşımaktadır. Modernleşme fikri Rönesans ve Reform döneminden, Aydınlanma çağına kadar gelişen Batı ideolojisinin üzerinde gelişmiştir. Bu açıdan, “kendisini, bir kutsal vahiye ya da ulusal bir öze uygun olarak örgütlemek ve bu yönde eyleme geçmek isteyen bir toplumu modern olarak nitelemek olanaksızdır.”⁷⁵ Batı toplumunda, 16. yüzyıldan günümüze, hâkim düşünce akımı pozitivism olduğundan, Tanrıya başvurma ya da ruha gönderide bulunma, istikrarlı bir biçimde yıkılması gereken geleneksel bir düşüncenin mirası olarak görülmüştür.⁷⁶ Modernist ideolojiye göre, değerlerin kaynağı toplumdur. İyiliğin topluma yararlı, kötülüğün ise onun bütünleşmesi ve etkinliğine zarar veren şey olduğu fikri modernist ideolojinin temel öğelerinden birisidir. Ayrıca, “toplumun merkezindeki Tanrının yerine bilimi koyarak, dinsel inançlara -en iyi olasılıkla- ancak özet yaşam dâhilinde bir yer bırakır.”⁷⁷ Bu pozitivist yaklaşımlar modernizmi bir ideoloji olarak görmemizi zorunlu kılar. Katolik anlayışı reddederek başlayan Rönesans ve Reform hareketleri, Aydınlanma düşüncesi ve pozitivismi ortaya çıkarmıştı. Bu süreç sekülerleşmeyi hayatın her alanına yayarken, teknolojik gelişmeyi ve sosyal refahı da beraberinde getiriyordu.⁷⁸

Bütün bu olup bitenler, Osmanlı toplumu içerisindeki bazı kesimler tarafından dikkatle izlenir. Kesin olan bir şey vardır: Artık Avrupa, eski Avrupa, Osmanlı da eski Osmanlı değildir. Osmanlı'daki gelişme, 13, 14 ve 15. yüzyıllardaki

⁷⁴ Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 40.

⁷⁵ Touraine, **a. g. e.**, s. 23.

⁷⁶ Touraine, **a. e.**, s. 46.

⁷⁷ Touraine, **a. e.**, s. 24.

⁷⁸ Touraine, **a. e.**, s. 23.

hızını koruyamamış, Batı karşısında teknolojik zaafa uğramıştı. İşte bu noktada, Osmanlı'nın Batı karşısındaki tutumu tartışılmaya başlandı. 17. yüzyılda görülmeye başlayan ilk modernleşme motifleri dikkatleri bile çekmemişti. Fakat 19. yüzyılda modernleşme kavramı bir kimlik sorunu olarak ele alınmaya başlandı.

Osmanlı'da modernleşme halkın sosyolojik yapısından kaynaklanan bir gelişme olmadığı için bir halk hareketi değildir. Yönetici aydın elit kesim tarafından sırtlanan bir uğraştır. Modernleşmeyi “icab-ı asra intibak” da dedikleri “topyekûn Batılılaşmak” şeklinde algılayan ve çoğu kez otoriter yönetimin idarecisi konumunda olan aydınların yanında bir diğer aydın grubu ise, daha seçici bir yaklaşımla ele almaya çalışmıştır. Sözü edilen ikinci görüşün temsilcileri, geleneksel değerleri kökten reddetmezler. Onlara göre Batıdan gelen her neyse, tasnife tabi tutularak, manevi değerler korunmak suretiyle yararlıysa kabul edilmelidir. Osmanlı döneminde modernizm hususunda etkili olan bu iki çizgi cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür.⁷⁹

Modernizm, felsefi alt yapısını tanıtmak ve toplumu yönlendirmek için birtakım teknikler kurgular. Batı'da entelijansiya, gazeteciliğin doğması, edebiyatın yaygın bir araç haline gelmesi, teknolojik bir atılımla yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla yeni bir düşünsel ve hegemonik hareketin adı olarak modernizm, kendini ifadelendirirken, edebiyatı kullanmıştır. “Toplumun bütünü tasvir etmek, hatta kabilsen ıslah etmek, büyük romancıların ortak amacıdır. Yeni yaşayış tarzlarını anlatmak suretiyle yeni teklifler sunarlar çevreye.”⁸⁰

“Modernizm sunduğu yeni hayat alanlarını, gündelik yaşamda kullanılması imkânsız maddi ve manevi enstrümanları; ancak roman ve öykü gibi türlerle meşrulaştırılmıştır. Dolayısıyla edebiyat modernitenin bir nevi öncüsü olarak toplumu bilgilendirme, yönlendirme görevi görürken, oluşacak tepkileri izole etmek

⁷⁹ Ortaylı, a. g. e. , s. 20.

⁸⁰ Cemil Meriç, **Kırk Ambar**, İstanbul, 13.Baskı, İletişim Yayınları, 2013, s. 143.

için de anlattığı yaşamlarla, bunların ne kadar olağan ve meşru olduğunu göstermek niyetindedir.”⁸¹

Edebiyatın işlevi modern dönemle birlikte iyice artarken Türkiye’de de özellikle Tanzimat sonrasında yeni türlerin geliştiği gözlenir. Tanzimat’la birlikte edebiyat, değişimin tarihini yazmaya koyulur. Edebiyat yapanlar zaman zaman ideolojilerini bu yolla gün yüzüne çıkarsalar da bu tercih edebiyat teorisi bakımından teknik ve içerik aksaklıklarına yol açabilir. Edebiyatçılar en azından bir söylemi korumayı hedef telakki edebilirler.⁸²

Bu bağlamda Türk toplumunun toplumsal değişimleri en hızlı geçirmeye başladığı dönemle birlikte edebiyat da değişmeye ve gelişmeye başlar. Meseleye bu açıdan bakıldığında Türkiye’de edebiyat, toplumsal değişimin bizatihi kendisidir denilebilir.⁸³

Türk milletinin değişme yönünde gösterdiği kıvraklık kendi öz benliğiyle hiçbir dönemde uyumlu olmamıştır. Değişmenin genellikle, gereksinmeyle ilgili olduğunu düşünürsek⁸⁴ Türk toplumuna giydirilen değişim dinamiklerinin hangilerinin hayati öneme haiz olduğunu sorgulayabiliriz. Tanzimat’tan itibaren değişim kanallarını elinde tutan okumuşların⁸⁵ toplumu sevk ettikleri yer, aslında geleneksel Türk anlayışının kaçındığı yerle özdeştir. Böyle olunca toplumsal sınıfların, değişim kaynaklarını elde etme çabaları, ne keşfetmeye ne de kaba bir yayılmaya dayanmaktadır. Ercan Yıldırım’a göre iğnenin bünyeye yayılmasındaki alışkanlık ve devamlılık Türk toplumunun değişim macerasının metodunu açıklayabilir. Tanzimat’la birlikte algılanan değişim rüzgârlarının, gâvura gâvur denmeyecek ironisiyle birlikte yürümesi, toplumdaki zoraki değiştirme çabasını da özetler. Modernleşmemiş bir Türk milletinin toplumda statü ve rol kabiliyetinin yetkinleşmesi işini daha da kolaylaştırmıştır. Bu yönüyle Türk modernleşmesi

⁸¹ Ercan Yıldırım, **Modern Türk’ün Hikâyesi**, Birinci Baskı, Ankara, Elips Kitap, 2011, s. 18.

⁸² Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı**, 3. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011, s. 222.

⁸³ Ercan Yıldırım, **a. g. e.**, s. 32.

⁸⁴ J. Fichter, **a. g. e.**, s. 173 – 175.

⁸⁵ İsmet Özel, **Cuma Mektupları V**, İstanbul, Çıdam Yayınları, 1992, 179 – 181.

denilen husus, zorluk ve zorunluluk mucibince yürümüştür. Okumuşlar toplumun zorunlu olarak modernleşmesi için zoru göstermişlerse de millet, bu zorunluluğun farkında olarak zorluklara göğüs germiştir.⁸⁶

Modernizm düzleminde yaşama arzusu güden Batı dışı toplumlarda kesintisiz değişim modeli esastır. Türk toplumunda görülen değişimlerin birçoğunun bu kesintisiz değişim modeli çerçevesinde görülmediğini göz önünde bulundurursak; pek çok değişimin Türk toplumunda neden geçici olduğunu anlayabiliriz. Bu bağlamda “Osmanlı’nın Batı’yla girdiği ilk temaslardan itibaren, tüm sosyal değişimler moderniteye eklemlenmeyle ilintilidir. Yani Türk milletinin uhdesindeki değişim rüzgârları, modern felsefî ve zihinsel yapıyı içselleştirme çabası ile (mecburiyetiyle) mümeyyizdir.”⁸⁷

“Müslümanlar modern medeniyetin geliştirdiği cihazlar marifetiyle, dünya ölçüsünde dört bir yandan kuşatılmıştır. Bir zamanlar Avrupa’ya kısıtlanmış olanlar, kısıtlanmışlığın acısıyla beslenerek doğan kapitalist medeniyetin yükselmesiyle birlikte Müslümanların kendilerine olan güvenini sarstılar. Müslümanların modernleşme altında yaptıkları her şey, güvensizliğin onlara yaptırdığıdır. Saltanatına, hilafetine, kılığına kıyafetine, tekkesine, medresesine, yazısına, sezsine güvenmeyen insanlar kim olduklarını, nerede, hangi, gerekçeye dayanarak bulduklarını, giderek modernleşmenin hangi müşahhas kazançları temine matuf bir zahmet olduğunu sormaya cesaret edemediler.”⁸⁸

Osmanlı’nın son döneminde tebarüz eden anayasal meşrutî gelişmeler, etnik bilinçlenme, ekonomi ve gündelik hayattaki farklılaşmalar savaşlarla örtüşünce, cumhuriyete kadar Türk milleti sağlam bir zeminde hareket edemedi. Cumhuriyetle birlikte artık toplum çok daha farklı bir mecraya, kendini tarih sahnesinde belirleyen değerlerle çatışmalı bir alana kaymaya başlamıştır. Osmanlı Batılılaşmasıyla

⁸⁶ Yıldırım, a. g. e. , s. 34.

⁸⁷ Yıldırım, a. g. e. , s. 34.

⁸⁸ İsmet Özel, **Cuma Mektupları 10**, İstanbul, Şule Yayınları, 2003, s. 32.

başlayan sürecin doruk noktasına, modernizmin ihtiva ettiği değerlere en çok yaklaşılan döneme cumhuriyet işaret eder.

Cumhuriyet döneminde de modernizmin tam anlamıyla özüne inilememiş ve modernlik yolunda atılan adımlar enstrümantal bir nitelikte kalmıştır. Bu noktada “Türkiye’de edebiyat, toplumsal değişimlerin yaşandığı ve Türklerin değişmeye başladığı zaman aralığında bütün bu sayılanları gündemine almış mıdır?” sorusu akıllara gelmektedir. Yıldırım’a göre “yanıldığımız nokta, edebiyatın bu konulara değinen; ancak sorunlara teğet geçen biçimini hakikat addetmemizde.”⁸⁹ Çünkü bu süreçte, köyden kente göçün nedenlerini sorgulamak yerine köy hayatını anlatan, Batılılaşmayı doğrudan sorgulamak yerine Batılılaşan / Batılılaşmayan insanların edimlerini yüzeysel bir şekilde ele alan, darbelerin mahiyetlerini irdelemek yerine işkenceyi, bunalımı anlatan vs. edebiyat dünyamız değişimleri suni bir tarzda değerlendirmeyi tercih etmiştir. Ancak bunların içinde “Osmanlı Döneminin edebiyatçıları, problemleri ele alma ve buna göre ürün vermede daha isabetli davranmışlardır. Çünkü bu dönem romancıları, sağlıksız bir Batı taklitçiliği olarak gördükleri toplumsal değişimin kısmen eleştirisini yapmaya çalışıyorlardı.”⁹⁰ Sorunu kısmen doğru teşhis etseler de bunu aktarmada problemliler oldular. Zira edebiyat, roman ve öykü yeni yeni gelişmeye başlamıştır. Bu türlerin teknikleri, imkânları sonraları artmasına rağmen, bu sefer edebiyatçılar sorunsallarını farklı yöne kaydardıkları için Türkiye’nin tarihi olan toplumsal değişimler ve bunların bireyler üzerindeki etkileri anlatılamamıştır.

Türk milleti bu değişimleri yaşarken elbette kesif bir yabancılaşmayla da karşı karşıyadır. Değişmelerin ardı ardına ve bunların bireylerin bünyelerine zıt gelişmesi, gelinen yeni durumun bireyde yabancı kalmasına neden olmuştur. Çünkü “bugün Batı’da (ve elbette dünyanın her yerinde) hüküm süren şartlar altında, artık hiç kimse, kendini, fitratı gereği olması gereken yerde bulmuyor.”⁹¹

⁸⁹ Yıldırım, a. g. e. , s. 36.

⁹⁰ Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 45.

⁹¹ Rene Guenon, **Modern Dünyanın Bunalımı**, 3. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2012, s. 89.

“Türk edebiyatında toplumsal değişimlerin, Türk milletinin genel karakteristiklerini ve / veya bireylerin psikolojik, felsefi yapılarını altüst eden niteliklerini gözlemek sıkça karşılaştığımız bir durum değil. Zaten birey Türk edebiyatında genel kaideleri temsil eder nitelikte ele alınmamıştır da. Yani bireyin bir dünya görüşü ve yaşam biçimini yansıtan tavrı, bir öğretinin bireyde prototipleşmiş hâli Türk edebiyatında tercih edilmeyen bir tarz. Bireyi bu bağlamda daha çok öykülerde görmek mümkün. Ancak öykülerde, bireyin bu tür bir sistemin parçası olması değerlendirilemediği gibi tam aksine bir bireyi tanımamıza veri sunacak unsurlara da pek değinilmez.”⁹² Rasim Özdenören hikâyesinde toplumsal değişimin izleri bu bağlamda okunmak şartıyla ele alınıp incelenmelidir.

Türk toplumunun “asırlarca içinde yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak, mücadele halinde olduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiği”⁹³ sürecin getirilerine Rasim Özdenören, bigâne kalmayarak yaşadığımız problemleri, gerçekçi bir bakış açısıyla ele alıp modernizmin getirdiği açmazları, gelenek ile modern arasında sıkışıp kalan insanların arayışlarını, yaşadığımız mekânlardaki içsel ve dışsal değişimleri, gündelik hayatı ve o hayatta ünsiyet kurulan eşyalara yüklenen anlamların değişimini ele almıştır. Hikâyelerinin bu amaçla yazıldığı söylenemese de onun “ayrıntı avcısı” denilebilecek bir özelliğe ve güçlü bir tasvir yeteneğine sahip olması bu alanlarda görülen ve tarihî de bir yönü olan değişimlerin hikâyelerinde yer edinmesini sağlamıştır.

⁹² Yıldırım, a. g. e., s. 38.

⁹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Birinci Baskı, İstanbul, YKY, Kasım 2006, s. 129.

2.BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE İNSAN VE İNSANİ İLİŞKİLER EKSENİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Toplumsal değişimin tüm yönleriyle değişmeye zorladığı insanın ya da insanların hayatın akışı içerisinde bireysel duruşlarını ve duyuşlarını, incelemesi ve irdelemesi Rasim Özdenören hikâyesinin önemli hayat damarlarından birini oluşturmaktadır. Rasim Özdenören hikâyeleri, insanın günlük hayatta karşılaştığı durum ya da kişilerin, yaşadığı olaylar karşısında elde ettiği deneyim ve bunun ardından gelen arayışların, bu arayışların neticesinde ulaşmaya çalıştığı çareler ve çarelere de ulaşma yolunda yaşadığı çaresizliklerin hikâyesidir.

2.1.“Hep Aynı Öykü”: İnsan

İnsanın kişiliği taşımış olduğu umumi ve şahsi nitelikleri itibarıyla bir “soğan kesiti”ne benzetilmiştir. “Bu soğan diliminin dış katlarında, herkes tarafından kolayca öğrenilebilecek cinsiyet, yaş, fizik görünüm gibi bilgiler, merkezde ise iç çatışmalar, kişisel veya ailesel sorunlar (yer almakta), ... Değerler, tutumlar, huylar, alışkanlıklar, hobiler gibi kişisel bilgiler ise ortada”⁹⁴ yer almaktadır. Buradan yola çıkarak söylersek kişiliğin oluşmasında merkezde, her insanın kendisine ait olan ve onu kendisi yapan “öz ben”i vardır. Fakat merkezden ayrıldıkça bu “öz ben” etkisini yitirmekte ve daha umumi bir nitelik taşımaya başlamaktadır. İnsanların farklı olmasının anlaşılmasında bu öz ben ve bu öz bene olan uzaklık-yakınlık ilişkisine başvurulmalıdır.⁹⁵

İnsanlar öz benleri vasıtasıyla etrafındakilere ve kendisine birtakım anlamlar yüklemekte ve bu doğrultuda davranışlar sergileyerek kendi benliklerini, dolayısıyla kimliklerini ortaya koymakta ve bir anlamda hayata kendi bireysel duruşlarıyla dâhil

⁹⁴ Nuran Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, s. 33.

⁹⁵ Didem Deliklitaş, “Rasim Özdenören’de İnsan”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 13.

olmaktadırlar. Bu dâhil oluş bireyden bireye değişeceği aşikârdır. Bunun yanında diğer önemli olan husus ise bu dâhil oluşun değişen toplumsal yapıya göre değişiklik arz etmesidir.

Rasim Özdenören'in hikâyelerinde insan bir arayış içerisindedir. Bu arayış fiili içerisinde insan çaresizlik içinde sıkışıp kalmakta ve kendini bu durumdan kurtarmaya çalışmaktadır. Fakat insan, bu arayışın da en az içinde bulunulan çaresizlik kadar yorucu olduğunun kısa süre sonra farkına varmakta ve o andan itibaren de çaresizliğin en acımasız olanıyla baş başa kalmaktadır.

İçinde bulunulan bu çaresizlik ve adeta köşeye sıkışmışlık hali içerisinde insan, bu durumdan kurtulmak için çıkış yolu bulmak zorundadır. Fakat insan, çok kere böyle bir arayış içinde olmak bir kenara, böyle bir yolun olduğundan bile habersizdir. Bu habersizlik hali içerisinde çaresizliği hissederek yaşayan insan, kendisiyle ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde hastalıklı bir iletişim ağı kurar. Örümceğin ağına takılıp av durumuna düşen böcek misali kendisini kuşatan bu iletişim ağından kurtulmaya çalışır. Bu uğraş neticesinde kurtulmak şöyle dursun kendisinin bu ağ tarafından her yönüyle sarıldığını fark eder. Sonra kendisini savunmak için hayat karşısında özelden de diğer insanlar karşısında savunmaya geçer. Bu ruh hali de onun çaresizliğin dip noktası olan “*çatışma*”nın ortasında kalmasını sağlar.

Rasim Özdenören hikâyelerinin merkez kuvvetinde yer alan bu “*çatışma*” hali, sadece insanın kendisiyle değil toplumun üyesi diğer insanlarla olan ilişkilerinde de görülür. “Onun insanları genellikle kendi içinde ve dışında sürekli bir bunalımı, çözülme ve çatışmayı yasayan hasta, yaralı tiplerdir. Kendileri ve çevreleriyle çatışma içerisindedirler. Bu insanlar genelde çözülmüş ve çökmüş bir toplumun kişileridir. Kültür ve inanç temelleri inkâr edilmiş, yıkılmış bir toplum düzeninden artakalmış insanlardır. Bir düzen yıkılmıştır; farklı bir kültür birikimine

sahip olan insanımız ise yeni bir kültür yoğurma davasındaki bu yeni düzene uyum sağlayamamaktadır.”⁹⁶

Değişim neticesinde ortaya çıkan bu yeni düzene insanın uyum sağlayamamasının nedeni; bireyin kendi şekillendirdiği iç dünyası ile çevresindekilerin yani toplumun şekillendirdiği dış dünyanın doku uyumsuzluğudur.

Günümüz toplumunda insanların hayattan beklentileri ile diğer insanların hayattan beklentileri farklılaştığı için bu farklılığı hisseden günümüzün zayıf insanı çareyi “yabancılaşma”da bulmaya çalışır.

Modern toplumlarda birey giderek toplumdan uzaklaşmakta ve kendi iç dünyasında kendisine yeni bir dünya kurarak kendisini oraya hapsetmekte ve içine düştüğü her çaresizlikte çareyi de devayı da bu kendi kurduğu, gönüllü sürgün hayatı yaşadığı kendi dünyasında bulmaya çalışmaktadır. Doğal olarak bu dünyalar da bu çareler de insandan insana farklılık göstermektedir. Her insan kendi dünyasının farklılığını, dertlerine aradığı çare yollarında göstermektedir.

Bu açıdan Özdenören’in hikâyelerine baktığımızda karşımıza çıkan bazı insan modelleri görmekteyiz. Onun hikâyelerinde “Pörsüme” hikâyesinin adsız kadın kahramanı gibi bazı insanlar, çözüm yolu olarak tamamıyla kendi kabuğuna çekilmeyi görmekte; insanlardan ve hayattan bir beklentisinin olmadığı vazgeçmişliği yaşamaktadırlar. Bazıları ise, kendince işe yarar olduğuna inandığı doğrusu inanmaya çalıştığı kendi kendini kandırarak bir hayat yaşamaktadır. Bunun neticesinde ya “Kuyu” hikâyesinin kahramanı Yusuf gibi kendi içlerinde tasavvufi bir yolculuğa çıkarlar ya da “Mani Olunmuş Adam” hikâyesinin adsız kahramanı gibi çözüme ulaşmayı bile gereksiz bularak boş vermiş bir hayat yaşamayı tercih ederler. Hatta bazıları da buna bile gerek görmeden “Hışırta” hikâyesinin adsız kadın kahramanı gibi ölümü seçerler.

Bunlardan yola çıkarak diyebiliriz ki Rasim Özdenören’in hikâyelerindeki insanlar maddeden, etten ziyade ruhtur. Yani biyolojik bir varlıktan ziyade psikolojik

⁹⁶ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, “Rasim Özdenören”, 3. Baskı, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2006, C. V, s. 721.

ve de sosyolojik bir hayatın varlığıdır. Bu durum hikâyelerin genelinin ayakta durmasını sağlayan temel direğidir. “Yazar kahramanlarının ruh dünyalarıyla yakından ilgilenir; onların ruh dünyalarındaki karmaşık problemlere sık sık dalar çıkar. Onu kişilerinin dış sefaleti fazla ilgilendirmez; o, ruh sefaleti veya zenginliğiyle meşguldür.”⁹⁷

“Ruh burkuntularından hikâyeler” içinde yüzen “ne kendisiyle, ne ailesiyle, ne de çevresiyle uyuşmayan birey, kısırılmış bir halde, iç bunaltan bir karabasanı yaşar. Değişimin şoku onların bir bilinç kayması yaşamasına, giderek de hastalıklı bir hale dönüşmelerine neden olur.”⁹⁸ Bu dönüşümlerin insanlar üzerindeki etkileri olumludan ziyade olumsuz olmaktadır. İnsanların diğer insanlar ile sadece çıkar ilişkileri çerçevesinde ilişkiler kurmasına ve insan ilişkilerinin de metalaşmasına neden olmaktadır.

Modern toplumlarda giderek çoğalan “metalaşma”da ve buna “insan”ın da dâhil olmasında, bireyselleşmenin olduğu kadar sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik hayattaki değişimlerin de etkisi büyüktür. “Çağımız insanı, düşüncesinin sürekli olarak değiştiği nazik ve buhranlarla dolu bir devre içinde bulunmaktadır. Bu değişmelerin temelinde iki esaslı sebep vardır: Birincisi, uygarlığımızın bütün öğelerinin kaynağı olan dinî, politik ve toplum inançlarının yıkılmış olmasıdır. İkincisi, bilim ve tekniğin yeni buluşlarının doğurduğu, yepyeni yaşama ve düşünce şartlarının meydana gelmesidir.”⁹⁹

Toplumsal hayatta görülen değişim hangi alanda görülürse görülsün; kabul edilme ve uygulanma aşamasında bir takım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorluklar neticesinde insanlar da değişmeye zorlanmakta ve zaten modern hayata tutunmakta zorlanan insanları daha da zor bir hayatın içine atmaktadır. Rasim Özdenören, bu değişimle ilgili süreci Kafka’nın “hamamböceği” metaforundan yola çıkarak değerlendirir.

⁹⁷ Necip Tosun, **a.g. e.** , s. 20.

⁹⁸ Necip Tosun, “Modern Hayat Karşısında Bir Duruş Olarak Metafizik”, **İşyan Kelimeler: Rasim Özdenören**, Haz. Âlim Kahraman, 1.Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007, s. 283.

⁹⁹ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, İstanbul, Hayat Yayınları, 2005, s.7. – 8.

“Gregor Samsa’nın bir sabah uyandığında kendini bir hamamböceği olarak görmesindeki şok edici değişim, günümüz insanının halinden bir nebze olsun haber vermiyor mu? Fakat insandan üst-insana değil de, insandan böceğe doğru gerçekleşen bu ‘evrim’ elbette hiçbirimize iç açıcı bir tablodan haber vermiyor. Tam tersi; sanki her an bir pislik arttığı içinde, bir çirkef suyunun kenarında, birilerinin farkına varmadan üstümüze basacak olan tabanının altında ezilip gidecekmiz hissi öne çıkıyor. ‘Çağdaş insan’ın böyle bir histen beri olduğu iddia edilebilir mi? O da her an ayakaltında ezilecekmiş gibi durmuyor mu? Daha doğrusu ezilmiyor mu? Fakat her şey orantılı bir biçimde, yani birbirine oranlanarak değiştiğinden, böyle belki de ‘çağdaş insan’ın talihi diyebileceğimiz bir gerçek duruyor karşımızda: hamamböceğine dönüşmüş olan ‘çağdaş insan’, tıpkı gerçek bir hamamböceği gibi kendi bilincinde bulunmuyor. Ve zaman zaman gerçek bir hamamböceği gibi ve bir hamamböceği olarak ayakaltında kalıp ezildiğini fark etmiyor. Ezilmiş olduktan sonra da bunu fark etmesi zaten fizik olarak imkânsız hale geliyor.”¹⁰⁰

“Belki de günümüz insanın yasadığı en büyük çaresizlik; kendi dışında var olan ve kendisine aldırmadan kendi seyrine devam eden bir dünyada, kendisi olarak kalabilmesinin imkânsız olması ve içinde bulunduğu değişimin farkında bile olmadan atmış olduğu bilinçsizce adımlardır. Özdenören’in eserlerindeki insanlara baktığımızda da aynı çaresiz insanları, aynı acımasız dünyada ve aynı bilinçsizce adımlarla ilerlerken görmekteyiz. Yazarın, eserlerindeki insanları bu denli başarıyla verebilme nedenlerinden biri de; ‘insan’ı ele alışındaki dikkat ve yorumlayışındaki bu isabetli değerlendirmeleridir.”¹⁰¹

Rasim Özdenören hikâyelerinin insanı ele alırken; onu ele alış ve yorumlayışındaki başarısıyla beraber bir diğer başarısı; onu hayat karşısındaki duruşuyla da oldukça etkileyici bir şekilde vermesidir. Onun hikâyelerinde insan, insan olmasının getirmiş olduğu bütün vasıfları bünyesinde bulundurmaktadır. İyilikleriyle-kötülükleriyle, yanlışlarıyla-doğruluklarıyla, günahlarıyla-sevaplarıyla,

¹⁰⁰ Rasim Özdenören, **Köpekçe Düşünceler**, 3.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 34. – 35.

¹⁰¹ Deliklitaş, **a. g. t.**, s. 18.

hayalleriyle-gerçekleriyle, kısacası insanı insan yapan, maddi manevî bütün meziyetleriyle ve kusurlarıyla eklektik davranılmadan kusursuzca verilmiştir.

Rasim Özdenören, insanın hayat karşısındaki seçme özgürlüğünü eserlerinde de devam ettirmektedir. Hikâyelerindeki tüm insanlar, kendilerine özgü karakter çerçevesi içerisinde yer alan ve mesajları olan insandır. Bu hikâyelerde yer alan insanların taşıdığı tek mesaj ise insan olmaktır.

Rasim Özdenören'in yazdığı öykülerinin en temel özelliği olarak; "İslâm uygarlığının kendine özgü değer yargılarını ve duyarlılığını öyküye sokmuş, özellikle de insanın ontolojik sorunlarını öykülerinde sorunsallaştırmış"¹⁰² olmasını gösterebiliriz. Ancak bunu yaparken kendisinin eserlerinde bir vaiz hüviyetine bürünmesine izin vermez. Rasim Özdenören'in Türk öykücülüğünde önemli bir köşeye yerleşmesinin sebebi de budur. Özdenören'e göre sanat hiçbir düşünceye âlet edilmemelidir. Nitekim onun öykülerinde örnek kişilere de rastlanmamasının en büyük çıkış noktası budur. Rasim Özdenören, Tolstoy ve Dostoyevski'yi bu doğrultuda karşılaştırarak; Dostoyevski'yi de bu yüzden sevdiğini dile getirir. Dostoyevski'nin Tolstoy gibi mesaj kaygısı yoktur: "*Raskolnikof'un tövbesi yok, itiraf ayırır; itiraf ediyor ama tövbe etmiyor.*"¹⁰³

"*Huzurun Öyküsü Olmaz*" başlıklı Mağara Dergisi'nde yayımlanan bir söyleşisinde, öykünün insanlara yol gösterme görevinin olmadığını söyleyen Özdenören, bu duruma şöyle yaklaşır: "*Şimdi çıkışı gene o insanlar, o öykülerdeki kahraman olan insanlar bulacak. Benim öykücü olarak öyle bir görevim olduğunu düşünmüyorum. Öyle bir görevim olduğunu düşündüğüm yerde, üslup bir farklılaşıyor, olaylara yaklaşım da farklılaşıyor, kendime göre çareler de öngörebiliyorum. Yani denemelerde yaptığımız budur.*"¹⁰⁴

¹⁰² Firdevs Canbaz Yumuşak, "Rasim Özdenören ve Öykücülüğü", Ankara/Turkey, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/2**, Spring 2012, s. 1283.

¹⁰³ Lemara Abibuleyeva, **Rasim Özdenören ve Feodor Dostoyevski Arasında Tahkiye Anlayışı Bakımından Bir Karşılaştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2005, s. 178.

¹⁰⁴ Emir Osmanoglu, Ekrem Özdemir, "Rasim Özdenören'le Söyleşi, 'Huzurun Öyküsü Olmaz' ", **Mağara**, S.10, 2001, s. 35. – 54.

Bu cümleler, “Rasim Özdenören’in çok karamsar bir dünya görüşü vardır. Bu ortam mutsuzlukların dinî yaşayış ile aşılacağı telkinine bir hazırlıktır. Bu tür hikâyelerde yer alan kişi tasvirlerinin, motiflerin ve aile tablolarının özellikle Amerika’ya has bazı Hıristiyan tarikatlarının ortaya koydukları eserlerle karşılaştırılması yerinde olacaktır.”¹⁰⁵ savını dile getiren İnci Enginün’e bir cevap niteliğindedir.

“Kafa Karıştıran Kelimeler” kitabında Özdenören, adeta bu tartışılan mevzuları yerli yerine oturtmak istermişçesine şöyle der:

“İslâmi kavramların, İslâmi motiflerin eserde bir malzeme ve araç olarak kullanılması önemli değildir. Bu motifler hiç kullanılmamış bile olabilir. Sanatçının Müslümanca tavrının içinde aranmalı. Sanatçının protesto sesini ‘ne adına’ yükselttiğine bakmalı.”¹⁰⁶

“Müslüman’ın, insana bakış açısı bütünüyle, İslâm uygarlığının kendine özgü değer yargılarıyla özdeşleşmiş olarak eserde yer alabilirse ve bu yer alış otantik girişimlerden çok, doğal bir yaşama tarzı biçiminde verilebilirse, İslâmî bir edebiyatı gerçekleştirmiş olabiliriz.”¹⁰⁷

Bu ifadeleriyle Özdenören’in yapmaya çalıştığını çok açık şekilde “telkin” yoluyla yapmaya çalışmadığını söyleyebiliyoruz.

Kendi sanat anlayışını ifade ettiği yerlerde aslında Özdenören’in sanat anlayışının beslendiği kaynakları da görebiliyoruz:

“Yazdıklarım ne olursa olsun. İster bir çöplükten bahsedeyim ister bir fahişeden bahsedeyim, yazılıp bitirildikten sonra yücelmiş bir dünyada olma hissini vermelidir. Mesela ben bunu Goethe’de, Tolstoy’da göremiyorum. Dostoyevski’de görüyorum. Dostoyevski bana göre büyük bir yazar. Ben bu konuyu ikiye ayırıyorum. Birincisi, beni doğrudan, damardan etkileyen

¹⁰⁵ İnci Enginün, **Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2008, s. 382.

¹⁰⁶ Özdenören, **Ruhun Malzemeleri**, 4.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 46.

¹⁰⁷ Özdenören, **a. e.** , s.49. - 50.

yazarlar. İşte Dostoyevski, Baudelaire bunlardan bazıları. İkincisi de, büyük olduklarına hiçbir itirazımın olmadığı, fakat benimle aynı frekansta titreşmeyen yazarlar, şairler... Tolstoy bunlardan birisi. Bir başka açıdan anlatacak olursam; bir beni yazmaya teşvik eden, bir de bunlar gibi yazıyorsam hiç yazmayayım diye çok ciddi ciddi düşündüren yazarlar var. (...) Tolstoy belki daha ulvidir ama Dostoyevski'nin insanı şah damarından yakalayan yönü vardır. İnsanı bütün açmazlarıyla, çıkmazlarıyla, kendi çelişkileriyle beraber anlatıyor.”¹⁰⁸

Rasim Özdenören'in dile getirdiği fikirlerinden yola çıkarak diyebiliriz ki o, öykülerinde kahramanlarını kendi karakterleri ile baş başa bırakarak kendi iç hesaplaşmalarını yaşamalarına fırsat tanımakta ve kendini bu hesaplaşmaya dâhil etmemektedir. Bu konuda “Yazı, İmge ve Gerçeklik” adlı eserinde yer alan “Roman Kahramanı Denetlenebilir mi?” yazısında şunları dile getirmektedir.

“Öykü kahramanı ancak, kendi gerçekliğinin sınırlarıyla bağımlı olarak yaşar. Bu demektir ki, kahramanımız durup dururken kendine kıyamaz, durup dururken cinayet işleyemez, durup dururken yalan söyleyemez; öykü kahramanı hiçbir hareketini, davranışını durup dururken ifa etmez: onun bütün davranışları, tutumu kendi irasının zorunluluğu ile çevrilidir.”¹⁰⁹

Rasim Özdenören'in hikâye kahramanları ile arasına koyduğu bu mesafe ve bu mesafenin sağladığı gerçeklik, kahramanlarının bir “*insan*” olarak ele alınıp hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan incelenmesine olanak sunmaktadır. Çünkü;

“Öykülerin şeması yazarın kafasındaki bir ülküye göre değil, yaşanılan gerçeğe uygun bir biçimde çizilmiştir. Bu şema içerisinde, o, bir bakıma gerçekliğin tarafsız gözlemcisidir. Tipleri, durumları gerçeğe uygun biçimde betimlemekle yetinir. Öykü şeması içinde, yazarı herhangi bir öykü kişinin yanında ya da karşısında görmek mümkün değildir. Hiçbir kişisini idealize etmediği gibi, kötülemez de. İkinci kişilikler bile sorunla ilgileri ölçüsünde, kendi dramlarını yaşayan birer birey olarak yer alırlar, öyküde. Yazarın yönsemesi bütün olarak ancak öykünün dramatik yapısından yansır.

¹⁰⁸ Cevdet Karal, Ömer Erdem, “Rasim Özdenören’le, ‘Ben İsterim ki Bu Öyküler Okunduğunda İnsan Kendisini Yüceltmış Hisssetsin’ ”, **Kaşgar**, S.20, 2001, s. 160.

¹⁰⁹ Özdenören, **Yazı, İmge ve Gerçeklik**, s. 155. – 156.

Bütünüyle sanatsal bir tutumdur bu; kişilerini kendi dünya görüşünün spikeri olarak kullanmaz yazar. Birtakım doğrulardan söz eden kişiler bile idealize edilemezler. Tersine bütünüyle gerçekçi bir yaklaşımla oldukları gibi gösterilirler.”¹¹⁰

Rasim Özdenören, Faulkner’ın insan yaklaşım tarzını ele aldığı “Hep Aynı Öykü” adlı yazısında ise şunları dile getirerek “insan” konusuna temas eder.

“Faulkner o “nokta”yı, yazılmaya değer tek bir noktayı, kendi noktasını yakalamıştır: insan ve onun (kendi) dünyası! Bu dünyanın içinde olup bitenler anlatılmakla tüketilemez. Orada yaşayan insanlar tükenmedikçe, o dünyanın sınırları bir ufuk gibi üzerine yürüdükçe geri çekildikçe, o noktanın öyküsü yaz yaz tükenmez: her defasında yeni baştan yazılmak ister. Çünkü yazılıp bitirildi sanıldığı her defasında, yazar, onu, bu sefer de yazmayı başaramadığını görür ve hüsrana uğrar.

... Çünkü o insan, o, öyküsü anlatılan insan, her seferinde değişmiş olarak bir daha yazılmayı talep ediyor. O insanın üstünde yaşadığı posta pulu büyüklüğündeki toprak parçası, her seferinde karşısına yeni bir yüzle çıkıyor. Hiçbir defasında, orada, dönmüş, katılmış bir insan yüzüyle ve bir toprak parçasıyla karşılaşmıyoruz. Bir bağlamda her an değişen, fakat başka bir bağlamda hiç değişmeden kalan bir toprak parçasının ve onun üstünde yaşayan insanın hayatı yazmakla tüketilemez.”¹¹¹

Toplumda karşımıza çıkabilecek sürekli bir “değişim”e tabi tutulduğu için “tüketilemeyen” insan kadar gerçek olan Rasim Özdenören’in öykü insanlarını toplumsal değişim açısından iki farklı açıdan ele alacağız. İlk olarak “bir birey olarak insan” başlığı altında insanı ve kendisini ele alacağız. Daha sonra ise insanı bireysel açıdan değil toplumun her hangi bir kurumunun üyesi olarak, yani diğer insanlarla ilişkileri temelinde gerçekleşen toplumsal değişimler açısından değerlendirmeye çalışacağız. Bu doğrultuda ele alacağımız ilk konumuz “insan ve inançları” konusu olacaktır.

¹¹⁰ Tosun, a.g.e. , s. 38.

¹¹¹ Özdenören, **Yazı, İmge ve Gerçeklik**, s. 151. – 152.

2.1.1 Toplumsal Değişim ve İnanç

İnanmanın tarihi, insanlığın tarihi kadar geçmişe dayanır. İnsan var olduğu günden bu yana var edilmesindeki sırlı hakikatten dolayı hep bir şeylere inanma ihtiyacı içerisinde olmuştur. Her zaman bir şeylere inanma ihtiyacı duymuştur. Bu inanma ihtiyacını tarihsel süreç içerisinde incelediğimizde kimi zaman bir canlı varlığa (bitki, hayvan...), kimi zaman cansız bir varlığa (eşya, tabiat olayları, putlar...) inanma boyutundayken kimi zaman da iç huzursuzlukların artmasıyla bu iç huzursuzlukları giderecek ve kendisini daha derinden yakalayacak olan daha ruhani olan tek tanrılı dinlere inanmışlardır. Modern toplumlarda ortaya çıkan tanrıtanımazlık hususunda bile bir inanç söz konusudur.

İnanç konusuna bizim “*itikadî*” açımızdan bakacak olursak; Allah’a iman “aslü’l-usül” sayılmıştır. İnanmanın tüm değerlerin en tepe noktasında yahut da bir diğer deyişle senin diğer inandığın şeylere inanmana vesile olan inanç unsuru Allah’a iman etmenden gelmektedir.

İnsanoğlu, bazı olaylar neticesinde yaşadığı âcizlikler karşısında çözümünü, her zaman ve her koşulda sığınabileceği, kendisinden çok daha üstün ve yüce olan, kendi sınırlarının çok ötesinde yer alan bir varlığa sığınma ve her şeyden önce “inanma” ihtiyacında bulmuştur. Bu varlık; “Tanrı”dır. Bu nedenle, “Tanrı” ya da “kutsal olan”a ulaşmak amacıyla girişilen her farklı çaba ve denenen her farklı yol, farklı dinlerin oluşmasına neden olmuştur. Ulaşmada tercih edilen yollar ne kadar farklı olursa olsun, hepsinin temelinde “Tanrı inancı” yer almaktadır.

İnsanların anlamada güçlük çektiği ya da anlayamadığı durumlar karşısında hissettiği ve “iman” olarak da isimlendirebileceğimiz bu inancın, bütün dinlerde önemli bir yeri vardır. Çünkü bu inanç, var olan tüm diğer inançların merkezi ve inanç merdivenin ilk basamağı konumundadır.¹¹²

¹¹² Erich Fromm, **Kendini Savunan İnsan**, Çev. Devrim Doğan Yüzer, 1.Baskı, İzmir, İlya İzmir Yayınevi, 2005, s. 63. – 66.

“İnsanlar sosyal hayatta hareket ve faaliyetlerini –bu hareket ve faaliyetler ister dinî merasimler, ister hayatını kazanma yolları, ister siyasi faaliyet veya saldırganlık olsun- kendi inanç ve tutumlarına göre yönetirler. İnanç ve tutumların fert için böyle büyük ve önemli görünen bir rol oynaması vakası, sosyal davranışı tahlil ederken inanç ve tutumlardan vazgeçemeyeceğimize bir delil teşkil etmektedir.”¹¹³ Bu “inançlar ve tutumlar, ferdin birçok önemli fonksiyonlarına hizmet eder. Bunlar ferdin şahsiyetine bir devamlılık, onun günlük idrak ve faaliyetlerine bir mana verir ve çeşitli hedefleri elde etmesine yararlar.”¹¹⁴

“Dinler (başka şeylerin yanı sıra) bir değer ölçüğünün nesnelleştirilmesidir.” Ve din, “sentez aracılığıyla, hem de toplumsal uyumla (topluluklar oluşturma yoluyla) başa çıkmak üzere girişilen en aşikâr çaba...”¹¹⁵ olarak da görülür.

Din, gerçekten de insanlar arasında birliktelik oluşturma yollarının başında gelmektedir. İnsanlar, mensubu oldukları dinler vasıtasıyla kendisiyle aynı dine mensup insanlarla ortak bir paydada buluşmakta, bu da insanlar arasında birleştirici bir etki göstermektedir.

“Dinin, ‘inanç’ yönünün dışında iki aslî unsurundan biri olan; ‘ibadet’ yönü de bulunmaktadır. İnsanlar, sadece inanmakla kalmayıp, bu inancını ifade etme yolları üzerinde de birtakım düşünceler geliştirmişlerdir. ‘İnanç’; dinin, insanın iç dünyasındaki bir yansıması durumundayken, ‘ibadet’; dinin, dış dünyaya yansıyan ve eyleme yönelik olan boyutunu oluşturmaktadır.”¹¹⁶

İnancın, Rasim Özdenören’in eserlerinde insanın ruh dünyasının yansıtılması bakımından önemli bir yeri vardır. Bunda yazarın, denemelerinde sıkça değindiği gibi sahip olduğu “İslami” bakış açısının da etkisi vardır. Yazar, eserlerinde islediği bütün unsurlara bu bakış açısının verdiği bir yaklaşımla bakmaktadır. Yazar, dinin

¹¹³ David Krech, Richard S. Crutchfield, **Sosyal Psikoloji: Nazariye ve Problemler**, Çev. Erol Güngör, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970, s. 157.

¹¹⁴ David Krech, Richard S. Crutchfield, **a.g.e.**, s. 165.

¹¹⁵ Heinz Hartmann, **Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu**, Çev. Banu Büyükkal, 1.Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s. 81.

¹¹⁶ Deliklitaş, **a.g.t.**, s. 32.

sadece inanç yönüyle sınırlı kalmamakta, eserlerinde ibadet yönüne de temas etmektedir. Bu eserlerdeki insanlar, inançları ya da inançsızlıklarıyla ve dinin hayatları üzerindeki etkisi bakımından irdelenmektedir.

Rasim Özdenören'in insan ve onun inancı karşısındaki tavrı İslam dininin insana yüklediği değerle aynı paraleldedir. "Batıda ve İslam'da İnsanın Konumu" adlı yazısında konuya dair şu fikirlerine rastlarız:

"İslam, bir yandan insanın "ahsen-i takvim" üzerine yaratıldığını söylerken bir yandan da onun bir "nutfeden" (pıhtıdan) yaratıldığını hatırlatmaktadır. Öte yandan İslam'da insana verilen değer onun kul olma bilinciyle orantılıdır."¹¹⁷

İnsan, Tanrı'nın üstünlüğü karşısında kendi güçsüzlüğünü idrak etmekte ve kul olma bilinciyle Tanrı'ya teslim olmaktadır.

Bu fikirler doğrultusunda Rasim Özdenören hikâyelerinin "insan"ları, "inanç" bağlamında ele alındığında merkezde bir "arayış" fiilinin olduğunu görürüz genelde. Arayışını tamamlamış olanlar; doğru ve yanlış ayırt edebilmiş insanlar olarak karşımıza çıkmaktayken, arayış içerisinde olanlar ise; hayatın ve kendi kişiliklerinin sadece iyi taraflarını kabul edebilme cesaretini gösterebilen ve bunun dışında kalan tüm zorlukları ve kötülükleri görmezden gelerek kaçış psikolojisine sığınan, takıntılı ve huzursuz insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanların bu halde bulunmalarının asıl nedeni modernleşmeyle başlayan dinin günlük hayatta etkisini geleneksel hayata nazaran yitirmesi ve bu anlayış neticesinde insanların hayatlarında boşluğu doldurma çalışmalarıdır.

"Batı medeniyetinin etkisiyle meydana getirilen yeni tip insanın kafa yapısı dince kutsal sayılan değerlerden arındırılırken, bir yandan da 'secular', 'profan' muhtevalı yeni kutsallar üretilmektedir.

¹¹⁷ Rasim Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?**, 6. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 47.

İnsan kafası dince kutsal sayılan değerlerden boşandırıldıkça onun yerini profanlaştırılmış ikonlar almaktadır. Günlük hayatımızın çeşitli alanlarında secular tapınma formları oluşmakta ya da oluşturulmakta, bugünkü dünya düzeyinin işleyişinde ve işleyişin sürdürülmesinde bu tür tapınlardan istifade etmektedir.”¹¹⁸

Özdenören, modernleşme sürecini şöyle değerlendirir:

“Modernlik, aslında, Batı kültüründe kutsal olanla kutsal olmayan arasındaki egemenlik ilişkisinde hangisinin öne çıkartılacağıın belirlenmesi amacıyla matuf olarak oluşmuştur. Modernlikten önce egemen olan kutsal olan olduğu için, modernliğin kutsal olana isyanı diye tanımlanması yanlış sayılmamalıdır.”¹¹⁹

Kutsal olana karşı olan bu isyan, sadece söz konusu değerlere yönelik bir isyan olmakla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda onları profan hâle getirerek, kutsallıklarını da yitirmelerine neden olmuştur.

Rasim Özdenören’in eserlerindeki kahramanlar da, kutsal olandan kopuşla beraber başlayan kaotik bir içsel süreçten geçerek kendileriyle, diğer insanlarla ve hayatla tam bir çatışma içerisine girmişlerdir. Bu süreç çerçevesinde insan, dinin gerek inanç, gerekse ibadet boyutuyla iç içe geçmiş bir bakış açısıyla eserlerde ele alınmıştır. Bu insanların hayatlarının ve benliklerinin şekillenmesinde dinin önemli bir yeri vardır. Bu sözünü ettiğimiz durumun en çarpıcı örneğini Özdenören’in tek romanı olan “Gül Yetiştiren Adam” adlı eserinde görüyoruz.

Yazar, “iki ayrı insana ait, iki farklı hayat kesitini yansıttığı bu kitabında; bir taraftan kendi inandıkları uğrunda mücadele etmiş ancak daha sonra toplumda meydana gelen değişimler nedeniyle, yaptığı mücadelenin işe yaramadığını görerek hayata küsen ve kendini toplumdan soyutlayarak evine kapatmış olan ihtiyar bir adamın inanç âlemini, bir taraftan da tamamıyla batılı değerler içerisinde yaşayarak, kendi öz kimliğini yitirmiş genç bir kadının inançsızlığa varan iç dünyasını

¹¹⁸ Rasim Özdenören, **İki Dünya**, 3. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 71.

¹¹⁹ Özdenören, **a. e.**, s. 149.

yansıtmıştır.”¹²⁰ Bu kitapta yazar, bu iki ayrı insan modeli etrafında, inanca bağlı olarak şekillenmiş olan iki ayrı hayatı ele almıştır.

Ahmet Kabaklı, iki ayrı hikâye üzerine kurulan “Gül Yetiştiren Adam”ın birbirine zıt, fakat ikisi de bizden olan, iki hayatın canlandırılması temeli üzerine bina edildiğini belirtir. Bunlardan birincisi (Gül Yetiştiren Adam) Cumhuriyet’ten beri Türkiye’de yapılan Batı’lı devrimlere, (kültür ihtilâlinin de bulunduğu) değişimlere aşırı tepki gösteren bir kişiyi canlandırıyor. Öbürü ise, (kısaca ‘Sitare’nin öyküsü’ denilebilecek biçimde) bu devrimlere uyum sağlamış uyumdan da öteye: Amerikalıları bile şaşırtacak ölçüde benliğinden çıkmış bir kadın ve çevresinin maceralarını ele alıyor. Fakat bu iki bölümde ortak bir yan var: Kendi kaplumbağa kabuğuna çekilen ‘Gül Yetiştiren Adam’ gibi ‘alafranga hatta alamerikan Sitare de hallerinden hoşnutsuz ve bunalım içindedirler. Tabiri caizse birisi, ‘köküne kapanıp kalmış’ (kendi kökünden gelişme imkânı bulamamış) öteki ise ‘kökünden kopup yabancılara fırlatılmış’ ruh hallerindedirler.¹²¹

“Gül Yetiştiren Adam”, uğruna savaştığı şeylerin ortadan kaybolmasıyla birlikte pasif bir direniş göstererek elli yıl evine kapanmış ve hiç dışarı çıkmamıştır. Bu elli yıl süresince de kendini dinin inanç ve ibadet yönüne adanmıştır. Elli yıl sonra yaptığı yanlışlığın farkına varır:

“Eve kapanıp kalmakla insan değiştirmek istediği bir dünyayı değiştiremez. Ama bunu anlamam için elli yılın geçmesi gerekiyormuş.”¹²²

Elli yıl sonra dışarıya ilk kez çıktığında ise çevresinin ve insanların ne kadar değişmiş olduğunu fark ederek şaşkınlığa kapılır. Camiye gider ve orada karşılaştığı manzara karşısında insanların ne kadar değişmiş olduklarını fark eder. Bu değişim, ona göre olumsuzya yönelik bir değişimdir. Bu değişimin temelinde de, insanların

¹²⁰ Deliklitaş, **a.g.t.**, s. 41.

¹²¹ Kabaklı, **a.g.e.**, s. 732.

¹²² Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 15. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 36.

inançlarını muhafaza edememeleri gerçeği bulunmaktadır. Bu durumu, insanlara fark ettirmek ve onları hatalarından döndürmek isteyen “Gül yetiştiren adam”, imanın kalpte gizli bir hâlde bulunduğunu belirterek, unuttukları iman duygusunu yeniden insanlara hatırlatmaya çalışır. Ama bu nafîle bir uğraştır. Çünkü insanlar bu elli yıllık süre zarfında onun bu uğraşını delilik olarak görebilecek kadar değişmişlerdir.

“Kuyu” hikâyesinde ise temelde manevi bir arayış içerisindeki kahraman, yolculuğu esnasında kendini bir camide bulur ve onun bu halini Rasim Özdenören şöyle verir:

“Küçük bir camiydi burası. Sıcaktı. Arka taraflarda bir yere, bir köseye gidip sabah namazının sünnetini kıldı. Sünnetten sonra beklemeye başladı. ...

Kendini namaza mı vermişti, yoksa başka yerlerde miydi, bilemiyordu. Okunan sure dokunuyordu ona: ‘Orada, bakışlarını yalnız erkeklerine çevirmiş, daha önce ne insan ve ne de cinlerin dokunmuş olduğu eşyalar vardır. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?’ Gözleri ıslandı. Secdeye vardıklarında gözleri yaş içindeydi. Hıçkırmamak için kendini tutuyordu. Yanaklarına yaslar sızmıştı. Ne oluyordu? Niçin ağlıyordu? İçinden kopup giden, dağılıp çözülen, çözülp bütünlesen neydi? Sahabilerin de Peygamberin arkasında böyle namaz kıldıklarını düşündü. Müthiş bir şeydi bu: değişen bir şey yoktu. ...”¹²³

“Kuyu” hikâyesi Kur’an-ı Kerim’de “ahsenü’l kısas” olarak adlandırılan Yusuf Aleyhisselam’ın kıssasının modern Yusuf üzerinden okunması şeklindedir. Bu kısas, özellikle insanların hayatta karşı karşıya kalacakları ve inançlarını tehlikeye sokabilecek bazı durumlarda benliklerine yenilmeyip, Allah’a ve inanca dört elle sarılmayı tavsiye etmesi bakımından, hikâyelerdeki inanç unsurunu desteklemektedir.

“Arasat” hikâyesinde kahraman, şahsi isteklerine yenilerek, eşini aldatmış ve günah işlemiştir. Bunun üzerine halası, kendisine İslam inancının gerektirdiği gibi, işlenen her günah karşısında tövbe etmesi gerektiğini ve evini terk etmiş olan eşini, tekrar evine geri getirmesini tavsiye etmektedir. Günahın, aynı zamanda insan

¹²³ Rasim Özdenören, **Kuyu**, 4. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2008, s. 41.

olmanın bir neticesi olarak, insanın hayatta karşılaşmak zorunda kaldığı zorluklarından biri olduğunu ifade eden hala, bu amaçla, Hz. Yusuf kıssasını yeğenine anlatarak ona yol göstermek ister:

“Kadın sessizce baktı ona sonra hüzünlü bir sesle

Allah affetsin seni dedi

Ejder şiddetle bağırdı

Allah hepimizi affetsin onu demiyorum ben ben diyorum

Sen herkes seni haklı görsün diyorsun dedi kadın bak dinle Hazreti Yusuf'u işittin mi hiç Zeliha'yı Mısır maliye nazırının karısıydı Zeliha bir gün Yusuf aleyhisselamı odasına çağırды Yusuf aleyhisselam odasına gelince odada duran bir putun yüzünü örttü Hazreti Yusuf bunu niçin örttün diye sorunca Zeliha ondan utandığım için dedi Yusuf aleyhisselam da sen bir taş parçasından utanıyorsun da ben yerleri ve yedi kat gökleri yaratan rabbimin görmesinden utanmaz mıyım dedi git karını bul şimdi eve götür tövbe istiğfar et nikâhını tazele ...”¹²⁴

Yazarın müstakil bir hikâye kitabı içinde Hz. Yusuf kıssasından yola çıkarak, oluşturduğu Kuyu'da, hikâye kahramanları isimleri ile değişen toplumsal yaşantı içerisinde bir sembol durumundadırlar. Hikâyenin kahramanı olan “Yusuf”, dinî ve mistik bir arayış içerisinde olan ve bu amaçla yolculuğa çıkan birisi olarak karsımıza çıkmaktadır. Bu yolculuk sırasında bir otelde karşılaştığı ve kendisiyle duygusal bir yakınlaşma içine girdiği “Zeliha” ise; kahramanın içinde bulunduğu arayışa ulaşma yolunda, onu tereddütlere ve ikileme düşürmektedir. Bu durumu yazar, hem isimler hem de konuşmalar aracılığıyla şu şekilde sembolize etmiştir:

“Kadın kalkmış, kapıyı örtüyordu. Çocuğun sepetini yataktan alıp sandalyenin üstüne bıraktı. Elinde bir tülbent vardı. Tülbentle sepetin üstünü örttü. Yusuf:

Niçin örtüyorsun çocuğu, diye sordu, hava sıcak değil mi?

Kadın:

¹²⁴ Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, 5. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 33.

Ondan utanıyorum, dedi.

Yusuf:

Ama uyumuş o, dedi.

Kadın, bıçak sırtı dudaklarıyla incecik gülümsedi:

Ondan utanıyorum, dedi yeniden.

Komodinin üstündeki gece lambasını yaktı. Kapının yanındaki elektrik düğmesine gitti, işaret parmağıyla düğmeye bastı, odanın ışığını söndürdü, yatağa geldi oturdu, geceliğini çıkartmaya başladı. Yusuf dikkatle, merakla bakıyordu ona, sonunda dayanamadı:

Ne yapıyorsun, diye fısıldadı.

Soyunuyorum, dedi kadın.

Adın ne senin, diye sordu, Yusuf, Zeliha mı?

Kadın şaşırarak baktı delikanlıya:

Evet, dedi, nerden biliyorsun?

Benimki de Yusuf, dedi Yusuf, bilmiyorum, öyle aklıma geldi.

Ne tuhaf, diye kıkırdadı kadın, kimmiş Zeliha? Karın falan mı?

Mısır maliye nazırının karısıydı o, dedi Yusuf.

Kadın geceliğini çıkartmış, yastığın bir kenarına bırakmıştı, şimdi yarı çıplak durumdaydı. Gözleri iri iri açılmış, Yusuf'a bakıyordu:

Gazete okumam ben, dedi, nazır boşamış mı onu?

Binlerce yıllık bir olay bu, dedi Yusuf, iste o Zeliha, Yusuf aleyhisselamı odasına çağırınca odada bulunan bir heykelin yüzüne bir peçe örttü. Yusuf aleyhisselam da ona heykelin yüzünü niye örtüyorsun diye sordu. Zeliha da, ondan utanıyorum, onun için örttüm, dedi. Yusuf da ona, sen bir taş parçasından utanıyorsun da ben her şeyi gören rabbimden utanmaz mıyım, diye cevap verdi.¹²⁵

Yazar anlattığı olaydan sonra öykünün kahramanı Yusuf'a kıssayı anlatırarak iki olay arasındaki değişimden kaynaklanan farklılıkları buldurmak istiyor. Zamandan kaynaklanan birtakım değişiklikler olsa da ikilem aynıdır. “Yusuf”, ya inancını tercih edip Tanrı’ya ulaşma adına arayışına devam edecek ya da “Zeliha”yı tercih edip bu arayışına bir son verecektir. Bu ikilem karşısında kalan kahraman, Hz.

¹²⁵ Özdenören, **Kuyu**, s. 22. – 23.

Yusuf'un takip ettiği yolu tercih ederek, Tanrı'ya ulaşma yolundaki arayışına devam edecektir.

Rasim Özdenören'in hikâyelerinde “inançlılık” kavramının yanında “inançsızlık” kavramının da karşılığını görmek mümkündür. Onun eserlerinde inançsızlık, dinin, bireysel ve toplumsal hayat üzerindeki etkinliğini yitirmesinin bir neticesi olarak görülmektedir. Böyle bir ortamda inancını yitirmiş olan insan için, bütün hayat ve hayatı oluşturan her şey anlamsız görünmektedir. İnsanlar, bu anlamsızlığa kendilerini ve kendi hayatlarını da dâhil ederek tam bir karamsarlık durumunu yaşamaktadırlar. Bu karamsarlık durumundaki insanlar, cevabı olmayan sorular sorarak, hayatı ve kendilerini sorgulamaya çalışmaktadırlar:

“Tanrının adaletine sığınmanın ne demek olduğu bilinmeyen bir yerde işler hep böyle mi olur? diye sordu cevap beklemeden.”¹²⁶

İlahî adaletin olmadığı yerde zayıf insanlar güçlüler karşısında ezilmekte bu ezilme hali de onları kendi içlerinde bir umutsuzluğa sevk etmektedir. Yazar bu durumu hikâye kahramanları vasıtasıyla dile getirir:

“Beden yorgunluğundan daha kötü bir şeye yakalandım. İnsanın eli ayağı kesiliyor. İnsan, Tanrı'yı yok sayan bu kadar insan arasında yasayınca umutsuzluğa kapılıyor. İnsanı yoran, pelteleştiren bu oluyor belki.”¹²⁷

Rasim Özdenören'in kahramanlarının bazıları fikrî manada bir arayış içerisindeyse bazıları da bunu fiilî manada yerine getirmektedirler.

İnanç sistemi insanların her anında onların değişmez bir parçasıdır. “Çok Sesli Bir Ölüm”de ölüm döşeginde yatan Şehmuz'a karısı son nefesinde kelime-i

¹²⁶ Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, 4. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2008, s. 36.

¹²⁷ Özdenören, a. e. , s. 40.

tevhit getirtmek istemektedir. Çünkü kocasının bu dünyadan diğer âleme göçerken “iman”lı gitmesini istemektedir.

“Kamber, sarnıçtan su getirmişti. Kadın, elini suya daldırıyor, kocasının yüzünü ovuyor, onu ayıltmaya çalışıyordu. Bir yandan da:

-De hele, hadi, söyle.. la ilahe illallah.. hadi.”¹²⁸

Köyde doktor olmaması nedeniyle şifa olarak duaya başvururlar.

“Bir bak bakalım, Babam, bir nefes mi etsen ki?

...

-Bismillah, diyerek Şehmuz’un bileğini aldı avuçlarının içine, ovmaya başladı. Arap baba gözlerini kısmış dua ediyordu. (...)

Arap baba bitirdi duasını.”¹²⁹

Bu manzaraya, modernizmin bulaşmadığı birçok yerde günümüzde de tanıklık etme ihtimalimiz vardır. “Mor sinekler” adlı hikâyede bu sahnenin benzeriyle karşılaşmaktayız. Ölümü görmesi çok yakın olan biri için ona Kuran okuyacak ve dua edecek birinin bulunması gerekmektedir. Burada dikkati çeken husus Kuran okutulması kadar bu okuma işini yapan kişinin bunun karşılığında para talep ediyor olmasıdır. Bu vakanın benzerini özellikle mezarlıklarda görürüz. İnsanlar orada ücret karşılığında “geçmişlerinin ruhu için” Kuran okutmaktadırlar.

“Benim bir tanıdığım var dedi dayım iyi Kuran okur şimdi başkasını çağırırsak dünyanın parasını isterler o okur para da istemez hem çağıralım da baş ucunda dursun

... Sen bilirsin dedi anam sen bilirsin ya.. gene de.. ne bileyim.. az çok demeyip bir şey vermek gerekmez mi

¹²⁸ Özdenören, a. e. , s. 13.

¹²⁹ Özdenören, a. e. , s. 14.

Kiminin parası kiminin duası dedi dayım Senin duan yeter ona”¹³⁰

“Hafız” ölüm evinde taziye için toplananlara “va’z ü nasihat”te bulunmaktadır.

“İnanan adam için ölüm nedir ki dedi hafız

Nedir ki hiç dedi eniştem

Hafız eniştemin söylediğini duymadı

Bir tebdili mekândır dedi

Hepimiz öleceğiz eninde sonunda dedi dayım

Bütün nefisler ölümü tadacaklar dedi Hafız hepimiz o yolun yolcusuyuz ama er ama geç

...

Yüzde doksan dokuz ahabın toplandığı âlemi berzaha bir visal kapısıdır diyor Hafız

...

Fenaya değil bekaya gidiyorsun ademe değil vücudu daimeye sevk olunuyorsun zulümata değil âlemi nûra giriyorsun kesrette boğulmayacaksın vahdet dairesinde teneffüs edeceksin

...

Sonra Kuran okuduğunu duydum Hafızın”¹³¹

Nasıl ki Kuran okutmak paradan dolayı bir mesele haline geliyorsa hikâyede mezar yeri bulmak da bir diğer meseledir. Çünkü günümüzde özellikle kentlerde mezar yerleri de parayla satılmaktadır.

“Bir de mezar işi var dedi anam Çok para tutar mı ki

Haa dedi dayım mezar öyle ya

Çok pahalıymış diyorlar öyle mi

¹³⁰ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 127.

¹³¹ Özdenören, **a. e.** , s. 136. – 137.

...
Zenginler mezarlarını bile önceden ayırtıyorlarmış dedi anam ne güzel”¹³²

İnanç konusunda İslam dininin esaslarında yer almayan bazı hususların yer edindiğini de biliriz. Ölenin ardından yemek vermek ya da helva kavurmak buna misal verilebilir.

“Şaziye, daha biri gelip de oturur oturmaz, hemen, bir kâsenin veya küçük bir sahanın içinde helva getirip misafirin önüne koyuyordu. Onlar da, ölüye rahmet dileyerek bunu yiyorlardı.”¹³³

Yine bizim toplumumuza has olan inanç noktasındaki bir diğer misal mevlit ve okunmuş şeker olayıdır. Bunlara da hikâyelerde rastlamamız mümkündür.

“Şu rafta şeker olacaktı, getireyim de ye ondan, sevaplıdır, geçende bir komşunun mevlidinden kalmıştı.”¹³⁴

Toplumumuzda görebileceğimiz bir âdet daha Rasim Özdenören’de karşımıza çıkmaktadır.

“Dün gece dayım geldi anamla dayım konuştular Babam ölünce tabuta eski kilim örtecekler Anam öteki kilimi vermiyor Bu yeter dedi dayıma Onu verirsek biz ne yaparız kışın çocuklar zaten soğuktan”¹³⁵

Toplumun her açıdan değiştiği modern zamanlarda, insanların din ve inanç konusunda da ister istemez değişiklikleri hissettiklerini söyleyebiliriz. Yukarıda buna

¹³² Özdenören, a. e. , s. 127.

¹³³ Rasim Özdenören, **Çözülme**, 4. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2008, s. 99.

¹³⁴ Özdenören, a. e. , s. 88.

¹³⁵ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 126.

dair verilen pasajlarda da bunu görme imkânımız vardır. Artık insan, maddi değerlerin egemen olduğu bu dünyada, sadece maddi bakımdan değil, manevi bakımdan da tam bir doyumsuzluk ve yorgunluk içinde bulunmaktadır. İncanın olmadığı bu yaşam, bireyden başlayarak, bütün toplumu içine almakta ve bu da bütün dünyayı saran bir inançsızlık ortamının odağına, insanı yerleştirmektedir. Diğer yandan fiilî manada da dinde karşılığı olmayan bazı değişiklikler özellikle gelenek ve görenekler vasıtasıyla din ve inanç mevzusunda kendisini göstermektedir. Eserlerde, bu bakış açısıyla ele alınan insanlar, bütün bu sorunlar tarafından köşeye kısıtlanmış bir hâlde ve bireysel başarısızlıklarıyla örülmüş bir karamsarlık tablosunun parçası olarak yer almaktadır.

2.1.2 Toplumsal Değişim ve Ahlâki, Moral Değerler

İnsanı insan yapan değerlerden ve kendi benliğine değer katan manevi değerlerden diğerleri ahlaki ve moral değerlerdir.

İnsanın sahip olduğu ahlaki ve moral değerlerin oluşmasında, her şeyden önce bir birey olarak kendi varlığı ve şahsiyetinin tesirleri ile çevre faktörünün önemli bir yeri vardır. İnsan, bir birey olarak kendi iç dünyasını oluştururken, doğuştan getirdiği birtakım kazanımlar dışında, çevresinin yani içinde bulunduğu sosyal ortamdan sonradan edindiği kazanımlardan da faydalanmaktadır.

Rasim Özdenören'in eserlerinde, insanların sahip oldukları moral değerlerinin; kendilerini, çevrelerini ve hayatı idrak etmelerinde belirleyici bir rolü vardır. İnsanlar, toplumda ve kendilerinde var olan bu moral değerler aracılığıyla birtakım değişiklikler yaşamaktadır. Bu moral değerler, eserlerde; "kültür, ahlâk ve gelenek-yenilik" boyutları çerçevesinde irdelenmiştir.

Etik, düşünürlerin bir buluşu-keşfi ya da geliştirdiği normlar düzleminde bir değer değildir. Felsefeden önce var olmuş ve değer yargıları kendiliğinden oluşmuştur. Antik Çağ Yunan Düşüncesi'nden günümüze kadar gelen süreçte, filozoflar etik konusuna ilişkin felsefî yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Ahlâk Felsefesi/etik böylece doğmuştur.

Etikle ilgili süreç incelendiğinde “iyi-kötü”, “güzel-çirkin” ya da “doğru-yanlış” olanın zaman ve mekân ve hatta dinsel değişimler itibarıyla süregelen bir ritim olarak değiştiği görülecektir. Eşyanın ve hayatın fitrî gereğidir bu. Eski Antik Çağda, ahlâkî değer yargıları mutluluk amacına yönelik olarak belir(len)miştir. Antik Çağ düşünürlerinin hemen hepsi “insanoğlu mutlu olmak için neler yapmalı?” sorusu ile ilgilenmişlerdir. (Sokrates, Platon, Aristo, Epiküros vb.) Bu bakımdan bu eski antik ahlâk anlayışı yaygın isimlendirmeye “mutluluğun ahlâkı” sayılmaktadır. Bu anlayış ya da bakış açısı “hedonizm-hazcılık” anlayışına kadar ilerlemiş Aristippos’un (M.Ö. 435-355) 19. asırda yenilenmiş ve gelişmiş şekliyle; bu haz ahlakı anlayışına benzer bir ahlak anlayışı Jeremy Bentham (1748-1832) ve onu takiben John Stuart Mill (1806-1873) tarafından savunulmuştur. Bentham’da “en üstün iyi” faydadır.¹³⁶

Geleneksel metafizik, kendi içine kapanan, retoriğe yaslanan, mecaz, imaj ve sembollerle süslenen bir dile yaslanan dünyadır. Daha kompleks ve çok anlamlılık içeren, çeşitli şekillerde yorumlanabilen bir sübjektiflik içermektedir. Metafiziği olmayan bir dünyanın ontolojik olarak temeli de yoktur. Metafiziğin dışlandığı aklın egemenliği belki şöyle bir tablodur: “Öğrenilmiş, sistemli bir cehalet...” (S.T. Coleridge).¹³⁷

“Morale” kelimesi Latince “moralis”, “moeurs” kelimelerinden gelmektedir. Eski filozoflar “morale” yerine, Yunanca “éthique” kelimesini kullanırlardı. Sonradan “éthique” ve “morale” kelimeleri, biri felsefî ahlâk, diğeri pratik, yani sosyal ahlâk için kullanılan iki kavram oldu. “Morale” ya da “moeurs, kelimesi huy, seciye, mizaç manasına gelmektedir ve bundan, bir varlığın kendisine has fiilleri kastedilmektedir. Türkçedeki “ahlâk” kelimesi de tamamıyla “moeurs” kelimesinin

¹³⁶Emre Kongar, “Cehaletin Bu Kadarı Ancak Eğitimle Olur”, (Çevrimiçi) 25.10.2013

http://www.kongar.org/makaleler/Milliyet_Sanat_Makalesi_II.php

¹³⁷Emre Kongar, **a.g.m.**, (Çevrimiçi) 25.10.2013

http://www.kongar.org/makaleler/Milliyet_Sanat_Makalesi_II.php

karşılığıdır. Ahlâk, huy, mizaç, seciye yani bir varlığın, kendisine has, yaratılışı icabı, yapmış olduğu hareket manasına gelen hulk sözcüğünün çoğul şeklidir.”¹³⁸

“Moral” sözcüğüyle karşıladığımız “ahlâk” kavramı iki yönlüdür. Belli bir toplumun belli bir döneminde geçerli bireysel ve toplumsal davranış kurallarının tümü olarak belirlenen ahlâk, “insanı mutlu edecek iyi hareketler ile mutsuz edecek kötü davranışları bütün yönleriyle bildirdiği için, insanı iyi hareketleri yapıp kötülerinden kaçınmaya sevk eder. Şu halde ahlâkın önce bilmeyi, sonra da yapmayı gerektiren iki yönü vardır. Bunlardan birincisine eski âlimlerimiz ‘ma’rifet-i nefis’, ikincisine de ‘hikmet-i ameliye’ demişlerdir.”¹³⁹

Bugün bu terimlerin yerine nazarî ahlâk ve amelî ahlâk terimleri kullanılmaktadır. Bu terimleri günlük dile daha çok yaklaştırmak istersek teorik ahlâk ve pratik ahlâk diye bir sınıflandırma yapılabilir. Nazarî ahlâk ya da diğer adlandırılışıyla teorik ahlâk, Batılılar tarafından “etik” sözcüğü ile karşılanır. Bugün bizim literatürümüze de giren “etik” sözcüğü “ahlâkî değer hükümlerinin mâhiyetini inceler.”¹⁴⁰ Ahlâk üzerine felsefe yaptığı için “ahlâk felsefesi” olarak da anılan etik, birtakım ahlâk normları inşa eder. Nazarî ahlâkta amaç, insan hareketlerinin nedenlerini incelemek ve bu doğrultuda iyi ile kötünün çerçevelerini belirlemektir.

Amelî ahlâka gelindiğinde ise şu açıklamayı yapmak mümkündür: “...insanın uyması gereken kaideleri ve yapması gereken vazifeleri” göstermek, amelî ahlâkın sahası içine girmektedir. “Allah’a, peygambere, ailemize, vatanımıza, yurttaşlarımıza ve bütün insanlara karşı vazifelerimizin neler olduğunu; cana kıymanın, başkasının malını haksız yere ele geçirmenin, kendini beğenip kibirlenmenin, haset etmenin, yalan söylemenin... birer günah ve haksızlık olduğunu amelî ahlâk gösterir.”¹⁴¹

“Amelî ahlâk birçok alanlarda vazifeleri bildirir, nazarî ahlâk yalnız vazifenin kaynağını, niteliğini araştırır. Amelî ahlâk birçok hayırlı işleri gösterir. Nazarî ahlâk

¹³⁸ Cahit Tanyol, **Sosyal Ahlâk: Lâik Ahlâka Giriş I**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960, s. 8.

¹³⁹ M. Yaşar Kandemir, **Örneklerle İslâm Ahlakı**, 5. Baskı, İstanbul, Nesil Yayınları, 1986, s. 31.

¹⁴⁰ Kandemir, **a.e.**, s. 32.

¹⁴¹ Kandemir, **a.e.**, s. 33.

ise hayrın ne olduğunu, tabii hayır ile en yüksek hayrın niteliğini araştırır. Biri uygulamaları, öteki de bu uygulamaların temellerini ve kaynaklarını araştırır.”¹⁴²

Bir fiilin ahlaki olup olmaması görecelilik kazanabilir. Bunun sebebi değişen yaşam tarzlarıdır. Bu konuda Rasim Özdenören “Müslümanca Yaşamak” adlı eserinde şunları söylemektedir: “Her hayat tarzı kendine mahsus bir ahlâk düzeni geliştiriyor. Kişilerin bireysel yapıp etmeleriyle o düzenin getirdiği ahlâkî (moral) davranışları ancak birbirine nispet ederek izah etmek mümkündür. Bu nispetleri kurmadan herhangi bir bireysel davranışın ahlâkî olup olmadığı hususunda bir yargıya varmak genellikle boşlukta kalır. Yapıp etmelerin ahlâkîliği konusunda ancak içinde yaşanılan hayat tarzının getirdiği davranış ilkelerine bakarak sağlıklı bir sonuca varılabilir.”¹⁴³

Rasim Özdenören’in de vurguladığı üzere kişinin yapıp ettiği fiillerin ahlaki olup olmadığı hususunda sadece bireysel davranışa bakarak bir yargıya varmak sağlıklı bir muhakeme tarzı değildir.

İnsanın bireysel dünyası ele alındığında onun salt olarak ruhsal yapısını ele almak son derece yanlış olur. İnsan birey olmasının yanında mensubu bulunduğu cemiyetin ve çevrenin kültürel unsurlarının da maruz kalıcısıdır. İnsan ne kadar bireysel bir yaşam tarzını benimsemeye çalışsa da bu kültürel değerler dediğimiz cemiyetin ve çevrenin değerler sisteminden kendini tamamen azade edemez.

“Kültür”, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁴

Tanımdan da anlaşıldığı üzere kültürün ve kültür yaşamını oluşturan bir unsur olan “ahlak”ın, insanların sahip olduğu manevi (moral) değerlerle sıkı bir ilişkisi vardır. “Ahlaki normlar, insanın bütün içsel niteliklerine dayanır ve bunların ihlal

¹⁴² Osman Pazarlı, **İslâmda Ahlâk**, İstanbul, Remzi Yayınevi, 1980, s. 36.

¹⁴³ Rasim Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, 10. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 83.

¹⁴⁴ **Güncel Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi) 13 Eylül 2013 <http://www.tdk.org.tr>

edilmesi de akli ve duygusal uyumsuzlukla sonuçlanır.”¹⁴⁵ Bu uyumsuzluk durumu; ahlakın bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki “otoriter” etkisi ile insanın, her şeyden önce toplumsal bir hayatın içinde, bireysel bir varlık olarak birtakım değer ve kurallar oluşturma ve yine kendisinin ya da diğer insanların oluşturduğu bu kurallara uyma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. “Otoriter ahlakta, otorite, insan için neyin iyi olduğunu belirler ve davranış biçimleri için yasa ve normlar koyar; insancıl ahlakta ise insan hem norm belirleyici, hem de bu normlara tabi olandır. Onların resmi kaynağı veya düzenleyiciler vekili olduğu gibi, ana konularında da.”¹⁴⁶

Zamanın etkisiyle moral değerlerde meydana gelen değişiklikler, bireyin yaşamını da derinden etkilemekte ve her değişim bireyi de kendisiyle birlikte değiştirmeye zorlamaktadır. Aksi takdirde birey, bir uyumsuzluk ve kimlik çözülmesi durumuyla karşılaşmaktadır. Bu zorlanım neticesinde de birey, “iyi” ve “kötü” gibi bazı ahlak terimleri vasıtasıyla kategorize edilerek, insani duruşunu ortaya koymaya zorlanmaktadır.”¹⁴⁷ “‘İyi’, insanın yaptığında övüldüğü bir şeydir; ‘kötü’ ise, kişinin yaptığında dışlandığı veya sosyal otoriteler tarafından cezalandırıldığı bir şeydir. Gerçekten de onaylanmamaktan duyulan korku ve onaylanma için hissedilen ihtiyaç, ahlaki yargılamanın en güçlü ve özel koşulu gibi görünmektedir.”¹⁴⁸

Kişilerin üzerinde baskı oluşturan ve toplumsal hayatta attığı adımı onun onaylayıp onaylamamasına dikkat ederek atmasına yol açan otorite, kültürdür. İnsanın bireysel dünyasında karşılık bulmayan kültürel unsurlar ile karşılaştığında ortaya bazı olumsuzluklar çıkmaktadır. Bu olumsuzlukları “kaçış, yabancılaşma ve intihar” başlıkları altında Rasim Özdenören hikâyelerinden hareketle ele alacağız.

¹⁴⁵ Erich Fromm, **Kendini Savunan İnsan**, Çev. Devrim Doğan Yüzer, 1.Baskı, İzmir, İlyaz İzmir Yayınevi, 2005, s. 17.

¹⁴⁶ Erich Fromm, **a. e.**, s. 20.

¹⁴⁷ Didem Deliktaş, **a. g. t.** s. 50.

¹⁴⁸ Erich Fromm, **a. g. e.**, s. 22.

2.1.2.1 Arayışın Çıkmaz Sokağı: Kaçış

“Bir fırtınada eline nasılsa bir örümcek ağının ipliği geçmişti ve şimdi ona tutunmak istiyordu.”

Rasim Özdenören

Özdenören’in kahramanları arasında moral değerlerinin yitirilişi ile toplumun bir parçası olma yeteneğini kaybetmiş ve hakikatle mücadelede yenilmiş kişilerin varlığı dikkat çekicidir. Bu kişiler, yaşadıkları sıkıntılar sonrasında hakikî olanla bağlarını koparma yoluna gitmişlerdir. Kimliklerinde anlamlandırabildikleri tek şey anlamsızlıktır. Gerçeklerden uzaklaşıp hayallere sığınırılar çoğu kere. Bu bir kaçıştır; çünkü gerçek dünyanın korkutucu etkileşimlerinden kaçmak, onları mücadeleden de uzak tutacaktır. Zaten mücadele edemedikleri için bu noktadadırlar. Mücadelenin olmadığı yerde kaçış devreye girmektedir. Kaçış bedenen gerçekleştiriliyor gibi görülse de asıl aksini ruhsal planda bulur. Özdenören kişilerinin birçoğu “*şimdi kendinden kaçmayı yaşayan*”¹⁴⁹ kahramanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ali Haydar Haksal’a göre Özdenören’in öyküsü “insanın benleşmesi, ben’in bireyselleşmesinin getirdiği açmazların, bunalımların, kaçışların ve yabancılaşmanın öyküsü”¹⁵⁰dür.

Özdenören’in eserlerinde yer alan insanlara baktığımızda, arayışını tamamlamış olanlar; doğru ve yanlış ayırt edebilmiş insanlar olarak karşımıza çıkarken, arayış içerisinde olan insanlar ise; hayatın ve kendi kişiliklerinin sadece iyi taraflarını kabul edebilme cesaretini gösterebilen ve bunun dışında kalan tüm zorlukları ve kötülükleri görmezden gelerek kaçış psikolojisine sığınan, takıntılı ve huzursuz insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların içinde buldukları bu durumun asıl nedeni; modernleşmeyle başlayan, gündelik hayatta dinin etkisini en

¹⁴⁹ Özdenören, a. e. , s. 63.

¹⁵⁰ Ali Haydar Haksal, **Rasim Özdenören –Ruh Denizinden Öyküler-**, Birinci Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2008, s. 100.

aza indirgeme anlayışı ve bu anlayış neticesinde insanların, hayatlarında oluşan boşluğu doldurmaya çalışma ihtiyaçlarıdır.

“Mevsim Sonu” adlı hikâyede ailesinden ve sevgilisinden kaçarak bir otele yerleşen genç kız, annesi ve sevgilisi tarafından kaldığı otelde bulunduğu anda şöyle tepki verir:

“Delikanlı kapıdaydı hâlâ:

İçeri almayacak mısın beni? dedi.

Niye geldin? Allahım başımın belası mısınız siz, hepiniz?

Delikanlı:

Sakin ol, dedi, memlekette aramadık yer kalmadı, sonra annen burayı hatırladı ve her nasılsa burda olacağını tahmin etti, nitekim telefonla aradığımızda da burda olduğunu öğrendik.

Evet, kadına burada bulunduğumu, kimseye söylememesi gerektiğini tembih etmedim, kuşku bir iş yapıyormuşum izlenimi vermek istemedim.

Ama niye? Ne yapmak istiyorsun?

Bunu anlamanız imkânsız. Bunu anlatmaya kalkışmak bir saçmalığa bir kılıf bulmak gibi: neyse, şimdilik söyleyecek bir şeyim yok benim.

Annen, baban seni seviyor, biliyorsun.

Rica ederim beni konuşturmaya çalışma. Bu bayatlamış şeylerin hepsi malûm. Ben kimsenin sevgisinden kaçmıyorum. Ben kendimden kaçıyorum.

Delikanlı onu anlıyormuşçasına başını salladı:

Bizi bekliyorlar, dedi yola çıkabilir miyiz?

Bilmiyorum, yalnız kalmak istiyorum, dedi kız.

Delikanlı kapıdan çekildi. Ama kapı açık kalmıştı.

Açık kapıdan dışarıya baktı.

Bakışları, kapının eşiğine saplanıp kalmıştı.

Oturduğu yerde bir süre boş bir zihinle sabit bakışını kapının eşiğine mihlanmış tutarken uyuştüğünü duyumsadı ve uyumadan önce,

kendinden kaçmak acaba böyle bir şey miydi, biçiminde bir düşünce, bir yıldız gibi, bir yerlere kayıp gitti. Kendinden geçti.”¹⁵¹

“Pörsüme” adlı hikâyede yaşlanma psikolojisi yaşayan bir kadının bu duruma alışmakta zorlanması bir “kaçış” fikri etrafında ele alınır. Bu hikâyede de görüldüğü üzere insan ne kadar çevresindekilerin algısına göre hareket etse de o çevreden gün gelir uzaklaşmak ister.

“Bir şeylerden artık korkmuyor olduğunu duyumsadıkça korkmaya başlıyor ve gerçek korkunun bu yüzden meydana geldiğini düşünüyordu. ‘Hayatını yaşamaya bak kız, daha gençsin...’ Ve hemen ekliyorlardı: ‘Sen daha nice gençlere taş çıkartırsın!’ Demek istiyorlardı ki, artık pörsüyorsun, için geçiyor!

Demek istiyorlardı ki, bu yürüyüşler, salınışlar, bu boyanmalar, bu giyiniş, ne yapıyorsan ve nasıl duruyorsan, bunlar, hepsi, yani bütün olarak sen.. treni kaçırdın ya da kaçırmak üzeresin.

Ama onun tek isteği, bu tıkız, bu dar görüşlü, bu mahallesinin sınırından bir karış ötesini geçmeyi beceremeyen görgüsüzler güruhundan uzaklaşmaktı.”¹⁵²

“Boşluktaki Duruş” isimli hikâyede kocasıyla hiçbir sorunu olmayan bir kadının içine düştüğü durum “kaçış” fikri etrafında verilir. Bu ruh hali “kentli modern kadın”ın ruh halinin adeta portresidir. Kocasıyla hiçbir sorunu olmadığı halde içinde bulunduğu ruh halinin onu, “kentli modern kadın”ı sürükleyişi aynı zamanda değişimin toplumumuzun kadın bireyleri üzerindeki etkisini göstermesi açısından anlamlıdır.

“Hiçbir şey bilmiyordu ve ölümü düşünüyordu: artık gittiği her yerde o vardı, ölüm.

Gitgide ruhunun hiçbir zaman bu adamla birlikte olamadığını ayımsamaya ve kabullenmeye başladı: gövdelerinin biraradalığının ruhlarının

¹⁵¹ Rasim Özdenören, **Hışırta**, 4.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s. 35.

¹⁵² Özdenören, **a. e.** , s. 35.

da bir arada bulunduğunu göstermediğini düşündü, gene de yıllarca dayandı ve katlandı.

Sonunda kendine ayrı bir daire tuttu.

Hayır kaçmak falan değildi: adresini bildirerek ayrıldı kocasından.

Kendi yalnızlığını denemek istediğini düşünüyordu

Ne yapacağını bilmiyordu

Bocalıyordu

Oysa biliyordu ki, onu seven insanlar vardı, belki kocası da onlardan biriydi, ama o kendini hep yalnız ve hep terkedilmiş olarak düşünüyordu.

Arkadaşlarıyla buluşuyordu

Onlarla bir aradayken gülüp oynuyordu ya da öyle görünmek istiyordu, bir yandan da kendini ve başkalarını kandırmakta olduğunu itiraf etmekten geri durmuyordu

Bir oyun oynuyordu: kendi kurduğu bir oyun

Ne zaman boşanması gerektiğini düşünse, aynı anda ölümü de birlikte düşünmeye başladığını ayımsadı ve ölümü bir başına düşünmenin üstesinden gelip gelemeyeceğini kestirmeye çalıştı

çılınca işler yapabileceğini düşündü

onun için çılınca olan, ancak uzak iklimlere gitmek olabilirdi, öyle yaptı, ama haftasına o ada ülkesi, o ülkenin on beş milyonluk kentinin çılgın kalabalığı da onu sıkmaya başladı

zaten uzun uzadıya kalmak için gitmemişti oraya: yılın görkemli âyininin görmek istiyordu, gördü ve ertesi gün, arkadaşlarını orda bırakarak geri döndü

artık fazla düşünmesi gerekmediğine karar verdi, arkadaşı kadın avukatı aradı ve ona boşanmak istediğini söyledi ama gerekçe bildirmekten, avukat: “Ancak geçimsizlik diyebilirim” dedi, o: “Ama bizimki geçimsizlik değil, ben istesem gül gibi geçiniriz” dedi, avukat: “Öyle de olsa mahkemeye yasal bir neden göstermek zorundayız” dedi, o: “Ama geçimsizlik deme, başka şey söyle, bıktığımı söyle, bıktığımı söyle” dedi, avukat: “Bu davayı bana veriyor musun?” diye sordu, o: “Evet” dedi, avukat: “Öyleyse bazı şeyleri bana bırakman gerekiyor, yasal olarak yapılması gerekeni yapacağım” dedi, o: “Bıktığımı söyle, kocamın aslında iyi bir olduğunu söyle” dedi, avukat: “İcabına bakacağım” dedi, o: “Bak öyleyse” dedi.”¹⁵³

¹⁵³ Özdenören, a. e. , s. 56. – 57.

Modern hayatın çıkmazlarından uzaklaşmak fikri, modern hayata maruz kalan bireyi küçük yaşlardan itibaren sarmaya başlar.

“Önce okuldan kaçtım. Sonra evden. Sonra kendimden. Sonra herkesten.

Olduğumdan başka biri olabileceğimi hep aklımda tuttum.

Bu yüzden başka biri olmaya baktım.

En sonunda olup olacağım şeyin ancak başka biri olabileceğime ilişkin deneyimimi sürdürmek olduğunu...

Tuhaf değil mi tuhaf bulmuyor musunuz?”¹⁵⁴

Kişi hayatta istediği doğrultuda bir hayata sahip olmadığı zaman kaçışa sığınır. Ama burada önemli olan husus bireyin kaçarken sorunlarını da beraberinde götürmesidir. Dolayısıyla bu kaçışın aslında bir sığınağı yoktur. Bu yüzden kaçışı yaşayan kişi çıkmaz sokağa sapar ve bu noktadan sonra da çıkmaz sokağa benzeyen bu ruh halinden kurtulmaya hatta kaçış fikrinden de kaçmaya, uzaklaşmaya çalışır. Sorunlarla yüzleşmek istemediği için de geri dönmek istemez ve birey sürekli kaçışı ruh dünyasında yaşamak zorunda kalır.

2.1.2.2 İntihar Tablosu

İntihar, kişinin, herhangi bir sebeple kendi hayatında son vermesidir. İnsan acaba niçin kendini öldürür? Bu soruya Rasim Özdenören şöyle cevap vermektedir: “Olaya, başlangıçta ruhiyatçılar ilgi duymuş ve olayı kişinin ruhsal yapısı ile izah etmeye çalışmışlardır. 20. Yüzyılda Fransız düşünürü Albert Camus, intiharın, biricik felsefe meselesi olduğu fikrini attı. Çünkü ona göre hayat kendiliğinden saçmaydı ve kişi, hayatın yaşanmaya değer değmediği konusunda bir yargıya varmalıydı. Başka her türlü mesele (mesela dünyanın güneşin etrafında dönüp dönmediği vb); hayatın anlamının ne olduğu sorusu karşısında önemsiz kalır ve bunlar için ölmeye değer. Ama bazı insanlar için hayat şayet yaşamaya değer görülüyorsa, bu durum, aynı

¹⁵⁴ Rasim Özdenören, **Toz**, 4.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 40.

zamanda makbul bir ölme sebebidir de. Kısacası, Camus, intiharı bir felsefi mesele olarak değerlendirmek için yola çıkar. Bu açıdan bakıldığında intihar, bireysel bir olay olarak görünür.”¹⁵⁵

Albert Camus, intiharı tamamen bireysellik açısından ele almıştır. Ona göre kişilerin intiharının yegâne sebebi hayatın ne olduğu sorusunu yaşayarak sorgulamanın yanında “ölerek” de anlamaya çalışmaktır. Bir diğer deyişle hayattan beklentisini yaşayarak alamayan birey kendi yaşamına kendisi son vererek ölümüyle bu anlamsızlığı kendince anlama çevirmenin peşindedir.

Bu ruh haliyle işlenen bir intihar vakasını Rasim Özdenören’in “Hışırıtı adlı hikâyesinde görmemiz mümkündür. Hikâyede kendisinden yaşça bir hayli büyük olan bir adamla ilişki yaşayan genç bir kızın intiharı işlenmektedir. Adamın genç kızın intiharına tanıklık ettiği sahnede olay şöyle verilmektedir:

“Denize sırtını dönerek kıyı duvarının üstünde dinelmiş, gelip geçenleri seyretmeye başladı. Açık yazlık giysiler içindeki insanların güneş ve deniz yanığı bedenleri karanlıkta bile seçilebiliyordu. Denizin iyot ve yosun kokusuyla ızgara dumanı birbirine karışıyor, önündeki karışık kalabalık ve gürültü, düşüncelerinin hedefini saptırıyordu. Birden bir ses duydu, kısa bir çığlık gibi, ya da kendine öyle geldi: ‘Düştü! Düştü!’ Arkasına baktı. Biraz uzağındaki uzun kayık iskelesinin denize uzayan burnuna iki kişi koşuyordu. Dikkatle bakınca bunların on yaşlarında iki çocuk olduğunu ayımsadı. İskeleye doğru birkaç adım attı. O sırada ikinci çocuğun: ‘Düşmedi, kendini denize attı’ dediğini işitti. Bu küçük ayrıntıyı kendisinden başka kimsenin ayımsamadığını, daha doğrusu çocuklara kimsenin aldırmadığını gördü. Çocukların aralarında şakalaştıklarını düşündü. İskelenin ucunda, eğilmiş suya bakan o iki çocuktan başka da kimse yoktu orada zaten. Omuzlarını silkti. Gerisin geriye, evinde doğru yürümeye başladı. Deniz, arkasında ağır ağır hışırıtıyordu.”¹⁵⁶

İntihar olayı son çare olarak kişiye anlamlı bir fiil olarak görülse de diğer insanlar için bu o kadar da anlamlı bir fiil değildir. Kişinin kendi canına kıyma fiili değil fikri bile başka bir insanın tedirgin olmasına yol açar.

¹⁵⁵ Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, 7.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s. 67.

¹⁵⁶ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 17. – 18.

“Mevsim Sonu” adlı hikâyede bunun örneğini görüyoruz. Ailesinin ve sevgilisinin baskısından kaçıp bir motele sığınan genç kıza motel sahibi kalacağı odayı gösterirken geçen hafta bu odada birinin intihar ettiğini söyler. Kız ne kadar bunalım içerisinde olsa bile bu intihar olayı onu olumsuz manada etkiler.

“Pencereden denize baktığında, iyi ki deniz gören bir oda istemişim diye sevinmek istedi. Uzun süredir herhangi bir şeye sevinme arzusu duymamıştı. Ama uzun sürmedi bu: dalgaların uzun ve yabancı çırpınışları bir süre sonra onu kötümserliğe, daha sonra da korkuya götürdü. Kadın, bir ara, geçen hafta bu odada birinin kendini öldürdüğünü söylemişti.”¹⁵⁷

“Biliyoruz ki ölüm hayatın değişmezliğidir. Ölümden korkan ya da ondan kaçan bir toplum değiliz. Yabancılaşma sürecinden beri, ölüm korku imi olarak hayatımızda yer alıyor. Bu bakış açısıyla bakıldığında, Türk edebiyatında temel bir sorun oluşturan ölüm imgesine yaklaşım, Özdenören öykülerinde farklı bir duruş kazanıyor. İntiharın önünü kesen bir duruştur ve hayatın kendisidir.”¹⁵⁸ Ali Haydar Haksal’ın intihar bağlamında Rasim Özdenören hikâyeleri için söyledikleri sadece Özdenören’in ilk hikâye kitapları için geçerliliğini korumaktadır. Çünkü yukarıda alıntılıdığımız hikâyelerde görüldüğü üzere artık onun da öykülerinde intihar vakalarına rastlanabilmektedir.

İntihar, bireysel bir vaka gibi görülse bile benzer sebeplerden dolayı görülen intihar vakaları bireysel olmaktan çıkar ve toplumsal bir hüviyete bürünür. Özdenören’in “*İntiharın önünü kesen bir duruş*”tan vazgeçişini burada aramalıyız.

“Bir toplumda vuku bulan intihar olayları, o toplumun evveliyatındaki aynı türden olaylarla karşılaştırılmaya başlandığında veya o toplumdaki bu tür olaylar başka toplumlarda vuku bulan aynı olaylarla karşılaştırıldığında olay, bireysel boyutu aşar, toplumsal bir anlam taşır. Bu durumda bireysel sebepler, intihara yol açan sebeplerin toplumsal tablosunu gösteren bir mahiyet kesbeder. Mesela aşk yüzünden vuku bulan kendini öldürmeler bir toplumun

¹⁵⁷ Özdenören, a. e. , s. 28.

¹⁵⁸ Haksal, a. g. e. , s. 42.

belli bir zaman kesitinde artış gösteriyorsa veya önceki sayılara göre bir azalma gözleniyorsa, bu olay, artık toplumsal bir olay karşısında bulunduğumuzun işareti olur.”¹⁵⁹

Bireysel manada intihara karşı bir duruş sergileyen Rasim Özdenören, benzer intihar vakalarının toplumun genelinde görülmeye başlamasının ardından bu tavrından vazgeçmiş ve diğer toplumsal olaylarda olduğu gibi tarafsız bir bakış açısıyla bu sorunu da okuyucularının dikkatine sunmaya başlamıştır.

Rasim Özdenören hikâyelerinde vuku bulan intiharları bireysel değil toplumsal bir vaka olarak ele alıp değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

“Olaya sadece kişinin ruhsal durumu açısından baktığımızda, her intihar olayında kişinin tam bir yeis hali (yani kesin, mutlak bir umutsuzluk) yaşadığını söyleyebiliriz. Kişi bu durumda tam bir manevi (morale) çöküntü içindedir. Onu hayata bağlayacak, yeniden hayata ısındırarak hiçbir manevi güç kalmamıştır. Din, aile, devlet bağları zayıflamış; belki hatta bu bağlar kökten kopmuştur. Hayatın kendisi kişi için başlı başına bir yük olmaya başlamıştır. Acaba toplum içinde yaşayan insan, niçin ve nasıl bu duruma düşer? İşte bu sorunun cevabını araştırmaya teşebbüs ettiğimizde, gene, olayın toplumsal veçhesiyle karşılaşıyoruz.

90’lı yılların başında (1993) Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre, Türkiye’de yılda yaklaşık 100 kişi umutsuz aşk yüzünden intihar etmektedir. Bu sayı, bütün intihar edenlerin yaklaşık 10’da birine tekabül etmektedir. Ve rakamlardaki bu büyüklüklere son yıllarda ulaşılmıştır.”¹⁶⁰

Özdenören hikâyelerinde görülen intihar olayları sözünü ettiği ve günden güne oranı artan “umutsuz aşk” vakaları üzerine kuruludur. Bu onun toplumsal bir vakaya yaklaşımındaki tutumunu görmemiz açısından önemli bir veridir bizim için. Ayrıca Özdenören hikâyelerinde intihar vakalarının başrolünde kadınların olması da dikkate değer bir başka ayrıntıdır.

¹⁵⁹ Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, s. 67.

¹⁶⁰ Özdenören, **a. e.**, s. 68.

İslam inancının merkezde yer alarak inşa ettiği bir değerler dünyasının hâkim olduğu bir toplumda ölüm fikri etrafında görülen bu değişim önemlidir. Çünkü bu inanç sisteminin kurmuş olduğu değerler dünyasında kişinin kendi canı dahi olsa ona kıymak en büyük zulümlerden biri kabul olarak kabul edilmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla alakalı hüküm şöyledir:

“Kim, bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir insanı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir.”¹⁶¹

Konuyla alakalı bir başka ayet ise şöyledir:

“Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”¹⁶²

Bir hadiste ise konu şu şekilde ele alınmaktadır:

“Allah katında dünyanın yok olması, bir Müslümanın öldürülmesinden daha hafiftir.”¹⁶³

Bu anlayışın toplumda yavaş yavaş zayıflayarak ortadan kalkmaya meyilli hale gelmesi Batılı yaşam tarzı doğrultusunda hayat anlayışının değiştiğini gösterir.

“Toplumumuzda yaşanan bu değişime bakarak onun hangi istikamete doğru seyrettiğini tahmin etmemiz güç sayılmaz. Bazıları ekonomik sıkıntının nasıl bir toplumsal patlamaya yol açacağı sorusuna dikkatimizi çekiyor. Toplumsal patlama her zaman pozitif biçimde (yani nümayişler yaparak, silah kullanarak, greve veya lokavta giderek veya düpedüz yönetime karşı isyan

¹⁶¹Mâide Suresi, 5/32 (Çevrimiçi) 05.10.2013 <http://www.kuran.gen.tr>

¹⁶²Nisâ Suresi,4/93 (Çevrimiçi) 05.10.2013 <http://www.kuran.gen.tr>

¹⁶³ Tirmizî, Diyât, 7

ederek) tezahür etmeyebilir. Kimi zaman intihar gibi pasif eylemlerde de kendini gösterebilir. Bu bakımdan, bir toplumun içine düştüğü moral çöküntünün göstergesi olarak intihar olayı, başka bir çeşit olayda daha manidardır ve bir başına çok şeyin göstergesi olarak ele alınır.”¹⁶⁴

Özdenören’in dile getirdiği toplumun içine düştüğü moral çöküntünün göstergesi olarak “Göl” isimli hikâyede yaşanan intihar olayını ele alabiliriz.

Kocası tarafından aldatılan kadın kahraman belki de ondan intikam almak için eski sevgilisiyle tatile çıkmıştır. Ancak bu davranış da kocasının onu aldatması fikrinin önüne geçemez ve sonunda bir çaresizlik hali içerisinde intihar eder. İntihar eski sevgilinin ağzından anlatılır:

“Bindiği sandalı orada, gölün ortasında bulduklarında fanusuma gömülüydüm.. “Saat kaçtı?” “Sana bir şey söylemedi mi?” “Ben onun neyi oluyordum?” ..cevabını bilmediğim bilmecelerin ortasına fırlatıyorlardı beni.. fırtına yoktu, rüzgâr bile, dahası meltem bile yoktu, alabora olmuş sandalın çevresi bomboştu.. uzaktan bakanlar bunca durgun bir suyun yüzeyinde bir sandalın nasıl olup da alabora olduğunu anlamaya çalışıyorlardı.. biri devirmediyse onu bir sandal nasıl olup da böylesine akıl almaz biçimde altüst olabilirdi. Ölmüş olarak bulunmadı.. ölmemiş olarak da.. yalnızca bulunmadı.. ortadan çekilip gitti, yitti.. beni cezalandırarak.. sevgimin hedefini boşa çıkartmak suretiyle beni cezalandırmak.”¹⁶⁵

2.1.2.3 İnsanın Kendini Yabana Atması: Yabancılaşma

Yabancılaşma, “ferdin kendisini bir başkasının, özellikle de bir yabancının gözü ile görmesi ve bu yargılara göre tanıyıp algılamasıdır.”¹⁶⁶

Yabancılaşma, bireyselliğin getirdiği bir kavramdır. Postmodern dünyanın bir parçası olan “birey”in kendi ruh dünyası içerisinde kaybolmasıdır. Duyguları, düşünceleri, mantığı kısacası onu meydana getiren tüm unsurların her parçasının

¹⁶⁴ Özdenören, *Yaşadığımız Günler*, s. 68.

¹⁶⁵ Özdenören, *Hışırıtı*, s. 122.

¹⁶⁶ Muzaffer Sencer, “Bir Bağlılık etkeni Olarak Yabancılaşma”, *Bilim ve Sanat*, Mart 1981, s. 3.

paramparça edilmesi, rasyonalitenin baskınlığı altında dayanamayan, bütünlüğü yok olmuş kişinin parçalarının eylemidir. Bu ruh hali, yirminci ve yirmi birinci yüzyıl dünya edebiyatının ana izleklerinden biridir. Doğrusu bunda şaşılacak bir yan da yoktur. Çünkü gelişen ve çeşitlenen teknolojik imkânlar şöyle ya da böyle bireyi bir “değişim” ile baş başa bırakmıştır. “Bilindiği gibi her teknolojik yenilik elbette beraberinde kendi kültürünü, doğrusunu ve en geniş deyimiyile kendi hayat tarzını birlikte getirir.”¹⁶⁷

Bu yeniliklerin gelmesiyle birlikte hayatın birçok açılımında birey bu yeniliklerin getirdiği “değişim” ile karşı karşıya gelir. İşte problem de burada, yani bu değişim karşısındaki bireyin tutumunda başlar. Eğer birey bu değişime ayak uydurabilirse problem kalmaz. Eğer beklenen uyum gerçekleşmezse bir çatışma ve uyuşmazlık halinin ortaya çıkması kaçınılmaz olur. Böylece birey, toplum tarafından dışlanmışlık, duygusu ile birlikte içine kapanır ve adeta “kendi iç sürgününü”¹⁶⁸ yaşar.

“ ‘Yeni’ye ‘değişim’e ayak uyduramayan ve bunu reddeden bireyde, gelişen ağır mutsuzluk duygusu ile gelecek kuşkusu ve paniği birleşince, birey toplum içinde hastalıklı bir tip olarak sivrilir.”¹⁶⁹

Yabancılaşan fertler, hayatta karşılarına çıkacak meseleler karşısında güçsüz olduklarını düşünürler. Aile hayatına girmekten kaçınırlar. Bunun eşini sahiplenmek olduğunu, sadakat duygusuna ve mülkiyete karşı olduklarını, kıskançlığın bencillik sayılması gerektiğini açıklamaya çalışmaları rasyonalizasyondan öte bir anlam ifade etmez. Tüm bu izahlarla ulaşılmak istenen hedef, topluma karşı çıkararak çevrelerine duvar örmektir. Kendi dışlarındaki bütün toplumu hesaba katmamaktır. Böylece topluma ve toplum içerisinde yaşananlara bir reddiye yapmış olurlar. Bir bakıma hastalıklı bir davranış olan bu tutum, toplum kurallarından, kanunlardan, ahlaki, değerlerden ve düzenli sayılabilecek her şeyden kaçıştır. Son yıllarda ‘cinsellik’ ve

¹⁶⁷ Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören**, s. 47.

¹⁶⁸ Tosun, **a.e.** , s. 47.

¹⁶⁹ Tosun, **a.e.** , s. 48.

‘özgürlük’ kavramları çerçevesinde dillendirilen gündemlerin arka planında bu sebepleri aramak gerekiyor.¹⁷⁰

Türk edebiyatında “yabancılaşma” olgusunu ustalıkla şekilde ele alan yazarlardan biri de Rasim Özdenören’dir. Rasim Özdenören, daha ilk hikâyelerinden başlamak üzere, toplumsal, kültürel değişim ve onun birey/aile üzerindeki çözülmeye, dağılmaya kadar varan sarsıcı etkisini anlatır. Özdenören hikâyelerinde, kendi seçimi ve isteği dışında halka dayatılan yeni yapılanmanın (batılılaşmanın, yabancılaşmanın) bireyi nasıl açmazlara ve trajik sonlara sürüklediğini anlatır. Ne kendisiyle, ne ailesiyle, ne de çevresiyle uyuşamayan birey, kısıtlanmış bir halde iç bunalıtan bir karabasanı yaşar. Değişimin şoku onların bir bilinç kayması yaşamasına, giderek de hastalıklı bir hale dönüşmelerine neden olur.¹⁷¹

“Hastalar ve Işıklar” kitabında Rasim Özdenören, yabancılaşma konusunu ana tema olarak işler. ‘Hastalar ve Işıklar’daki kahramanlar kelimenin tam anlamıyla bir şoku yaşarlar. Geçmişe ve geleceğe ilişkin hiçbir hafızaları yoktur. Sanki bir yerlerden yeryüzüne fırlatılmış gibidir.”¹⁷²

Kitapta yer alan “Kundak” adlı hikâyeye bu yabancılaşma ana temasının işlendiği öykülerin adeta finali niteliğindedir. Kahramanımızın içsel bunalımları artık son safhaya ulaşmıştır. Bu arada kendi hastalığını tanımlar kahramanımız:

“Basit bir soğuk algınlığı değil benimki biliyorum. Başka bir şey. Ruhum hasta benim. Vücut bahane. Bedene yayılan hasta ruh. Başdöndüren. Bir ateşe doğru iteleyem.”¹⁷³

“Çözülme”de yabancılaşmanın bir başka boyutu ele alınır. Yabancılaşma, aile kurumu üzerinden verilemeye çalışılır. Hikâyenin ana damarını ise evin oğlu

¹⁷⁰ Vahdettin Işık, **Kültürel Yabancılaşma-II. Meşrutiyet’ten Günümüze-**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2012, s. 25.

¹⁷¹ Necip Tosun, **a. g. e.** s. 49.

¹⁷² Necip Tosun, **a. g. e.** s. 50.

¹⁷³ Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, 6. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s. 97.

Kerim'in başkaldırışı oluşturur. Kerim, ailelerinde görülen “çözülme”nin farkındadır ve bundan sorumlu olarak babasını tutmaktadır.

“Göç” neticesinde ortaya çıkan yabancılaşma sorununu ise “Şimdi Çok Uzaklarda” adlı hikâyede görebiliyoruz. Yakup ve karısı kırsaldan göçtükleri kentte, yeni hayat düzenlerine uyum kurmaya çalışırken yaşadıkları süreç anlatılmaktadır.

Rasim Özdenören, hikâyelerinde yabancılaşmanın en ustalıkla şekilde anlatıldığı hikâyelerin başında “Çarpılmışlar”da yer alan “Arasat” hikâyesi gelir. Hikâyenin ana kahramanı Ejder etrafında bu süreç anlatılır. Bu hikâyede bireyin dinî gerçeklerden uzaklaşınca nasıl her şeye ve herkese yabancılaştığı, toplumun her ilkesinin onun gözünde küçülürken, bütün bu olumsuzlukların onu nasıl açmazlara sürüklediğini görürüz.

Yabancılaşma, bir yolculuğun son durağıdır. Zamanla fark edilebilecek bir hadise de değildir. Bir gün bir şey olur aniden fark edilir. Belki bir söz bir tepki... “Ben ne yapıyorum burada” sözü ile başlar... Bir yerlerde biri vardı ama bu o değil...

Eskiden olsa ne yapardı o (kendisi), hatırlamaya çalışır, hatırlayamaz. Kendine yabancılaşan insan başka şeylere yakınlaşıyor da olabilir. Düşünceleri derinleşir ve büyüyebilir. Birey yabancılaşmanın farkına vardıktan sonra kendini daha çok düşünmeye başlar. Kendine geri dönmeye çalışacaktır ama bu genelde mümkün olmaz. Kendini en iyi hissettiği ama diğer insanların olmadığı bir yere doğru yeni bir yolculuğa başlar.

“Görmeden baktılar birbirlerinin gözlerine. Adam, mendiliyle alınının terini sildi, nice sonra garajlara doğru yürümekte olduğunu ayımsadı, yerde ezilmiş bir çiçek sürünüyordu, tozlu ayaklarla üstüne basılmış.”¹⁷⁴

¹⁷⁴ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 11.

2.2 Rasim Özdenören Hikâyesinde İnsani İlişkiler Ekseninde Toplumsal Değişim

İnsanlar, biyolojik ve psikolojik bir organizma olmanın ötesinde aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun bir ürünüdür. İnsanlar grup içinde doğarlar ve toplumsal niteliklerini gruplarda kazanırlar. Bu gruplar aracılığıyla toplumda geçerli olan bilgiler, değerler bireye aktarılır.

“Kişiler kültürlerini toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenme yoluyla elde ederler. İnsan davranışlarının büyük kısmı öğrenilmiş davranışlardır. Kişiler başkalarıyla olan ilişkileri aracılığıyla toplumda geçerli olan değer, kural ve normları, tutumları, alışkanlıkları, becerileri öğrenir. Böylece başlangıçta yalnızca biyolojik bir varlık olan birey süreç içerisinde toplumsal bir varlık haline gelir.”¹⁷⁵

İnsan davranışlarının büyük bir çoğunluğu öğrenilmiş davranışlardır. Yani belirli bir öğrenme süreci içerisinde belirli davranışlar göstermekteyiz. “İnsanlarda içgüdüsel davranışlar çok az, hatta yok denecek kadar azdır. İnsanların belirli bir toplumda belirli şeyleri öğrenmeleri toplumsallaşma süreci olarak tanımlanan bir oluşum içerisinde gerçekleşir. Demek ki insanın kendine uygun insanca davranışları öğrenmesi süreci toplumsallaşmadır. Bu süre çocuğun doğumuyla başlayarak onun lisani, yaşadığı kültürü öğrenmesini ve bunları gelecek nesillere aktarmasını içerir. Böylece, insan yaşadığı toplum içerisinde bir kişilik kazanır. Toplumsallaşma bu açıdan belirli bir kişilik kazanma yöntemidir denilebilir.”¹⁷⁶

İnsanın, ‘birey’ olarak diğer insanlarla ilişkiye geçme süreci ilk olarak aileyle başlamakta ve bu süreç, zamanla arkadaş çevresini de içine alarak daha geniş bir alana yayılmaktadır. İnsan, hayatı boyunca her zaman birileriyle konuşmaya, düşüncelerini paylaşmaya, hatta tartışmaya kısacası; kendi varlığının farkında olmasını -olumlu ya da olumsuz yönde- sağlayan başka varlıklara ihtiyaç duymaktadır.

¹⁷⁵ Gönül İçli, **a.g.e.** , s. 117.

¹⁷⁶ Enver Özkalp, **a.g.e.** , s. 101.

Toplumsal hayat, bireysel hayata kıyasla bu yönüyle daha geniş bir ilişkiler ağını içermektedir. Bu ilişkiler, birebir insan ilişkileri şeklinde olabileceği gibi, daha çok sayıda insanın oluşturduğu kitlesel bir iletişim de olabilmektedir. Ancak toplumsal değişimin neticesi olarak insani ilişkilerde de birtakım değişimler günden güne yaşanmaya devam etmektedir.

İnsan hayatında, bu kadar önemli bir rol oynayan insan ilişkilerinin, günümüz dünyasında giderek azalmaya başladığını görmekteyiz. Özellikle: “Batı kültürünün yaşandığı yerlerde, insanlar, bu alanda da bir başlarına bırakılmakta, herkesin kendi başının çaresine bakması beklenmektedir. İnsanlar arasındaki ilişkiler ya araçsallaştırılmıştır (medyatik ortam: tek yönlü, tek taraflı iletişim) veya kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.”¹⁷⁷ “*Son Söz Yerine: Dünya Sevgi İstiyor*” adlı yazısında Rasim Özdenören’e göre Batılı kültürünün etkisiyle, insanlar, içinde buldukları bu iletişimsizlik ortamında birbirlerinden kopmakta ve sadece kendi bireyselliğinin sınırları içerisine hapsolmektedir.

Özdenören’e göre ise, insanların bu hâle gelerek, diğer insanlarla olan ilişkilerini yitirmelerinde birtakım faktörler etkili olmaktadır:

- “- İnsanların kitle iletişim araçları karşısında edilgin bir duruma getirilmeleri,
- İnsani ilişkilerin araçsallaşması,
- İnsanların bir örnekleşmesi,
- İnsanların yalnızlaşması ve yabancılaşmasının yoğunlaşması.”¹⁷⁸

Bu değişiklikler, sadece insani değerlerin azalmasıyla insan ilişkilerine zarar vermemekte, aynı zamanda bu değerlerin azalışı; insan ilişkilerinin yaşanma sürelerinin de azalmasına neden olmaktadır. Her şeyin büyük bir hızla değiştiği ve tüketildiği bir ortamda, insan ilişkileri de büyük bir hızla tüketilmektedir. “Beşerî ilişkiler, günübürlük isteklerin sonucu olarak kurulmakta, bu ilişkilere genellikle bir

¹⁷⁷ Özdenören, **İki Dünya**, s. 223. – 224.

¹⁷⁸ Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, s. 111.

sürekli izafe edilmemektedir. İlişki kurmayı gerektiren olayın kesilmesiyle, insanlar arasındaki ilişki ve iletişim de son bulmaktadır.”¹⁷⁹

İnsani ilişkilerin değişmesindeki temel unsurlar, insanların artık günlük hayatlarında zamanlarının dar olması ve ilişkilerin karşılıklı çıkar ilişkisine göre düzenlenmiş olmasıdır. Bu durum insanlar arasında karşılıklı güven duygusunun yitirilmesine sebep olmuş ve bunun neticesinde kaçınılmaz son olarak insanların birbirlerinden uzaklaşması gerçekleşmiştir. Yazar bu duruma “*Yüzler*” kitabında yer alan “*Ehlileşmiş Hayvan Yüzü*” adlı yazısında şöyle yaklaşmıştır:

“Aralarında bir kişinin bile yüzünü ehlileştirilmiş hayvan yüzüyle değiştirmiş olduğunun düşünülmesi oradaki bütün insanları tedirginliğe sevk etmeye yetiyor. Bir kişinin bile yüzünü böyle değiştirmiş olması, herkesin herkesten kuşkulmasına yol açıyor. Silahlar bırakılmış değildir, fakat kullanılmaya da hazır tutulmaktadır. (...) Aralarında kimilerinin ehlileştirilmiş hayvan yüzüyle dolaştığı kuşkusunun bulunması insanları böylece tümüyle savunmasız hâle getirmeye yetiyor: öyle bir yerde avın da, avcının da kim olduğu bellisizleşiyor, huzur ortadan kalkıyor; kuşku, kargaşa, güvensizlik, düşmanlık, gerginlik hükmünü yürütmeye başlıyor.”¹⁸⁰

Bu karşılıklı güvensizlik hali, kargaşa, düşmanlık ve gerginlik psikolojisi günümüzde insani ilişkilerin bulunduğu her kurumda kendisini hissettirmektedir. Tezimizin bu bölümünde bu ruh hallerinin yansımaları günlük hayatta insanın birey olarak en çok muhatap kaldığı “aile”, “arkadaşlık” ve “komşuluk” ilişkileri üzerinden vermeye çalışacağız.

2.2.1 Toplumsal Değişim ve Aile

Aile sosyal yapının temel taşıdır. Sosyal yapıyı oluşturan diğer kurumlar içinde en eski kurumlardan biridir. “Bütün toplumlarda hemen her birey bir aile grubunun içinde doğar ve orada yetişir. Aile evlilik denen bir sözleşme ile oluşur.

¹⁷⁹ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s. 191.

¹⁸⁰ Rasim Özdenören, *Yüzler*, 3.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 154.

Aile ve evlilik biçimleri geçmişten günümüze değin farklılaşarak karşımıza çıkar. Hemen her toplumda farklı bir biçimde görülen ailenin değışmez bir takım özellikleri ve fonksiyonları vardır.”¹⁸¹

“Modernleşme olgusu sosyokültürel hayatın bütün kurumlarında olduğu gibi, aile yapısına da etkide bulunmuş, ailenin geleneksel yapısı, rolü ve işlevleri değışmiştir. Paradigmatik bir değışimin yaşandığı bu süreçte en fazla etkilenen kurum, kültürün temel değer ve normlarının ilk olarak aktarıldığı ve bireyin kişilik ve kimlik kodlarının şekillendiğı bir sosyalleşme dünyası olan aile olmuştur.”¹⁸²

Ailede görülen değışimi yapısal açıdan ele aldığımızda günümüz toplumunda ailenin geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş yaptığını görürüz. “Geniş aile” geleneksel toplumun aile modelidir. “İkiden fazla kuşağın ve tüm kardeşlerin aynı çatı altında yaşamalarını ifade eden bir kavramdır. Endüstri toplumu yönünde değışme süreci başladığında geniş ailenin küçülmeye başladığı, ilk aşamada evlenen kardeşlerinin ayrı eve çıktıkları, ikinci aşamada ailenin karı-koca ve –varsa– çocuklardan ibaret kaldığı görülmektedir. Bu süreçte çocuk sayısı de sınırlandırılmakta, aileler genellikle iki çocuk sahibi olmakla yetinmektedirler.”¹⁸³

Modern öncesi toplumda aile kurumu çok farklı fonksiyonları yerine getirmekteydi. Modernleşme sürecinde ailenin kuruluşundan aile içi ilişkilerin şekillenmesine, karı-koca ve çocukların rollerinden, aile içi kararların belirlenmesine, sorumluluk anlayış ve algılamalarına kadar pek çok hususta köklü değışimler ortaya çıkmıştır. Törelerin, örf adet ve geleneklerin belirlediğı aile yapısı bu süreçte ister istemez zihniyet ve kültürel değışimin, artan bireyselleşmenin etkisiyle bir sarsıntı geçirmiştir. Geleneksel ailedeki eski yerleşik işbölümü ve roller sistemi ortadan kaybolmaya başlamış, yerine kadının erkekle eşitlenmeye, erkeğin ise ev işlerinde ve çocukların yetişmesinde sorumluluk almaya çalıştığı bir anlayış ikame olmuştur.

¹⁸¹ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 19. Baskı, Bursa, 2011, s.121.

¹⁸² Celalettin Çelik, “Değışim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din”, Ardahan Üniversitesi, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2010, S.8, s. 26.

¹⁸³ Arslantürk, Amman, **a. g. e.**, s. 395.

Böylece modernleşme sürecinde aile içi roller sisteminde değişmeler ortaya çıkmış, ailenin dini, sosyal ve kültürel işlevleri yapısal bir farklılaşmaya uğramıştır.

Türk aile yapısının toplumsal değişim süreçlerindeki durumunu inceleyen sosyolojik araştırmalar ise, değişen sosyal yapının özelliklerine göre onu köy ailesi, şehir ailesi ve gecekondu ailesi gibi kavramlarla ele almaktadır. Bu kavramlar altında Türk ailesinin sosyal çevreye göre farklılaşan formları çözümleme konusu yapılmıştır. Buna göre; Köy ailesi, kırsal hayatın özelliklerine cevap veren bir yapılanmaya sahip olmakla birlikte, evlilik kararının daha çok aile büyükleri tarafından verildiği, yakın akrabalar arası evliliğin yaygın olduğu, özellikle kızların erken yaşlarda evlendirildiği, kadınların kocalarına karşı eşit hak ve imkânlarla sahip olmadığı, imam nikâhı ve yüksek doğum oranıyla karakterize edildiği bir aile tipidir. Kent ailesi ise, evlenmelerde ve eş seçiminde yakınların etkisinin kırıldığı, aile içi sosyalleştirme görevlerinin ve akrabalık ilişkilerinin azaldığı, aile üyelerinin birbirleri üzerinde denetimin zayıfladığı, evlenme yaşının yükseldiği, eşler arasında eşitlik ve istişarenin geliştiği, çocuk sayısının eşler tarafından planlandığı, boşanma oranların yükseldiği bir çekirdek aile tipidir. Kasaba ve gecekondu ailesi Türk toplumunda kırsaldan büyük ama tam olarak şehir özelliği taşımayan yerleşim birimlerinde daha çok kırsal geleneksel özellikler taşıyan, bununla birlikte aile içi ilişkilerin büyük ölçüde geçiş ve çatışma temelinde geliştiği bir ailedir.¹⁸⁴

Rasim Özdenören öyküleri incelendiğinde bu üç aile tipinin de yansımalarını görüyoruz.

Öykülerinde toplumu ve buradan hareketle toplumun en küçük birimi olan aileyi ve ailede yaşanan problemleri anlatan Özdenören, bunu yaparken problemleri aile zeminine indirirken aslında toplumun genelindeki problemleri anlatmış olur. Özdenören, öykülerini aile ekseninde anlattığı için doğal olarak olayların tümü ailede gelişir. Bu nedenle baba, oğul, anne, çocuk, kız kardeş, dede, dayı, nine, çocuk ve hala anlatılan tiplerin büyük çoğunluğunu oluşturur. Onun öykülerinde aile

¹⁸⁴ Ozankaya, **Toplumbilimine Giriş**, s. 368. – 396.

kavramını incelerken bu tipler üzerinden aileyi ve ailede görülen değişimi yakalamak daha doğru olacaktır.

Yazarın hikâyelerinde “baba”, genellikle olumsuz bir tiptir, çocuklarına sevgisini göstermez. Özellikle “oğul” ile muhalefet halindedir. Aralarında “kan bağı” bulunmasına rağmen çoğu hikâyede “kan davalı” iki düşman gibidirler. Bunun en bariz izlerini “Çözölme” adlı hikâyede görmekteyiz.

Yaşadıkları her şeyden babasını sorumlu tutan ve onunla hesaplaşma içinde olan Kerim hasta babasının başında şöyle düşünür:

“Bu, benim babam, bana dayak atan, göz açtırmayan. Öcünü alayım diye kapılara tarihler kazıyordum.”¹⁸⁵

Annesi her şeyden Kerim’i sorumlu tutmakta ve ona çok sert davranmaktadır. Kerim ise böyle bir babası olduğu için o durumda olduğunu düşünmektedir:

“Bana kötölük eden adam. Kaç kez boğazına sarılmayı düşündüm. Beni, bizi, evini terk edip kaçardı. Nereye gittiğini kimse bilmezdi. Hep, öyle terk edilmiş büyüdük, usul usul biz de evden kaçmaya alışarak, ne halt etmeye gittiğimizi bilmeyerek”¹⁸⁶

Kerim, babasının olumsuz ve baskıcı tutumları yüzünden okuldan kaçmaya ve kumar oynamaya başlamıştır. Babasını, ailenin geleceğini düşünmeden para harcadığı için de eleştirir:

“Babalık hakkı diye bir şeylere inanmaya çalışıyordum, anlamadın. Anamdan, benden, feleğin yere çaldığı şu zavallı kızından tırtıkladığın şeylerle yaşamayı bir onur belledin”¹⁸⁷

¹⁸⁵ Özdenören, **Çözölme**, s. 50.

¹⁸⁶ Özdenören, **Çözölme**, s. 51.

¹⁸⁷ Özdenören, **a.e.**, s. 61.

Babası için “Mısır tanesi gibi bütün aileyi dağıt, bizi sersefil et, sonra gel kasıl, beni suçlamaya kalkış”¹⁸⁸ diye düşünen Kerim, babasının annesine, iyi bir insan, iyi bir baba olamadığını itiraf ettiğini de duymuştur.¹⁸⁹ Babasının bütün aileye kötülük ettiğini düşünmekte ve içinde bulunduğu durumdan da babasını sorumlu tutmaktadır:

“Hep bu babamdı. Kendi açısından, iyilik ediyorum sanıyordu bana. Oysa ben çoktandır, onun kendi yolunu izlemeye başlamıştım bile. Bunu fark edememişti.”¹⁹⁰

Bu cümlelerde toplumsal değişimin “aile” üzerinde nasıl yol aldığını görebiliriz. Baba, kendi babasından farklı bir hayat sürmeye başlamıştır. Bu onun yaşamaya henüz hazır olmadığı bir hayattır. Hazırlıksız yakalanmıştır. Bunun için de sendelemiş, düşmüştür. Kendisinden sonra gelen oğlunun da bu hazırlıksız yakalandıkları hayata yavaş yavaş girmeye başladığını görünce de onu şiddet aracılığıyla o yoldan çevirmeye çalışmıştır. Ancak bu aralarındaki mesafeyi daha da açmıştır. Babayı oğla, oğlu babaya düşman etmiştir. En çok da oğlu:

“Sen bizi haince harcadın, bize hiçbir şey vaat etmeden, hiçbir umuda hiçbir umuda aralık kapı bırakmadan.. gelip ayaklarımıza kapanıp bağışlanmayı dileyeceğine, bize diklenmeye çalışıyorsun. İçinde nasıl bir haklı sebep gizliyorsun, şeytan bilir. Zaten şeytandan başkasının akli ermemiştir şimdiye değin ne yaptığına. Ah, alçak başım, ben ne diyorum bu habise, bir suç, ardında kötü bir leke bırakarak gidecek bu mumyaya.. Bir mumya, kötü bir ruh, içimizi talan eden bir hiçlik, boşluk sefaleti.. Bir şeyler ölsün bu içimizde, ölsün, tıpkı, tuz altında kalmış salyangoz gibi.”¹⁹¹

Toplumsal değişim, bir “çözülme” olarak en net şekilde bu hikâyede kendisini gösterir. Baba kendisine kalan mirası çarçur etmiş, elinde değerli

¹⁸⁸ Özdenören, a.e. , s. 61.

¹⁸⁹ Özdenören, a.e. , s. 62.

¹⁹⁰ Özdenören, a. e. , s.60.

¹⁹¹ Özdenören, a. e. , s.61.

kabilinden kalan tek şey olan ailesine de sahiplik edemeyerek çözülmenin ilk başladığı ilmek olmuştur. Oğul bunun farkındadır. Ancak onun da elinden bir şey gelmez, babasına öfke duymaktan başka:

“Ciğerinin beş para etmeyeceği şu halinde boğazına sarılmam neye yarar ki? Şimdi öfkelenemiyorum bile sana. Ama on yıl önce öldürmüş olsaydım, şimdi rahatlıkla ‘pişman değilim’ diyebilirdim alınımı gere gere. Şeytanî –bakışını, sarı, hileci yüzünü aklımda tutmayı becerirdim. Bir gece beni dövmek için hazırladığım nar çubuğunu elinden alıp seni dövebilirdim, yapmadım, sen bunu anlamadın, sandın ki ben senin kaba gücüne boyun eğdim, oysa her şeye rağmen babalık hakkı diye bir şeylere inanmaya çalışıyordum, anlamadın.¹⁹²

İnanmaya son ana kadar çalıştığı “*babalık hakkı*” babasını affetmesi için yeterli olmasa da onunla hesaplaşmaktan vazgeçmiştir:

“Seninle hesaplaşmak istiyordum ama artık vazgeçtim. Sen, hiçbir şeyin hesabı sorulacak adam değilsin. İşlemediğim bir suçtan, ama senin yüzünden yakında yakalayacaklar beni. Aslında hiç de bunlar değildi seninle konuşmak istediğim. Şu halinde bile insanı kışkırtan bir kötülük dolaşiyor yüzünde. Anamı deli ettin, anlıyor musun? Şimdi deliriyor o.”¹⁹³

Âlim Kahraman, “Hastalar ve Işıklar”da arka planda görülen ailenin “Çözülme”de başlı başına ve geniş boyutlarıyla ele alındığına dikkat çeker. Bu eserde Özdenören, ailenin diğer bireylerini de belirginleştirerek çözülmenin bütün bir toplum olduğu temasını toplumun bir prototipi olan aile planında ele alır.¹⁹⁴ Temanın bu şekilde bireyden topluma taşındığını söyleyebiliriz. Kitapta, çözülmenin daha çok aile üzerinde incelendiği görülmektedir.

¹⁹² Özdenören, a. e. , s. 61.

¹⁹³ Özdenören, a. e. , s. 65.

¹⁹⁴ Ömer Lekesiz, “Rasim Özdenören”, **Yeni Türk Edebiyatında Öykü 4**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001, s. 47. – 48.

Toplumsal değişimlerle birlikte başlayan değerler kaybı, toplumun tümünde görülür ancak aile üzerinden yakından incelenebilmektedir. Özellikle de baba ve oğul arasında görülen *çekişme* ailede görülen *çözölmeyi* daha iyi ve net görmemize olanak sağlar.

Baba, çocukları ile arasına mesafe koyar. Onlara duyduğu sevgiyi bile gizliden yaşamaya çalışır. Bu Anadolu insanının taşıdığı bir özelliktir. Günümüzde değişen toplumsal hayat neticesinde izlerine eskisi kadar pek rastlamadığımız bu mesafeyi Özdenören'in o anlayışın hâkim olduğu yıllarda yazdığı hikâyelerinde görmekteyiz.

“Hiç yapmadığı bir şey yaptı o gece babam: Kerem'i kucacağına aldı, tosunum, dedi. Cebinden birkaç tane akide şekeri çıkarıp verdi. Kerem'in öleceğini sezinledi diye düşünüyordum. Doğruluk, dürüstlük üstüne uzun uzun konuşuydu. Sonra yatmamıza izin verdi. Kerem, yatakta, babam çok iyi adam, demişti.”¹⁹⁵

Her zaman için kişilik ve konumuna uygun konuşur, hatta yazar onun argo sözcükler kullanmasına da müdahale etmez.

“Kimi zaman bizi, yani çocuklarını sevesi tuttuğunda bile sövüp sayardı.”¹⁹⁶

Geleneksel hayatta “oğul” ile arasına her ne kadar mesafe koysa da baba, çocuk sahibi olma düşüncesi söz konusu olduğunda sadece erkek evlatlarını “çocuk” olarak sayıldığı görülür.

“Bir gün kapıya birileri gelmiş, ne iş içinse, evin horantasını soruyorlardı. Sıra çocuklara gelince babam üç çocuk diyerek sadece oğullarının adını sayınca kapı komşumuz ‘Üç değil, altı çocuğun var senin Bekir efendi’ diye babamı uyarmış, babam da şaşkın şaşkın: ‘Haa, kızlar da

¹⁹⁵ Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, s. 94. – 95.

¹⁹⁶ Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, 7.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 31.

mı dâhil?’ diye bir şeyler gevelemişti. Komşu dayıya ters ters bakmasından bu işe bozulduğunu anlamıştım. Oysa kızlarını oğullarından daha çok severdi.”¹⁹⁷

Baba-oğul çekişmesi “oğul”un “oğul” sahibi olması ile de son bulmaz. Baba hala otorite sahibidir. Kendi çocuğunu onun yanında sevmek bile bu otoriteye karşı gelmekle eş değerdir. Geçmişte Anadolu’nun pek çok yerinde babaya duyulan saygıdan ötürü kendi çocuğunu kucağa almama, onu sevmeme gibi bir anlayış hâkimdi. Günümüzün değişen şartlarında çok yanlış bir davranış şekli olarak değerlendirilebilecek bu anlayış “Ocak” isimli hikâyede şöyle karşımıza çıkar. Gurbetten gelen kahramanımızın gurbetteyken çocuğu olmuştur. İlk defa görecektir çocuğunu ama babası yanında olduğu için bundan çekinmektedir.

“Bizimki, çocuğu beşiğe koymaya yelteniyor. Karnı doydu, işi bitti demek. Daha beşiğe getirmeden babam sesleniyor: ‘Uyumadıysa getir kızım.’ Babamın kucağında böyle çocuk, hele bir bebek sevdiğini hiç görmemiştım: çocuklardan onun kadar uzak duran adam az görülmüştür. Bizimki, tülbindinin ucu hep dudaklarının arasına sıkıştırılmış olarak bebeği uzatıyor. ‘Kadir’ diye sesleniyor babam, sonra heceleri ayırıp uzatarak: ‘Abdülkadir.’ Kucağına alıyor bebeği. Anlıyorum, bebeği bana göstermek için yapıyor bunu. Söyleyecek başka söz bulamadığı için olacak: ‘Abdülkadir, Abdülkadir’ deyip duruyor küçük parmağını bebeğin dudağına değdirerek. /Dedemin adı, onun adını koymuşlar. / Sonra parmağını ağzına sokuyor bebeğin, dudaklar, aranarak emmeye savaşıyor bu kurumuş parmağı. ‘Vay namussuz’ diyor babam, sonra başını kaldırmadan: ‘Südünü bol ver gelin’ diyor. ‘esirgeme, temeli sağlam olsun.’ ‘Çenesizlik etme’ diyor anam ‘ver artık’. Bebeği alıyor. Bebek şimdi şimdi onun kucağında: odanın ortasında bir tuhaf şaşkınlıkla dikilip kalmış anam: ‘Adı sahibine benziyor’ diyor.”¹⁹⁸

Yukarıda alınan pasajda hanımından bahsederken kullandığı “bizimki” seslenişi yine günümüzde pek göremeyeceğimiz bir saygı anlayışının neticesidir. Eşe, özellikle anne babanın yanında ismi ile hitap etmeme yoluyla bu saygı yerine getirilmeye çalışılır.

¹⁹⁷ Özdenören, a.e. , s. 31.

¹⁹⁸ Özdenören, a. e. , s. 33.

Rasim Özdenören, ilk hikâye kitabı olan “Hastalar ve Işıklar”da pek çok hikâyesinde olduğu gibi problemlili, hasta, çevresiyle uyum sağlayamamış tipleri anlatır. Ve yine pek çok öyküsünde olduğu gibi problemliler evin oğlunun etrafında gelişir. Çünkü evin oğlu, problemlili bir tiptir. Çevresiyle uyumsuz ve geçimsizdir. Baba ise, öykülerin çoğunluğunda olduğu gibi olumsuz bir tiptir. Fakir, despot ve serttir. Oğluya sağlıklı bir ilişki kuramamış ve ona sevgisini gösterememiştir, bazen oğluya konuşmaz bile. Anne ise, birbirleriyle konuşmayan baba ile oğul arasındaki ilişkiyi sağlayan, babanın “naftalinsi kokusu”nu ve despotluğunu umuda dönüştüren bir “liman”dır. Şefkatli, sabırlı, cefakâr, bazen de yufka yüreği yaşadığı sıkıntılara dayanmayarak ağlayan birisidir.

Hikâyelerinde babayı genellikle olumsuz birisi olarak anlatan Özdenören, “Ölünün Odaları” hikâyesinde babayı olumlu birisi olarak anlatır. Ancak olumlu bir tip olan baba tıpkı “Çok Sesli Bir Ölüm”de olduğu gibi hastalanır ve ölür. Babasının ölümü nedeniyle yıkılan oğul, babasıyla olumlu ilişkiler kurmuştur, bu nedenle babası ölünce çok üzülür.

Baba, “Aile” hikâyesinde de olumsuz kimliğiyle karsımıza çıkar. Öyküde baba, “beceriksizliği, yönetememesi yüzünden kendisine kalan mirası, bütün mal varlığını çar çur eden birisi olarak anlatılmıştır. Çok Sesli Bir Ölüm’ün “Sabah Aralığı” ve “Kan” adlı öykülerinde ailelerini terk eden oğullar anlatılır. “Sabah Aralığı”nda kahraman, Halil adlı bir köylüdür. Halil; toprağa ve çalışmaya düşkün, ekmeğini taştan çıkaran tipik bir köylüdür. Öykü, bir jandarmanın öldürülmesi nedeniyle şüpheli hale gelen ve bu nedenle kaçan ve bu kaçışın sonunda vurulan bu çalışkan köylünün dramını anlatır.

“Kan” hikâyesinde de Halil ile benzer kaderi yasayan Zeynel’in öyküsü anlatılır. Bu öyküde de oğul, bunca sevgiye rağmen şehrin cazibesine kapılarak evi terk etmiştir. Oğluna kavuşmak isteyen anne de şehre gitmeleri için kocasına ısrar etmektedir. Her iki öyküde anne- babalarını bırakıp giden oğullar anlatılmıştır. Anneler ise yine aileyi ayakta tutmaya çalışırlar. Şefkatli yürekleri, bırakıp gitmiş olmalarına rağmen bütün anneler gibi çocuklarını savunmaya devam eder. Her iki öyküde anlatılan tiplerin hem benzerliği hem de ülke gerçeğine uygunlukları dikkat

çekmektedir. Babalar, sert, otoriter, oğullarıyla mesafeli; anneler, babayla oğlu idare etmeye çalışan, ailenin dağılmaması için çırpınan; oğullar ise yaşanan değişime ayak uydurmaya çalışıp babalarıyla kuşak çatışması yaşayan tiplerdir. Anne ise, hem “Aile”de hem de kitabın diğer öykülerinde fedakâr, babayla oğul arasında kalmış, aileyi ayakta tutmaya çalışan, acı çeken birisidir. Anne, “Çözülme”de gerek babanın kötülükleri gerekse oğlunun cinayet sanığı olarak hapse girmesi nedeniyle daha fazla dayanamaz ve çıldırır. Oğul, yine hikâyelerin kahramanıdır, ancak daha önceki öykülerde olduğu gibi Çözülme’de de problemliliğiyle karşımıza çıkar. “Çözülme”de işsiz güçsüz olan oğul, bir de işlemediği bir cinayet nedeniyle tutuklanır. “Çözülme”de ailenin kızlarıyla da karşılaşırız. Kızlar, fiziksel ve zihinsel özürdür. “Aile” de meczup bir kız, “Çözülme” ise sağır ve dilsiz bir kız anlatılır. Yine “Çözülme”de kocasından dayak yediği için babasının evine sığınan büyük kız da anlatılır. “Şimdi Çok Uzaklarda” adlı öyküde ailenin bir diğer ferdi, dayı ile de tanışırız. Dayı, uçarı yaratılışlı, sebatsız ve dalavereci birisi olarak anlatılır. Ancak dayı, bu özelliklerine rağmen kahramanın iyi niyetinden şüphe etmediği ve sevdiği bir kişidir.

“Çatışma” hikâyesinde ise bir başka Anadolu gerçeği anlatılır. Öykü yine aile çevresinde gelişir. Kahramanlar ise baba, kızı Şermin, hala ve Şermin’in sevgilisi Sadık’tır. Öyküde baba ile hala eskinin, Şermin ile Sadık ise yeninin, değişimin temsilcileridir. Baba, âşık olan kızının başına kötü şeyler gelmemesi için çırpınan; hala, annesi öldükten sonra bakımını üstlendiği yeğenini değişimin olumsuzluklarından korumaya çalışan; Şermin ve Sadık ise birbirlerine âşık olan, aşklarını yaşamak isteyen, değişimi yaşayan tiplerdir. Öyküde anlatılan kişilerin hepsi birbirlerine çeşitli yanlışlıklar yaparlar. Ancak bu kişilerin yaptıklarına kendi bakış açılarından bakmaya çalıştığımızda hepsinin de kendilerince haklı olduğunu görürüz. Tabii bu durum, yazarın hikâyeyi anlatırken kahramanlarına karşı takındığı tarafsız tavrın ve kişilerin gerçeğe uygun biçimde anlatılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yazar, gerek olayı gerekse kişileri çok gerçekçi bir biçimde kurgulamıştır.

Çatışma adlı hikâyede, modern kentin karmaşasında kızının namusunu korumak isteyen bir babanın attığı tokat bile, genç üzerinde yaptırım gücü olmaktan ziyade kişiyi mutsuzluğa iten bir şiddet unsurudur:

“Kızın gözlerine, yeniden arsız bir yüreklilik oturdu, bir meydan okuyuş havasıyla:

- Daha onunla konuşmadan nasıl... Sözü bitiremedi. Babasının elinin kalktığını göremedi, kulağının altından boynuna inen yumruğun şiddetini de duymadı bir an, yere yıkıldı, eli, sol kulağının altını tutuyordu. Ama çabuk toparlandı, ağzı, uzun, keskin bir çığlık atacakmışçasına, titreyen dudaklarının arasında kara, koyu bir orman bataklığı halinde duruyordu. Toparlandı, şimdi sanki sonsuza uzanan, hiç bitmeyecekmiş gibi görünen merdiveni tırmanıyordu tökezleyerek ve “evde kimse yok, kimse yok... halam yok... o görmesin, yüreği soğumasın” diye düşünerek. Odasına gittiğini bile düşünmeden açtı kapıyı, çantasını hâlâ elinde tutmakta olduğunu gördü, yatağına bıraktı kendisini gevşemiş bir mutsuzluk ve ağlamak istemeyen bir eziklikle.”¹⁹⁹

“Modern yaşam tarzının isyankâr karakterini anlamaya çalışırken göz önüne alınması gereken başka önemli bir faktör daha vardır. Bu faktör gençlerin Batı toplumunun, eski ahlâki değerlerine olan inancı kaybetmeleri ve modern dünyayı meydana getiren değer sistemine bağlı kalan ebeveynlerinin ahlâki değer ve davranışlarında gözlemledikleri pek çok tezada isyan etmeleridir.”²⁰⁰

Şermin’in babası, kent kültürü içinde her gün aktif olarak yer alan kızı için endişe duymaktadır. O, modern kentten ve onun karmaşasından, bu karmaşada kızının değerlerini yitirmesinden ve kirlenmesinden endişelendiği için kızı üzerinde baskı kurar ve bunun nedenlerini şöyle açıklar:

“- Çirkefin her yana bulaştığını hissediyorum, dedi, sen sanıyorsun ki, yaşlılığımdan, geçimsizliğimden böyle davranıyorum. Kahır benimki: şimdi

¹⁹⁹ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 107.

²⁰⁰ Seyyid Hüseyin Nasr, **Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi**, Çev. Şahabettin Yılmaz, 1.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 318.

yaşayan herkesin tek tek kirlendiğini görüyorum. Acaba biz bu çirkefe düşmekten kurtulur muyuz diye düşünüyorum, bunun için çırpınıyorum.”²⁰¹

“Buzdan Volkan” adlı hikâyede de yine babasına nefret ve kin besleyen bir kız ile karşılaşırız. Genç kız, geçmişte babasının kendisine ve annesine uyguladığı şiddeti unutamaz. Babanın annesini dövmesi, kızın ruhunda onarılmaz yaralar açmış; onu, babasına karşı kinlendirmiştir. Aradan yıllar geçtiğinde ve baba artık aciz bir yatalak olduğunda bile kızın bu kin duygusu azalmaz; aksine bu duygu kendisini ve babasını aynı evde tabut içinde yaşayan ölümler olarak betimlemesine neden olur:

“Babasının bir tabutun içinde yatmakta olduğunu düşünmekten haz duydum. Kendisinin komşu tabutun içinde bulunduğunu düşünmek onu ırgalamadı. Haz duyuyordum bundan: babasının eve dönüşlerinde annesini dövmesini ve kendini savurarak bir duvara çarpmasını unutamıyordum. Yüzüne yediği şamarı ve çığlıklar atıp ağlayarak komşulara rezil olmalarını unutamıyordum. Ertesi gün arkadaşlarına ne diyeceğini bilemezdi. Bakışlarıyla kendini sorguya çektiklerini düşünürdü. Onun gizli dünyasından hiçbirinin haberi bulunmadığını aklına bile getirmezdi. Tersine, onların her şeyi bildiğini ama bildiklerinin bilinmediğini düşündüklerini tasarlardı: gerçek durum (kimin neyi bilip neyi bilmediği) ebedî bir sır olarak her birinin kişisel tarihine gömülü kaldı. Tabutta yaşama alışkanlığı ona o günlerin mirası oldu. Soğukluğun bir giysi gibi giyilebileceğini o zaman öğrendi. Buzdan giysisini giyiyor ve sokağa çıkıyordu. Sokaklarda onu görenler buzdan bir volkanın yürüdüğünü düşünürdü.”²⁰²

Özdenören’in öykülerinde baba tipinin taşıdığı tüm olumsuz özelliklere karşın anne, sevecen, sabırlı, çilekeş, fedakâr ve itaatkârdır. Babayla oğul arasında sağlıklı ilişki kurulamadığı için anne, aynı zamanda ikisi arasında aracıdır. Ailenin tüm yükünü omuzlamaya gayret eder; ancak çaresizdir, bu bazen öyle bir noktaya varır ki delirir.

“Yankı” adlı hikâyede babanın despotluğu ve naftalinsi kokusunun annenin olduğu zamanlarda umuda ve sevince dönüştüğü şu şekilde anlatılır:

²⁰¹ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 107.

²⁰² Özdenören, **Hışırıtı**, s. 35.

Baba, “genzi yakan, gıcıklayan keskinliğiyle, içimi geren şiddetiyle... ” ve “despot naftalinsi koku” şeklinde anlatıldıktan hemen sonra “ annem gelir... o zaman içimdeki koku bir an için dağılır, içim sevinçlenirdi.”²⁰³

“Kundak” adlı hikâyede ise babanın kızgınlığı ve öfkesi anlatılıp “*anamınsa yüreği yufkadan yufka*” şeklinde anneye yine ayrı bir parantez açılır. Ancak yufkadan da yumuşak bu yürek, oğlun ve babanın yaşadıkları üzüntünün etkisiyle katılaşıp, oğluna beddua eder:

“Ocağımızı başımıza yıktın, beden devrilsin senin emi!”²⁰⁴

Birbiriyle sağlıklı ilişki kuramamış baba ile oğlun arasında hep anne vardır. Ancak, şefkat ve sevecenliğinin yanında annenin çaresizliğine de tanık oluruz:

“Yüreğinin bütün sevecenliğine karşı, belki gereksiz yere, yok yere böylesi yoksul bir hayata düşmek zorunda kalışları, onu ters, inatçı, huysuz bir insan haline getirmişti.”²⁰⁵

Anadolu’da kadının ezilip hor görülmesi, adeta yok sayılması bilinen gerçeklerdendir. Bu durumu hikâyelerinde Özdenören de yansıtır. Bu nedenle hikâyelerde bazen annenin adı verilmez. “Sabah Aralığı” adlı hikâyede Halil’in karısının adının hiç zikredilmemesini bu bağlamda ele alabiliriz. Ondan sadece “Kadın” diye bahsedilir. Bu adlandırmanın toplumsal bir gerçeğe dikkat çektiği, kadının toplumsal konumuna eleştiri yönelttiği de düşünülebilir. Evi ayakta tutup her olumsuzluğa göğüs gerecek kadar güçlü olan anne, eşine karşı aynı gücünü göstermez, gösteremez. Kavgaların, küslüklerin gırla gittiği, çocuğun dayak yediği

²⁰³ Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, s. 71.

²⁰⁴ Özdenören, **Çözülme**, s. 53. – 54.

²⁰⁵ Özdenören, **a. e.** , s. 58.

evde anne, bir kez olsun babaya karşılık vermez. Çünkü anne, bu bağırp çağırımları erkeklere özgü bir üstünlük saymaktadır. Böyle durumlarda annenin yaptığı şey, “*Bir köşede büzülüp tülbendinin ucuyla ağzını kapatıp oturmaktır.*”²⁰⁶

Anne-kız ilişkilerinde ise toplumsal değişimin izlerini daha net görebilmekteyiz. “Kumsalda” bunu görmemizi sağlayan dikkat çeken hikâyelerdendir. Çevremizde her gün görebileceğimiz hayatlardan birisini, bir annenin, kızına zengin bir koca bularak onun kolayca köşeyi dönmesi isteğini anlatır hikâyeye. Evlenme yaşını artık geçmeye başlamış olan kızına kendisi gibi bir hayat sürmemesi için “iyi” bir koca arayan anne, kızının bunu bir türlü “becerememesi” nedeniyle onunla sürekli olarak çatışmaktadır. Tatil için daha önce de gittikleri motelde geçen yıl rastladıkları ve kızıyla ilgilenen delikanlıyla tekrar karşılaştıklarında annesi durumdan memnun olur. Delikanlı onları çay içmeye davet eder, anne fırsatını bulup onları yalnız bırakır. İki genç birbirlerine daha da ısınacakları yerde aşkın felsefesini yaparlar. Delikanlı, yarın motelden ayrılacağını söyleyerek “insan sevdiğiyle birlikte, bu demektir ki, sevgili sevenle birlikte, dahası onun içinde hareket eder.” şeklinde bir söz söyledikten sonra Mecnun’un, Leyla olduğunu söyleyen birine “*sen sensen, ben kimim?*” deyişini hatırlatır. Ve gitmek üzereyken kız, delikanlıya “ben gelecek yıla değin bunun üzerinde düşünmeyi öneriyorum.” der. Böylece bu konuda sözleşerek ayrılırlar. Annesi ise yine hayal kırıklığına uğrayınca “o zirzoptan adam olmaz, kendine adam gibi bir adam bul!” diyerek kızını azarlar.

“Karışıklık” adlı hikâyede ise flört dönemi sırasında ilişkisinde sınırsızca davranan Gülçin’in hataları sergilenir. Genç kıza göre yaşamı boyunca kendisine en çok destek olan kişi annesidir. Oysa hatalarından dolayı yaşayacağı bunalıma annesinin yanlış yönlendirmeleri yüzünden sürüklenmektedir:

“Geç kalmalarını ilkin elbette (elbette!) annesi ayrımsamıştı ve geç vakit eve geldiğinde tereddütsüz sormuştu: “Kim bu?” Annesinden gizlisi

²⁰⁶ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 41.

saklısı yoktu, her ikisinin de gizlisi saklısı babalarına karşıydı. Annesi, babasına karşı daima onu savunurdu: “Bırak gençliğini yaşasın kız” derdi.”²⁰⁷

Toplumun genel hatlarıyla örf ve âdetlerine uymayan bu hâl ve hareketler toplumsal yozlaşmanın göstergesidir.

“Âdetlerin müeyyidesi, hukukî ve dini müeyyideden farklı olarak yaygın olmasına rağmen, dinamiktir. İnsanlar, hukuk kaidelerini ceza korkusu olmadığı takdirde, derhal bozduğu ve bundan dolayı herhangi bir vicdan üzüntüsüne veya ayıplanmaya uğramadığı halde, âdetleri bozanlar, hem dış baskıya hem de iç baskıya maruz kalırlar.”²⁰⁸

Bu bağlamda özellikle büyük şehirlerde görülen evlilik öncesi ilişkilerin gittikçe normalleşmesi, geleneklere aykırı olduğu için bireyler üzerinde manevî bir baskı yaratmaktadır.

“Çekici kadın masallarının anlatıldığı ortamda büyümüşü. O ortamın hazırladığı sahnede annesi gösterişle yer almıştı. Onun da annesi.. geriye gidildiğinde onun da annesi.. ve kendisinin de o sahneye çıkartılmak için özenle hazırlanması sağlanmak isteniyordu. Yazın kum ve yosun ve palmye yaprağı, kışın ponponlar, kar ve kışlık villalarda egzotik alevler arasında kürkler, sevgililer, sevgili adayları.. “aa anne görmeliydin...” Gene de ve her nedense, babadan gizli tutulması düşünülen sırlar. Bu sırlar, işin çekiciliğini yoğunlaştırırdı. Yoksa baba geniş bir adamdı. Ona denirdi ki: “Ahmet sence iyi bir iş adamı olabilir mi?” Ya da denirdi ki: “Mehmet gibi birini bulsan, bu delikanlı sana göre şirketin eşgüdümünü üstlenebilir mi?” Baba bu imaları anlardı. Dahası, kendine sorulan bu adların nasıl olup da bu denli sık değiştirildiğini bile sormazdı. Çünkü adların mevsimlik olduğunu bilirdi.”²⁰⁹

Bu baba tipi ile “Arasat” hikâyesindeki tecavüze uğrayan Elif’in babası kıyas edildiğinde toplumsal değişimin ne oranda gerçekleştiği daha net görülebilir.

²⁰⁷ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 84.

²⁰⁸ Cahit Tanyol, **Sosyal Ahlâk: Lâik Ahlâka Giriş I**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 848, 1960, s. 30.

²⁰⁹ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 23. – 24.

Rasim Özdenören hikâyelerinde aile kurumunda değişim çok net görülmektedir. Bu hikâyelerde de görülen Türk ailesinin kültürel kodlarındaki değişim, siyasal yenilik ve değişim projelerinden daha çok, sanayileşme, göç ve kentleşme gibi sosyoekonomik değişim süreçlerinden etkilenmiştir. Bu süreçte nüfusun kentlileşmesine bağlı olarak geleneklerde, örf ve adetlerde başlayan bir sarsıntılı değişmeden söz edilebilir. Sosyoekonomik ve kültürel dönüşüm projesi olarak modernite, ailenin normatif değişikliğinin nedenidir. Aile kentsel mekânın durumuna göre yapısal bir değişikliğe-küçülmeye uğramış, gecekondu bölgelerinde geleneksel ile modernin karışımı dayanışmacı bir aile tipi (geçiş) ortaya çıkmıştır.

Sosyoekonomik ve kültürel değişimlerin yaşandığı kentleşme sürecinde aile içi ilişkiler ve roller sistemi de değişmekte, mesela baba giderek çocuklarından soyutlanmakta çocukların babalarını yeterince tanıma imkânları azalmaktadır. Geleneksel aile yapısında kadın ve erkeğin aile içi ve dışı rolleri içselleştirildiğinde bir rol karmaşasına yol açmayacak şekilde ana hatlarıyla belirlenmiştir. Rol karmaşasının ortaya çıkmamasında büyük ölçüde kadın ve erkeklerin birbirini tamamlayıcı farklı dünyalar olarak görülmesi ve kabul edilmesi belirleyicidir. Toplumsal değişme süreci aslında geleneksel temellere sahip aile yapısında yeni ilişki ve etkileşim kalıplarını eklediği için gerilimli çelişkilerin yaşanmasına yol açmaktadır. Geleneksel aile yapısının değişimi çok hızlı biçimde gerçekleştiği için bir denge problemi ortaya çıkmaktadır. Bu değişiklik aile üyelerinin kimi sorumluluklarını artırırken (babaların çocuklarıyla ilgilenmek gibi), kimi durumlarda bir tedirginlik nedeni olabilmektedir.

Geleneksel aile yapısının üzerine eklenen yeni aile ilişkileri ve etkileri, aile bireylerinin yaşadıkları rol bocalamaları nedeniyle ciddi sosyopsikolojik sorunlara yol açmaktadır.²¹⁰

²¹⁰ Çelik, a. g. m. , s. 30.

2.2.2 Toplumsal Değişim ve Arkadaşlık İlişkileri

Günümüzde “sanal âlem” adı verilen yeni bir arkadaşlık mecrasının oluşması arkadaşlık ilişkilerini ciddi oranda etkilemiştir, değiştirmiştir. Her alanda görülen “hızlı tüketim” kendisini insani ilişkilerde de özellikle de arkadaşlık hususunda kendisini göstermektedir. Günümüz modern insanı, genelde sırtına dayanılından ziyade sırt dayama için arayış içerisinde olan insandır. Arkadaşlık ilişkileri karşılıklı çıkar ilişkileri üzerine inşa edilmeye başlanmıştır. Bu çıkar ilişkileri nihayet bulduğunda çok samimi dahi olsalar “arkadaşlar” birer eski “tamıdık” haline dönüşürler.

Modern dünyanın bu başkalaşmış arkadaşlık ilişkileri Rasim Özdenören hikâyelerinde de bu doğrultuda yer alır. “Çözülme” hikâyesinde üç arkadaş oynadıkları kumarın ardından paralarını kaptırdıkları adamı öldürürler. Kaçarken üç arkadaştan birisi yakalanır, diğerleri kaçmayı başarır. Kaçanlar yakalanan arkadaşlarının kendilerini ele vermeyeceğini düşünür ama öyle olmaz.

“ –Sana bir şey sormak istiyorum Kerim.

Kerim, “sor” anlamında Ragıp’ın yüzüne baktı.

Ragıp:

- Şadi’ye ne kadar güvenebilirsin?

Kerim’in yüzü, bu sorunun altında gizli bir anlam araştırırcasına gerildi. Bir an durdu.

- Bilmiyorum, dedi.

- Söyle canım bir şey, söz gelişi, şu kadar güvenirim de.

- Bilmiyorum, dedi Kerim gene.

- Meselâ bir nohut kadar, bir susam tanesi kadar.. bilmiyor musun?

- Ne demek istiyorsun? diye sordu Kerim, gene o durgun, dirençli heyecanı içinde.

-Herif bizim başımızı da yakmaya kalkışmış.

- Nasıl yani?

- Üç kişiydik diye ifade vermiş polise. Vay kancık, vay çukur..”²¹¹

İşin içine maddi çıkar girdiğinde adam öldürmeye kadar varan bir iş birliğine giden “arkadaş”lar, bireysel çıkarlar devreye girdiğinde kendisinin yanında diğerlerinin de yanmasını istemektedir.

“Ölünün Odaları” hikâyesinde de modern kent arkadaşlığının örneğini görmekteyiz. Babasının ölümü dolayısıyla kendisine taziye de bulunan Üzeyir ile yemeğe giden İdris, ikisi arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır.

“Aslında Üzeyir, pek de yakın olmayan bir arkadaşıydı. Aylarca görmeseler birbirlerini aramazlardı. Arkadaş bile denemez belki buna, bir tanıdık, o kadar.”²¹²

Toplumsal değişimin izlerini en net şekilde kız-erkek arkadaşlığında görmekteyiz. “Sevgililik” ilişkisi de denilebilecek bu tür arkadaşlık ilişkileri de modern hayatın dokusuyla uyumaktadır.

“Çatışma” adlı hikâyede bu türlü bir ilişkinin başlaması için erkek tarafının mahcubiyet içerisinde kıza yakınlaşma çabalarını görmekteyiz. Şermin’le aynı “pasaj”da çalışan Sadık, onunla bir türlü konuşmaya cesaret edememektedir. Bu bireysel bir çekince olarak kabul edilebilir bir davranış olsa bile o dönemin şartlarındaki bu tür ilişkilerdeki mahcubiyeti de büyük ölçüde yansıtmaktadır.

“Onu, her zamanki otobüs durağına kadar götürüyor, otobüse bininceye değin uzaktan bakıyordu. Sonra da, içinde bataklık kadar yoğun bir yükü pansiyondaki bekâr odasına dönüyordu. (...)

Kız, bu kez doğru otobüs durağına gitmedi. Alanın ordaki bakkallardan birine girdi. O da girdi, bunu hiç düşünmeden, orada ne yapacağını bilmeden ama şaşırmanın, kararlı bir durumda. İçerisi kalabalıktı. Kıza arkasını dönerek o alışverişini yapmaya ve kendisine ne istediği

²¹¹ Özdenören, **Çözülme**, s. 75.

²¹² Özdenören, **a. e.**, s. 10.

soruluncaya dek bekledi. Ne istediği sorulunca bir paket sigara istedi duraksamadan. Kızın, elindeki paketleriyle dışarı çıktığını gördü, kendisi de çıktı, yaklaştı. Kapının önünde, bir an, yan yana geldiler. “Yardım edebilir miyim?” diye sordu kıza, paketlere bakarak. Daha önce böyle bir şey sormayı da aklına getirmemişti. Yalnız ağzı konuştu, içgüdüsel. Bir akıntıya kapıp koyvermişti sanki kendisini.”²¹³

Günümüzde yaşanan bu türlü ilişkilerde ise diğer insani ilişkilerde var olduğu üzere bir “hız” ve “tüketim!” anlayışının izleri görülmektedir.

“Yazın kum ve yosun ve palmye yaprağı, kışın ponponlar, kar ve kışlık villalarda egzotik alevler arasında kürkler, sevgililer, sevgili adayları.. “aa anne görmeliydin...” Gene de ve her nedense, babadan gizli tutulması düşünülen sırlar. Bu sırlar, işin çekiciliğini yoğunlaştırırdı. Yoksa baba geniş bir adamdı. Ona denirdi ki: “Ahmet sence iyi bir iş adamı olabilir mi?” Ya da denirdi ki: “Mehmet gibi birini bulsan, bu delikanlı sana göre şirketin eşgüdümünü üstlenebilir mi?” Baba bu imaları anlardı. Dahası, kendine sorulan bu adların nasıl olup da bu denli sık değiştirildiğini bile sormazdı. Çünkü adların mevsimlik olduğunu bilirdi.”²¹⁴

“*Adların mevsimlik olduğu*”nun vurgulanması günümüzdeki sevgi ve daha derindeki aşkın geçirmiş olduğu başkalaşımı görmemiz açısından son derece önemli bir vurgudur.

Neredeyse soluk soluğa girdi kafeye kız. Aceleyle göz attı ortalığa. Masalar doluydu. Cam kenarından bir yer arandı ve talihi varmış, aradığı yeri de gördü. Kâğıt poşet içindeki kitapları hâlâ göğsüne bastırılmış olarak tutuyordu. Gitti ve cam kenarındaki iki kişilik masaya oturdu. Birazdan erkek arkadaşıyla burada buluşacaklardı. Kitap poşetini bıraktı, omzundaki çantayı sandalyesinin arkasına astı, menüyü inceledi. Bir süredir geliyordu buraya. Arkadaşıyla birlikte. Menüde et yemekleri de içinde bir sürü şey vardı ve her defasında onlardan birini denemek hoşuna gidiyordu, yiyeceklerin kaliteli olduğunu düşünüyordu: çeşit çeşit sandviçler, çörekleri salatalar, tavuk etinden çeşitlemeler, dahası çeşitli pastalar ve süt ürünleri..”²¹⁵

²¹³ Özdenören, *Çok Sesli Bir Ölüm*, s. 82. – 84.

²¹⁴ Özdenören, *Hışırıtı*, s. 23.

²¹⁵ Özdenören, *Hışırıtı*, s. 62.

Rasim Özdenören'in bu hikâyeye yarattığı atmosfer tam da bu tür ilişkilerin ruhuna uygun bir atmosferdir. Bu denli hızlı yaşanan ilişkilerin hızına uygun düşen yemek “*fast-food*”dan daha uygun olamazdı.

2.2.3 Toplumsal Değişim ve Komşuluk İlişkileri

Komşu; ev, iş yeri, köy, kasaba ya da ülke bakımından yakın olan insanların aldıkları bir isimdir. Aileden sonra en yakın sosyal çevreyi temsil eder. Hayat zordur. Hayatın zor şartları da insanların bir arada yaşamasını zorunlu kılmıştır. Bir arada yaşarken de insanların dayanışma içinde olması da çok önemlidir. Komşuluk bu bakımdan akrabalık ve arkadaşlık kadar önemli bir yere sahiptir. Evde ekmek bittiğinde, acil bir şeye ihtiyaç duyduğumuzda imdadımıza herkesten önce komşumuz yetişir. Bu yüzden de “Komşu komşunun külüne muhtaçtır” denilmiştir. Bazen çok önemsiz bir şey gibi görünse de, o önemsiz şeyin yokluğu büyük işlerin aksamasına yol açabilir.

Komşuluk ilişkileri, küçük yerleşim birimlerinde, köylerde daha sağlam ve dayanışma çerçevesi içindedir. Bu dayanışmayı ne yazık ki büyük şehirlerde, kentlerde göremeyiz. Buralarda komşuluk anlamını yitirmiştir. Onun yerini sözde komşuluk yani komşusuzluk almıştır. Apartmanlarda birbirini tanımayan, konuşmayan birçok insan vardır ve bu insanlar iletişim kopukluğu içindedirler. Bu nedenle artık eskisi gibi sağlam komşulukları çok az görebilmekteyiz.

Komşusuzluk, insanı yalnızlığa ve çaresizliğe sürükler. Çünkü komşuluk, sadece maddi yönden değil, manevi yönden de önemlidir. İnsanın sevinç ve hüznünü paylaşabileceği komşuluk ilişkilerine ihtiyacı vardır. Yeri gelir komşuluk akrabalıktan da önde gelir. Hatta akrabalıktan da güçlü olabilir. Komşunun olması, insana sosyal destek ve güç verirken komşusuzluk insana yalnızlık ve kimi zaman çaresizlik verir.

Günümüzde komşuluk kavramı apartmanlardan, yüksek binalardan dolayı çok büyük bir kayba doğru ilerlemektedir. Hatta günümüzde yaşayan bir çok insan komşularının büyük bir bölümünü tanımamaktadır.

Rasim Özdenören hikâyelerinde de komşuluk ilişkileri kırsalda ve kentte farklı olmak üzere kendisini göstermektedir.

Kırsalda yer alan evlerin mimarisi de komşuluk ilişkilerinin gelişmesi için müsaittir. Evlerin duvarları bile adeta sırt sırta vermiş gibidir.

“Bahçenin yalnızca ön duvarı kendilerine aitti. Öteki duvarlar, komşuların duvarlarıydı. Evin karşı tarafındaki duvarlar alçaktı, kimizaman komşular dama çıktıklarında, oradan onunla çene çalmak isterlerdi...”²¹⁶

“Çarpılmışlar”da komşuluk ilişkilerinin yavaş yavaş çarpıklaşmakta olduğu izlenimini ediniriz. Yaşlı kadının komşuya bakışı ile gelinin bakışı arasındaki fark kuşak farkından ziyade hayata yüklenen anlamların farklılaşmaya başladığının göstegesidir.

“kapı vuruldu aynı anda da komşu kadın vurduğu kapıyı açtı
avludakilere seslendi

Anan yok mu kızım

Burada teyze dedi Sultan bi şey mi istiyorsun

Melek çocuğu bırakmadan arkasına dönüp baktı

Buyur bacım dedi girsene içeriye

Yok girmeyeyim dedi gelen vakit daraldı yarın ekmek yapacaktık da
şu sizin sacı isteyecektim

Tabii dedi Melek

Gidip sacı getirdi uzaktan

Girseydin içeriye dedi yarım ağız

Yok dedi kadın sacı alırken dar vakitte şimdi evinizin erkeği de gelir
hadi alahısmarladık

Melek kapıdan döndü

Bizim sac da olmasaymış ne yapardınız bilmem ki diye söylendi
Allahın gazepleri bir sac bile alamadınız bunca zamandır çok şükür

²¹⁶ Özdenören, **Toz**, s. 14.

Yaşlı kadın

Söylenme be kızım dedi komşudur insan her zaman birbirine dünyanın malı dünyada kalır

Dünyanın malı ama bir sac şunun şurasında olur olmaz vakitte insan da rahatsız edilmez ki²¹⁷

Kentte ise komşuluk samimiyetini ve sıcaklığını yitirmiştir. Duvarlar artık sırta sırta değildir ama balkonlar, mutfaklar hatta odalar iç içedir. Buna rağmen kentte insanların soğukluğu, duvarların soğukluğunu geride bırakmıştır. Kırsalda gelinin gösterdiği tepkilere daha sık rastlanır olmuştur.

“Şeyy.. biraz pirinç isteyecektim. Bakkala gidemedim. Ana, karıştırdığı tencereden gözünü ayırmadan: “şu tezgahın altına bakıver” dedi. Komşu kadın, tezgahın altındaki dolapta küçük bez torbadaki pirinci keşfetti: “sizinki de azalmış, dedi, şu bardakla alıyorum, iade ederim.” Ana: “Sözü mü olur” dedi. Kadın, torbadan bardağa boşalttığı pirinci bardağıyla tezgahın üstüne bıraktı: “ Bu kalsın burada, yukarda üstümü değiştirip geleceğim” dedi. Ana: “Daha alabilirsin, dedi, kalanı yeter bana.” Komşu kadın teşekkür etti: “İhtiyacım olursa alırım” dedi. Çıktı. Arkasından, mutfağın kapısı kendiliğinden kapandı. Ana kapının kapanırken çıkarttığı sesi duydu ve aynı anda: “Bu şıfıntılar bile...” diyerek söze başladı. Ama kız: “Anne!” diyen uyarıcı sesiyle onu susturdu. Ama kadın, arkasını getirmeden: “Bu şıfıntılar bile...” dedi bir kez daha.²¹⁸

İnsanlar aynı çatı altında yaşamaktadır kentte, ancak birbirlerinden haberdar değildirler. Bir tebessümü, bir selamı bile birbirlerini çok görür olmuşlardır.

“Evi mi? Ne evi? Pansiyon dense daha doğru. Üst katta, yani terasta, ama bina eski yapı olduğu için bağımsız değildir: alt kattaki -zeminde- oturan ev sahiplerinin merdivenlerini kullanarak çıkıyordu yukarı. Bu yüzden ev sahipleriyle yaptıkları sözleşme gereğince evine kadın olsun, erkek olsun hiçbir biçimde konuk kabul edemiyordu. Arka sokaktaydı ev, ana caddeye birkaç yüz metre uzaklıktaki tıkkış tıkkış bina doluydu oralar. Evlerin balkonları

²¹⁷ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 147. – 148.

²¹⁸ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 86.

mutfaqları banyoları yatak odaları neredeyse birbirinin içindeydi gene de düzenli komşuluk ilişkileri kurulamamıştı. Çoğunca birbirlerini bile tanımazlardı. Zorunlu karşılaşmalarda sözsüz bir gülümseme selamlaşma yerine geçirdi.”²¹⁹

Benzer bir duruma “Denize Açılan Kapı”da rastlarız.

“Ev sahibi yaşlı bir Ermeni kadındı, kendinden daha yaşlı, pinpirik kocasıyla bir başlarına, dışarıya çıkmadan -dışarıya çıktıklarını hiç görmemişti onların- yaşarlardı, çatıya çıkmak için onların oda olarak kullandığı kapının hemen arkasındaki boşluktan geçmek zorundaydı, ilk günler günaydın ya da tünaydın diye selamlardı onları, sonra selamlamasına cevap verilmediğini anlayınca o da vazgeçti bundan, herhangi bir eşya, bir sandalye, bir saksı, bir sebze artığı gibi bakıyorlardı birbirlerine.”²²⁰

Günümüzde insan ilişkilerinin genel anlamda kurulmuş olduğu zemin bu örnekte olduğu gibidir. Özellikle çok daireli yapılarda ikamet eden insanların birçoğu, aynı binayı paylaştıkları “komşu”larını tanımamaktadır. Birbirlerini gördükleri zaman adeta bir eşya ile karşılaşmış gibi davranmaktadırlar.

Günümüzde insanlar akraba olsun arkadaş ya da komşu olsun birbirlerinin yüzlerine bakarken farklı, arkalarını döndüklerinde ise daha farklı davranış kalıplarına bürünmektedirler. Bu durum modern hayatın insanlara dayattığı, kendini her şeyden, herkesten üstte görme zihni yapısının tezahürüdür. Bu anlayış neticesinde bir kimse ilişki kurduğu başka bir insanla ya da insanlarla ilişkisinde, hep tedirgin hatta riyakâr davranışlar girdabının içerisine düşmektedir. Bunu yapmayanlar ise diğer insanlara karşı bir kayıtsızlık hali içerisindedirler.

Fromm, bu kayıtsızlık durumunu şu şekilde açıklamıştır: “Bizim ahlaki sorunumuz insanın kendine karşı olan kayıtsızlığıdır. Bu, bireyin önemine ve tekliğine karşı duyduğumuz hassasiyeti kaybetmemizden ve kendi dışımızda olan amaçların araçları haline gelmemizden kaynaklanır. Bizler eşyalar haline geldik, komşularımız da eşya

²¹⁹ Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, s. 15. – 16.

²²⁰ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 69.

oldular. Bunun sonucu da kendimizi güçsüz hissetmemiz ve kısırlığımız yüzünden kendimizden iğrenmemiz oldu. Kendi gücümüze güvenmediğimizden insana hiçbir inancımız kalmadı. Ne kendimize inancımız var, ne de kendi gücümüzün yaratabileceklerine. İnsancıl anlamda bir vicdana sahip değiliz; çünkü kendi yargılarımıza güvenme cesaretini gösteremiyoruz. Bizler, herkes bizimle yürüdüğü için takip ettiğimiz yolun bir amaca ulaşacağını düşünen bir sürüden ibaretiz. Karanlıktayız ve cesaretimizi sürdürmemizin tek sebebi ise herkesin de bizim gibi ıslık çaldığını duymamızdır.”²²¹

İnsan ve insan ilişkileri, toplumsal değişim noktasında değişimin en yoğun şekilde etkilerinin görüldüğü noktadır. Toplumsal değişimin insanlar üzerindeki en büyük etkisi onlara yeni yeni dertler, kederler, sıkıntılar vs. getirmiş olmasıdır. Cahit Zarifoğlu'nun “*zaman dert getirdi sulara*”²²² mısrası bu bağlamda çok şey söylemektedir.

²²¹ Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 272.

²²² Cahit Zarifoğlu,

3.BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE KENT - KIR EKSENİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Rasim Özdenören'in hikâyelerini mekân açısından ele aldığımızda ilk eserlerinin (Çok Sesli Bir Ölüm, Çözülme, Çarpılmışlar gibi) “kır”da geçtiğini görüyoruz. Daha sonra yazılan eserlerinde, birden olmasa da yavaş yavaş “kent”i mekân olarak seçtiğini görüyoruz. Bu aslında başlı başına bir toplumsal değişimdir. Çünkü yazarın hikâye yazmaya başladığı ilk yıllarda Türkiye’de nüfusun oransal olarak çok olduğu yerler “kırsal” bölgelerdi. Özellikle tarım alanlarının daralması sorunundan dolayı 80’li yıllarda başlayan büyük kentlere göç neticesinde kentlerin nüfus oranı kırları geçmiştir. Bu doğrultuda Rasim Özdenören hikâyelerinde de mekân yavaş yavaş kırdan kente dönüşmüştür diyebiliriz. Bu kırdan kente göç neticesinde insanların hayatlarında özellikle sosyal ve ekonomik alandan meydana gelen değişiklikleri bu hikâyelerde gözleme olanağı buluyoruz.

Kent ve kır yerleşim yerleri ekonomik hayat ve sosyal hayat olmak üzere iki temel noktada birbirinden ayrılır. Rasim Özdenören hikâyelerinde yerleşim birimleri dikkate alındığında görülen toplumsal değişimleri bu iki alanda görülen değişimler üzerinden vermeye çalışacağız.

3.1 Kırdan Ekonomik Hayat: Kanaat

*“Hakikat ararsan açık bir nokta
Allah kula yakın kul da Allah'a
Hakkın gizli hazinesi toprakta
Benim sâdik yârim kara topraktır.”*

Âşık Veysel

Kırdan geleneksel bir hayat süren insanlar, tarıma dayalı bir ekonomik uğraş içerisinde genellikle. Kırsal kesim insanların gerek birbirleriyle gerek doğayla olan ilişkilerinde ve bu ilişkilerde karşılaştıkları sorunların çözümünde önceki kuşaklar tarafından denenmiş, olumlu sonuçlar verdiği gözlenmiş, gelenek görenek

ve törelerde de kurumlaştırılmış çeşitli mekanizmalardan yararlandığı belirtilmiştir. Bu sorun çözücü mekanizmalar sayesinde kırsal kesim insanları nispeten bir statik görünüm içinde geleneksel yaşam tarzlarını sürdürürler. Kent hayatı ile karşılaştırıldığında onların uğraştıkları sorunlar de farklıdır. Kırsal alana özgü sorun çözme teknikleri kişiye o yaşam tarzı bağlamında anlamlı görünmekte, aynı bilgiler herhangi bir şekilde dönüştürülmeden kullanılmaktadır.²²³

Kır topluluklarında üretim çoğunlukla küçük aile işletmeleriyle yürütülmektedir. Uzmanlaşmamış ve örgütlenmemiş bir üretim düzeni vardır. Toplum bütünü ile organik bağlar geliştiremeyen kır topluluklarının bu bağlamda kentle de ilişkisi sınırlıdır.²²⁴

“Geleneksel tarım düzeninin hâkim olduğu, toprak mülkiyetinin henüz farklılaşmadığı dönemlerde köylerde geniş aile sistemi yürütülmektedir. Geleneksel geniş aile kırsal kesimde işsizlik sorunlarının doğurduğu buhranları kendi içinde çözümleyen bir mekanizmadır. Geniş ailenin hâkim olduğu geleneksel tarım pazara açılmamıştır, geçimlik tarımdır. Kârı en çoğa çıkarma yerine daha çok toplam üretimi en çoğa çıkarma güdüsüyle çalışmaktadırlar. Böyle bir işletme yapısı gizli işsizliğe, düşük istihdama elverişlidir. Bugün köylerimizdeki aile yapısı toprak farklılaşmasına paralel olarak değişmiştir. Geniş aileden farklılaşmaya başlamıştır. Türkiye köylerinde artık çekirdek aileler yaygınlaşmıştır. Geniş aile ancak büyük işletmelerde görülmektedir.”²²⁵

“Tüketim kalıpları genellikle kendi ürettikleri ile sınırlı kalmaktadır. Fazla değişkenlik göstermez. İhtiyaçlar aile içinde karşılanır.”²²⁶

²²³ Mübeccel Kıray, **Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme**, Ankara, TGAV Yayınları, 1982, s. 57. – 66.

İlhan Tekeli, **Bağımlı Kentleşme**, Ankara, Mimarlar Odası yayını, 1977, s. 96.

²²⁴ İçli, **a. g. e.**, s. 197.

²²⁵ İlhan Tekeli, **Türkiye’de Kentleşme Yazıları**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1982, s. 106.

²²⁶ Hamza Uygun, “Kır Kesiminde Aile”, **Aile Ansiklopedisi**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991, s. 687.

Rasim Özdenören hikâyelerinde kır hayatı, özellikle ekonomik planda tam da yukarıda özellikleri sıralandığı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin temel geçim kaynağı tarımdır ve aile bireylerinin her biri aynı zamanda birer tarım işçisi hüviyetindedir.

“Çok Sesli Bir Ölüm” hikâyesinde, evin babası Şehmuz, sağlık durumu el vermemesine rağmen başka çaresi olmadığı için tarlada çalışmaya devam etmektedir. Tarlada çalıştığı günlerden birinde fenalaşır.

“Bayıldı herhal, dedi kadın, gün altında bu kadar çalışmak.. Sabahleyin bir şeyciği yoktu, gerçi yüreği inceden inceye hep sızlardı, ama bir şeyciği yoktu. Karnını doyurdu sabahleyin. Bugün bostana inmesini istemiyordu içim ama kendisine diyemiyordum. Biriki demeye yeltendim de ‘artık beni adam yerine koymuyor musun?’ diye çıkıştıydı da bana. Bir şey diyemiyordum onun için ama Allahüâlem içim istemiyordu böyle yorulmasını.”²²⁷

Şehmuz’un bu durumundan bahseden karısı Hatîç’tir. Bahsettiği kişi ise Arap Baba’dır. Arap Baba, “mezradan, şuraya buraya çapaya giden erkeklerden geriye kalan birkaç yaşlı adamdan biriydi. Eskiden, Şehmuz da giderdi çapaya ama birkaç yıl önce gelen o bilinmedik hastalıktan sonra tez yorulur olduğundan artık çapaya falan gidemiyordu.”²²⁸

Çapaya gitmek kırsalda tarımın farklı bir yönünü bize göstermektedir: *Irgatlık*. Ailelerin geçimlerini sağlayacak derecede ürün alacakları toprakları yoksa daha geniş toprakları olan kişilerin tarlarında “*yevmiye usulü*” ile çalışma esasına dayalı olan ırgatlık, “Arasat” adlı hikâyede de karşımıza çıkmaktadır.

²²⁷ Özdenören, *Çok Sesli Bir Ölüm*, s. 13.

²²⁸ Özdenören, *a. e.*, s. 12.

Hikâyenin ana kişisi olan Ejder, pamuk tarlasında ırgatların başında durmaktadır.

“Sekiz on çadır kurulmuştu tarlanın yanına kırk elli ırgat çalışıyor bu çadırlarda yatıp kalkıyorlardı”²²⁹

Kırsalda tarım, zamanla ihtiyaçları karşılayamayacak bir noktaya gelmiştir. Burada özellikle evin “oğul”ları tarımın kendi istedikleri hayat şartlarını karşılayamayacağını düşündükleri için tarımla uğraşmak yerine “kent”e kaçıp farklı iş alanlarına yönelmeyi seçmişlerdir. Bu onlarla “baba”ları arasında bir çatışma yaratmaktadır. Değişen toplumsal düzeni bu çatışmalarda görmek mümkündür.

“Daha sekiz dokuz yaşlarındayken, kendisine gösterilen bütün özene karşın, baba evinden kaçmış ama çok uzaklaşmadan komşu köylüler il yolunda yakalayıp getirmişlerdi onu. Niye kaçmak istediğini sormuşlardı ona. ‘Hiç’ diye cevap vermişti o da, kendisine bakanlara küçümseyerek bakarak. ‘Bu berbat, daracık toprakları sevmiyorum.’ Ama gene de, daha sekiz dokuz yıl beklemişti o daracık, sevimsiz topraklar üstünde, babasına yardım ederek, çift sürerek. İlçeye de gidip geliyordu. Ama günün birinde dönmemesine ayrılıp gitti.”²³⁰

“Kan” adlı hikâyede yer alan “*Bu berbat, daracık toprakları sevmiyorum.*” fikrini benimsemiş oğul tipini “Sabah Aralığı” adlı hikâyede de görüyoruz. Hikâyenin ana karakteri Halil, oğullarının köyden kente kaçmalarının sebebini sorgularken karısına şunları der:

“Bir insan elinin emeğinin varabileceği son yere kadar varmak istedim ben, kimsenin sahiplenmediği, sahiplenmek istemeyeceği bir toprak parçasında işe başladım. Çoraktı, taşlıydı. Damla damla alnımın teriyle suladım orayı, bir bir taşlarını ayıkladım. Benden sonra çocukların daha

²²⁹ Özdenören, *Çarpılmışlar*, s. 18.

²³⁰ Özdenören, *Çok Sesli Bir Ölüm*, s. 56.

verimli bir yaşamayı sürdürecektir umuduyla uğraştım. Ama şimdi anlıyorum ki, eksik bir şey bırakmışım. Ne? Bilmiyorum. Ama bıraktığım bu eksik şey olmasaydı oğullarım beni, seni, bu toprağı bırakıp kaçmayacaklardı. Onlara veremediğim şey acaba nedir ki? Değişen nedir ki? Bizim istediğimiz şeyleri mi istemiyor çocuklarımız?”²³¹

Burada Özdenören, kahramanını konuşturmuştur. Bu konuşan kahraman aslında o dönemde yaşayan ve çocuklarının kendilerini, köylerini bırakarak kente gitmelerini sorgulayan ve hemen her köyde bulunan bir “baba” tipidir. Değişen sosyo-kültürel ve ekonomik ortamdır onların köyden kente göçmelerini tetikleyen. Ama Halil gibi birçok baba suçu kendilerinde aramaktadır. “*Değişen*”in ne olduğunu sorgulamaktadır. Değişen zaman ile birlikte “toplum”dur.

“*Bu berbat, daracık toprakları sevmiyorum.*” diyerek annesi ve babasını bırakarak köyden kaçan Şahin, kentte evlenmiştir ancak başı beladadır. Başının belada olduğu bu zor zamanlarda sığınacağı tek yer vardır. O beğenmediği küçümsediği köyü ile annesi ve babası. Ancak burada dikkat çeken bir husus vardır. Şahin, kısa bir süre sonra hayatlarının tehlikede olduğunu söyleyerek köyden yine gitmek ister ama bu sefer giderken yanında anne ve babasını da götürmek ister. Annesi bunu kabul eder ama babası Zeynel buna şiddetle karşı çıkar:

“-Ne diyorsun, diye bağırdı Zeynel, bütün bu ekinleri yüz üstü bırakacağımı mı sanıyorsun?”

Titremeye başladı.

-Burdan ayrılmam ben, dedi tok bir sesle, kimse söküp atamaz beni buradan.. ben tırnaklarımı geçirdim bu toprağa.. ne senin başının dertte oluşu, ne de ananın sızıldanmaları.. yol geçecekmiş buradan, toprak kuruymuş.. benim yaptığımıza değer vermiyorsunuz asıl iş burda.

Oğlunun yüzüne dimdik baktı.

-Yarıdan başlayarak on tane kuyu açacağım burda, dedi. Hepiniz gidin isterseniz. Ananı da kandır, onu da götür. Tek başıma kalırım ben.”²³²

²³¹ Özdenören, a. e. , s. 43.

²³² Özdenören, a. e. , s. 68.

Tarımla uğraşan köylüler eğer kendi ihtiyaçlarının fazlasını hasat olarak elde etmişlerse bunu “arasa” denilen pazarlarda satmaya çalışırlardı.

“Arasa, eski bir hanın geniş avlusuydu. Avlunun çevresinde önü açık bölmeler vardı. Herkesin buğdayı o bölmelerde açıkta duruyordu. Bir bekçi hepsini birden bekliyordu. Bazılarının sahipleri mallarının yanında uyuyordu. Bir iki cins buğdaya mim koyarak bütün bölmeleri dolaştık. Sonra bir eşekçiyle pazarlık yaptık. Sonunda Hüseyin adamlardan birini uyandırdı. Döğüş çekiş alacağımızı aldık, eşeğe yükledik. Hüseyin dükkânına gitmek üzere benden ayrıldı, ben eşekçiyle birlikte evin yolunu tuttum.”²³³

Rasim Özdenören hikâyelerinde taşrada karşımıza çıkan tarımın dışında insanların uğraş verdiği bir diğer uğraşı alanı –meslek denirse buna- kaçakçılıktır. “Çözülme” hikâyesinde bununla ilgili şöyle bir bölüm vardır:

“Çayım halis Seylan’dır. Geçen bir arkadaş sınır taraflarından geliyormuş, getirmiş, bize de bir pay çıktı. Biliyor musun jandarma göz açtırmıyormuş bu günlerde, sıkı kontrol varmış. Bana kalırsa kaçakçılığı önleyecekler. Neden dersen.. bu iş hükümet işi, sıkı sarıldı mı, tamamdır.”²³⁴

Kahramanını kaçakçılığın nasıl bitebileceği hususunda konuşuran Rasim Özdenören, “Çarpılmışlar”da ise kaçakçılığın özellikle hangi şehirlerde ağırlık kazandığını öğrenmemizi sağlamaktadır:

“bir kaçakçı kümesine katılarak hep ŞAM diyordu düşünde ve BAĞDAT mayın yoktu daha ancak yalın süssüz ve ufacık korkunç jandarma kurşunları vardı ve tehlikeliydi ve bu minicik bir uğur getirsin diye zincirine perçinlediği masum oyuncakları döşüne yemeyi göze almıştı HALEPden öte geçememişti”²³⁵

²³³ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 52.

²³⁴ Özdenören, **Çözülme**, s. 68 – 69.

²³⁵ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 120.

Rasim Özdenören hikâyelerinde birçok hikâyede geçen bir diğer meslek ip eğiriciliğidir. Evlerde kirman yahut çıkırık marifetiyle eğrilen ipler ya yine evde çorap örerken kullanılmakta ve çorap halinde satılmakta ya da ip eğrildikten sonra şehirdeki dükkânlara götürüp pazarlanmaya çalışılmaktadır.

“Evde eğrilen çorap ipliklerini pazara götürecek gücü de gün gün azalıyor.”

...

Mangalda nar kırmızısı korlar kırpışıyor. Dışarda kırağılı bir sabah donukluğu. Ortada çorap kırpıntıları, çaputlar, tavana asılı iplik çileleri. Çıkırığın can sıkıcı sesi durmadan odaya doluyor, kırpıntıların üstünde, pencerenin pervazında zorunlu bir dansı sürdürmek ister gibi.. ağır bükülüşlerle. Gözleri korlarda. Çıkırığın akşama hatta gece yarısına değin kesilmeyecek sesini bir kader değişmezliği içinde, kulakları tıkanık, bu işin, böyle işlerin ‘adamı olmadığının’ bilincine vararak, apansız bir yakalanış içinde dinliyor.”²³⁶

Çorap ipi eğirmeyi “Çözülme” hikâyesinde de görüyoruz.

“Anası, ev işiyle uğraşiyor, daha öğle vakti bile olmadan evin bütün işleri bitirilmiş bulunuyor, o zaman da kirmanını alıp avluya çıkıyor, orada, duvarın gölgesinde ip eğiriyordu. Anası, bu iplikleri kimi zaman ısmarlama eğirir, kimi zaman da, müşteri olmayınca kendiliğinden eğirip çileler haline getirir ve müşterisini bulunca satardı. Eskiden, daha makine işi çoraplar çıkmadan önce bu iş, iyi denecek para getirirdi. Şimdiyse, bu ipliklerin alıcıları olarak yalnız köylüler kalmıştı, onlar bile eskisi kadar istekli değillerdi artık, zor günlere, zor durumlara düşmüşlerdi.”²³⁷

“Çarpılmışlar”da bir mekân tasviri yaparken Rasim Özdenören, kırdaki karşılaştığımız birçok meslek grubunu da bize, hikâyesi vasıtasıyla hatırlatmaktadır.

²³⁶ Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, s. 72 – 73.

²³⁷ Özdenören, **Çözülme**, s. 57.

“Çarşıbaşı. Bakırcılar semerciler bezirgânlar billuriyeciler kavaflar nalburlar ciğer kebaçları kundura tamircileri işportacılar atarlar yemeniciler külekçiler çıkırıkçılar eski tuz hanı arasa”²³⁸

3.2 “Kent: Tetikte Beklenen Rızık” Yahut Kentte Ekonomik Hayat

Toplumsal yapı içerisindeki temel yerleşim birimlerinden birisi de kentlerdir. Kentler insanların yaşam tarzını biçimlendirir. Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan makineleşme, fabrika ve ulaşım sistemleri büyük ölçüde nüfusun topraktan koparak kentlere doğru göç etmesine yol açmıştır. Kentler tarım dışı etkinliklere, özellikle sanayi ve hizmet çalışmalarına dayalı, nüfusu on binden daha fazla olan yerleşme birimleridir.²³⁹

“Kent insan hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en büyük fizik ürünü ve insan hayatını çevreleyen yapıdır. Kentler toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, ilişkilerin yoğunluk kazandığı yerlerdir.”²⁴⁰

Anthony Giddens, kent kavramını ele alırken onun tarihî geçmişinden söz etmeye başlayarak konuya başlar. Daha çok ekonominin kent üzerindeki etkisinden yola çıkarak bunu vermeye çalışır. Ona göre kent, kapitalizm öncesi ve kapitalizm sonrası olmak üzere ikiye ayrılır.

“Kapitalizmin gelişmesinden önce, birçok toplum türünde, kentlerde bazı ayırt edici özellikler görülür. Kentlerin etrafının surlarla çevrilmesi olağandı. Surlar, kentlerin kapalı karakterlerinin ve kırsaldan ayrı olduklarının göstergesiydi. Aynı zamanda askerî savunma amacına hizmet ediyordu. Klasik kentlerin merkezî alanını, genellikle tapınak, saray ve pazar yeri

²³⁸ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 151.

²³⁹ İçli, **a. g. e.**, s. 189.

²⁴⁰ Turgut Cansever, **Şehir ve Mimari**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1997, s. 125.

kaplıyordu. Bu tören ve ticaret merkezi bazen ikinci bir iç surla korunurdu. Kentler, bilimin, sanatın ve kozmopolitan bir kültürün odağıydı. Seyahat az kişiyle sınırlıydı ya da esasen askerî ve ticarî faaliyetlere yönelikti. Kapitalizm öncesi kentlerde hayat yavaş akıyordu ve sıradan insanlar genellikle kent dışında yaşayanlarla benzer gelenekleri takip etmeye eğilimliydiler. Çağdaş standartlara sahip kent sayısı çok azdı.”²⁴¹

Yukarıda sıralanan modern öncesi kentlerin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda kent, sadece niceliksel bir yapı değildir. Yani sadece nüfusu göz önünde bulundurularak kırdan yani köyden farklılık arz etmemektedir. Anthony Giddens’a göre birçok yazar sanayi kapitalizmi ile ilişkili olan kentsellikten, bu, sanki kırsal alanlardan kentlere basit bir nüfus hareketiymiş gibi söz etmektedir. Şüphesiz bir nüfus hareketidir ancak, aynı zamanda, belki de her şeyden çok, kent duvarlarının ortadan kalkmasıyla sembolize edilen kentselliğin doğasını değiştiren çok daha kapsamlı bir değişim dizisinin parçasıdır.²⁴²

David Harvey ise kent ve kırsal arasındaki farklılaşmanın ortaya çıkış nedenini kentlerin makineleşme yoluyla kapitalistleştirilmesine bağlamaktadır.

Modernizm öncesinde kent, kırsal alanla bağımlı bir ilişki içinde var olmuştur. Ancak araya açık sınırlar konmuştur. Fakat kapitalizm sonrasında oluşan modern kentlerde sanayi, kent-kırsal bölünmesini kapsar. Tarım, kapitalistleştirilerek makineleşmiş hale gelir ve diğer üretim sektörlerindeki benzer sosyal-ekonomik etkenlere boyun eğer. Bu süreçle bağlantılı olarak kırsal alan ile kent arasındaki toplumsal yaşam biçimlerindeki farklılıklar giderek ortadan kalkar. Mekânın salt fiziksel değil toplumsal bir fenomen olduğu oranda, “kent” ve “kırsal” ayrımı ortadan kalkar. Onların yerine ‘*inşa edilmiş çevre*’ ile ‘*açık alan*’ Arasında bir farklılaşma ortaya çıkar.²⁴³

²⁴¹ Anthony Giddens, **Sosyoloji – Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş**, Çev. Ülgen Yıldız Battal, 4. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, Haziran 2012, s. 92.

²⁴² Giddens, **a. e.**, s. 93.

²⁴³ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 86.

David Harvey'in vurguladığı üzere günümüzde “*inşa edilmiş*” bir alana dönüşen kentlerin “*açık alan*” hüviyetindeki kırlardan ayrılan en temel özelliği tarımsal olmayan bir ekonomik sisteme sahip olmasıdır.

“Ekmeğini taştan çıkartma deyişi kırsal alanda yaşayan insan için geçerli olabilir, ama kentte yaşayan insan için uyanık olma deyimini kullanmak daha anlamlı düşer.”²⁴⁴

Tarımsal olmayan üretim yapılan kentlerde üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, belirli teknolojinin beraberinde getirdiği büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine ulaşıldığı söylenebilir. Kentler parçası oldukları ülkenin ekonomik ve toplumsal sisteminin özelliklerini taşırlar. Kentlerin ekonomik ve toplumsal yapı özellikleri içinde buldukları ülkenin teknolojik ve ekonomik gelişme düzeyince belirlenir.²⁴⁵

Kentle ilgili olarak sıklıkla kullanılan kavramlardan birisi de kentleşme kavramıdır.

“Kentleşme dar anlamda kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Geniş anlamda ise sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve ihtisaslaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir.”²⁴⁶

Gönül İçli'ye göre ise, kentleşme yalnızca bir nüfus birikim olayı olmayıp bu ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal yapısında toplumu oluşturan bireylerin tutum ve davranışlarında da değişime yol açan bir süreçtir.²⁴⁷

²⁴⁴ Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, 3. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s. 113.

²⁴⁵ İnan Özer, “Toplumsal Değişme ve Kentsel Olgu”, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, s. 74. – 76.

²⁴⁶ Ruşen Keleş, **Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, 2. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1978, s. 5.

²⁴⁷ İçli, **a. g. e.**, s. 189.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus kırdan kente gelen bireylerin “kentlileşmiş” sayılamayacağıdır. Sadece sürecin ilk adımını atmışlardır kente gelerek.

“Kente gelmekle başlayan kentlileşme süreci kentsel değerlerin egemen olduğu bir yaşam biçiminin kazanılmasına dek devam etmektedir. Kente göç eden birey kentsel tutum ve davranışları özümlediğinde kentlileşir ve kentli olur. Kentlileşme sürecinde kentsel ortamda bireyin geleneksel tutum ve davranışlarının etkisi kaybolmaya başlar ve kentsel davranış kalıpları benimsenir.”²⁴⁸

Gelişmiş toplumlarda, kır ve kentlerdeki sosyal ve kültürel olanaklar arasındaki farklılığın son derece az olması, diğer yandan kente göç eden her yeni birey için kentsel sosyal ve kültürel olanakların sunumu kapasitesinin bulunması, kent ve kırsal yaşam tarzı uyumsuzluğunu en aza indirirken, konuya gelişmemiş toplumlar açısından bakıldığında bambaşka bir görüntü ortaya çıkar. Bir defa, kentsel sosyal ve kültürel olanaklarla, kırsal sosyal ve kültürel olanaklar arasında büyük farklılıklar vardır. Diğer yandan, kentsel sosyal ve kültürel olanaklar zaten kent insanı için yeterli oranda değildir, kaldı ki, kırsal alandan gelenlere sunulacak kapasiteden bahsetmek bile imkânsızdır. Bu nedenle kente göç eden kırsal nüfusun kentsel sosyal ve kültürel olanaklardan yararlanabilmesi yeni bir yaşam tarzına geçmesi ya da tek bir kelimeyle kentlileşmesi gerçekleşmemektedir.

Görüldüğü gibi, kentleşme olgusunun altında, hemen her konuda olduğu gibi üç temel neden yatmaktadır:

- 1.Ekonomik nedenler,
- 2.Sosyal-kültürel nedenler,
- 3.Politik nedenler.

²⁴⁸ İnan Özer, “Toplumsallaşma Sürecinin Siyasal Boyutu, Siyasal Katılma ve Kentlileşme”, Hacettepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 1988, C.6, S.1-2, s. 165.

Bu üç neden içerisinde diğer ikisini tetikleyici olan ekonomik nedenlerdir. Çünkü kente göç eden bireylerin birçoğu ekonomik nedenler dolayısıyla bunu gerçekleştirmektedir. Kırdan kente gelen bireylerin hayatlarında birçok nokta farklılaşmaya başlar.

Kentlerde hayat kazanma biçimleri de farklılaşmıştır. Gelirin nakit olarak elde edilmesi, ailelerin örgütlü işlerde çalışıp gelir sağlamaları kentlere özgü niteliklerdendir. Kentlerde kırsal kesime göre mesleklerde çeşitlilik fazladır. Ailelerin hayat kazanma biçimleri girişimcilikle ücretlilik arasında oynamakta olup gittikçe yükselen bir yaşam düzeyi sağlamaya dönüktür. Her yeni konumla aile içi ilişkiler ve roller değişmektedir. Bu değişmelerin en belirginini aynı çatı altında yaşayan beraber kazanıp beraber tüketen hane halkı kompozisyonunda ortaya çıkmaktadır.²⁴⁹

“İskelet” adlı hikâyede kırsaldan kente gelen bir kahramanın değişimi etkili bir şekilde verilmektedir. Yukarıda A.Giddens’in dile getirdiği modernizm sonrası toplumları etkisi altına alan ekonomik faktörler etkileyici bir şekilde kadın kahraman üzerinden tahlil edilmektedir.

Hikâyede iş hastalığı ve para yapma hırsı ilginçtir kadın bir karakter üzerinden ele alınmıştır. Kente okumak için giden kahramanımız, paranın tadını alınca okulu bırakmış “para yapma”nın hırsına kapılmıştır. Bu hırs onu öyle sarmıştır ki ağabeylerinin, ana ve babasının cenazelerine bile yetişememiştir bu yüzden.

“Evde herkesin ona güveni sonsuzdu, o yüzden onları bırakıp gitmesini yadırgamak şöyle dursun, içten içe teşvik etiler. Okuma parasını çıkartmak için işe girmişti. Girdiği işi öylesine benimsedi ki okumasını feda etmeyi göze aldı. Biraz para yapayım da nasılsa okurum diyordu, ama ‘para yapmanın’ sonunu getiremedi. Bir şeylerin eksik bırakılmışlığı içinde giderek büyüdü: belki de eğitiminin yarıda bırakılmışlığıydı bu. Ağabeylerinin cenazesine yetişemedi, annesininkine de. Ağabeyleri ana babalarından daha erkenci davranmışlardı. En son giden babasıydı. Onunkine de yetişemedi. Her defasında, baba ocağına döndüğünde cenaze kalmış oluyordu.”²⁵⁰

²⁴⁹ Kıray, **Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme**, s. 57. – 66.

²⁵⁰ Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, s. 74.

Kent ve para ikilisinin değişime uğrattığı ya da bu ikilinin cazibesine kapılıp kırdan kent hayatına adeta kaçan benzer bir kahramana “Şimdi Çok Uzaklarda” adlı hikâyede rastlamaktayız.

Yakup, bir manav dükkânında çalışmaktadır. Hırsı, azmi ve çalışkanlığı neticesinde önce çalıştığı dükkânın ortağı olur sonra da patronunun kızıyla evlenir. Bir süre sonra kayınbabasıyla ortaklığı bitirerek kente yerleşmeye karar verir:

“Oturur oturmaz da ‘Yakında gidiyoruz buradan’ diye açıkladı. Anası ‘Ha..’ diye bağırdı birden. Babası hiç şaşmamış, kahve fincanı iki parmağı arasında uzun uzun durdu. Anasının hayret ünlemine cevap vermedi Yakup. Neden sonrası babası, ‘Ortaklıktan da ayrılmak istiyorsan, şimdi yapamam bunu, biliyorsun’ dedi, durgun, tok bir sesle. ‘Ben onu düşünmüyorum’ dedi Yakup. ‘O kolay. Sizin rızanızı istiyorum ben.’”²⁵¹

Yakup’un ortaklıktan ayrılması ve kente göçmesi için aslında görünürde bir sebep yoktur. Sebebini kendisi dile getirir:

“Özgürlük mü, ne derler, öyle bir düşünce yalpalayarak dolaşıyordu beynimde.”²⁵²

Yakup’u ortaklıktan ayrılmaya iten de kente göçe zorlayan da toplumsal değişimin önemli bir ayağını oluşturan ekonomik düzendeki değişimler neticesinde ortaya çıkan *kendi ayakları üzerinde durma* fikridir. Kır hayatının önemli özelliklerinden birisi olan “birlik evde” yaşamak anlayışı Yakup’un bu kararı almasında etkilidir. “*Yakup onur kırıcı diye düşündüğü bu ortamdan kurtulmak istiyordu.*”²⁵³ cümlesi değişen toplumsal yapının Yakup üzerindeki etkisini okumamız adına önemlidir.

²⁵¹ Özdenören, **Çözülme**, s. 24.

²⁵² Özdenören, **a. e.** s. 26.

²⁵³ Özdenören, **a. e.** , s. 23.

“Kumsalda” adlı hikâyede ise artık tam anlamıyla “kentlileşen” karakterler görüyoruz. Hikâyede gitarist biriyle evlenmenin hayallerini kuran genç bir kızın annesinin de baskıları neticesinde değişen ekonomik düzen içerisinde kendisine toplumda bir yer bulan “emlakçı” biriyle evlenmesi şöyle dile getirilir:

“O zaman öyleydi, okulda, mahallede, kızlar kendi aramızda bizim kuşağın gitar kuşağı olduğunu düşünüyorduk. Ama bu adamın gitar çalabileceğine nerden sahip oldum, bilmiyorum. Biri mi, söyledi yoksa ben mi onun parmaklarına bakarak bu parmakların gitar çalabileceği fikrine kapıldım, bilemem. Belki de bana talip olan birinin, benim gitar çalan birini düşlediğini bilmesi gerektiğini düşünüyordum, bu da bana hiç komik görünmüyordu. Ama nasılsa, fikrimi çelmişlerdi, annem, adamın emlak komisyoncusu olduğunu söylüyordu, ben bir yandan emlak komisyoncularının da gitar çalabileceğini düşlerken, bir yandan da onların zengin olacağını kuruyordum. Onun gitar çalmadığını ve zengin olmadığını evlendikten sonra öğrendim.”²⁵⁴

Dönemin genç kızlarının hayalciliği ve gerçeklerle yüzleşince yaşadıkları hayal kırıklığı modern kentlerin kurulmasıyla ortaya çıkan bir meslek grubu olan “emlak komisyonculuğu” üzerinden verilmesi hikâyenin etkileyici unsurlarındandır.

Sonuç olarak kent ve kırsal hayatın nasıl bir değişim geçirdiği ekonomik hayat üzerinden okunmaya çalışıldığında yukarıda dile getirdiklerimizin neticesinde şunları söyleyebiliriz. Kırsal hayatta birbirine kenetlenmiş, “birey”den ziyade, “biz” anlayışına sahip bir yapıya mensup –çoğunlukla ailedir bu- “üye”ler görmekteyiz. Bu üyeler genelde yapının başkanı olan babanın liderliğinde tarımla uğraşmakta ve hayatlarını bu şekilde idame ettirmektedirler.

Kente gelmekle başlayan kentlileşme sürecinde kentsel değerler kırsal hayata özgü değerleri tamamen değiştirene kadar birey üzerinde etkisini sürdürür. Kente göç eden birey kentsel tutum ve davranışları özümlediğinde kentlileşir ve kentli olur. Bu kentlileşme sürecinin en önemli ayağını işin ekonomik boyutu oluşturur. Kırsal hayatın aksine kent hayatında “birlik” değil “teklik” anlayışı hâkimdir. Modernizmin taşıdığı herkesin “kendi ayakları üzerinde durma” yani tek başına hareket etme fikri

²⁵⁴ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 88.

kent hayatının ekonomik boyutunun en önemli özelliğidir. Rasim Özdenören hikâyelerinde de bu özellikler ele alınan kahramanlar üzerinden etkili bir şekilde sunulmaktadır.

3.3 Kırsal Sosyal Hayat: Samimiyet

Kırsal yerleşim yerlerinde ataerkil aile düzeni yaygındır. Akrabalık bağları güçlüdür. Ataerkil aile düzeni egemendir. Evlenme yaşı kentlere göre daha gençtir. Genel olarak eğitim düzeyi düşüktür. Akrabalık bağları güçlüdür. “Biz” bilincine göre kurulmuş bir toplum biçimi vardır. Kırsal alanda gelenek ve göreneklerin etkisi fazladır. İnsanlar bireysel kararlarında dahi bu sosyal normların dışına çıkma özgürlüğünü gösteremez ya da tereddütlü eylemler içerisinde adımlar atarlar.²⁵⁵

Köydeki nüfus köyün itimi (köylüyü toprağından ayrılmaya zorlayan koşullar), kentin çekimi (sanayi ve hizmetler gibi tarım dışı kesimlerde yaratılan iş olanakları) nedeniyle, ulaşım ve iletişimin yaygınlaşması ve kolaylaşmasıyla kent merkezlerine göç etmektedir.²⁵⁶

Kırsal hayat ile kent hayatı sosyal açıdan karşılaştırıldığında yemek yemekten gece nasıl yatıldığına kadar bir farklılaşma ve bir değişim işleminin gerçekleştiği görülecektir.

Rasim Özdenören’in çocukluğu taşra şehirlerinde geçmiştir. Kırsal hayatın tüm yönlerine vâkıftır. Bunu hikâyelerinde yer verdiği kırsala özgü şu yemeklerde görmemiz mümkündür.

“Cevap vermedi kadın. Sonra kalktı, evden yiyecek getirmeye gitti, az sonra elinde yufka ekmek, çökelek, birkaç baş soğanla geri döndü. Belinden çıkardığı peşkiri yere serdi, yiyecekleri de peşkirin üstüne dizdi.”²⁵⁷

²⁵⁵ Uygun, a. g. m. , s. 688.

²⁵⁶ İçli, a. g. e. , s. 198.

²⁵⁷ Özdenören, *Çok Sesli Bir Ölüm*, s. 62.

“Kan” adlı hikâyede geçen ve kırsal hayatın sosyal düzeninin yemek kültürüne ait sadeliğini ve mütevazılığını başka hikâyelerde de görmekteyiz.

“Kadın, salçayı bulgura katmış yoğuruyordu. Az sonra köfte hazırlanmıştı.”²⁵⁸

“Beş altı yaşlarında iki çocuk da, toprağa belenmiş halde, ellerindeki bazlamalarını yiyerek, çömelmiş, analarını seyrediyorlardı.”²⁵⁹

“Şu lambanın fitilini az yekindir kızım, dedi, şıramız da bildirdan kalma ama olsun.. tarhanamız da var daha.. onu da şu sahana ıslayıver, ibrik dışarıda kapının yanında.”²⁶⁰

“Birlikte girdiler odaya. Kadın, bir şey demeden ekmek sandığından birkaç yufka ekmek çıkardı. Testiden, ılımış suyu büyücek bir tasa boşalttı. Sofra bezinin üstünde ekmekleri ıslattı.”²⁶¹

“Ölü helvası, yemiyoruz be, dedi, oğlumuz, gelinimiz gelmiş.. onlar için.. baştan haberim olsaydı geleceğinizden..hiç haberimiz yoktu..böyle birden..yoksa harmanda baklavası yapardım.”²⁶²

Yukarıda alınan metinleri ele aldığımızda kırsal bölgelerde sosyal hayatta yemek hususunda insanların tutum ve davranışlarına ait önemli bulgulara rastlarız. Yeri geldiğinde soğan ve yufka ekmek yiyen bu samimi insanlar misafirleri geldiğinde onlar için yapabilecekleri en muteber yiyeceği yapmaya niyetlenirler. Bulgur köftesi, bazlama, tarhana, yufka ıslaması gibi kırsal hayatın mütevazılığına özgü yemek çeşitlerini görmemiz kırsaldaki insanlarımızın henüz modern hayatın yemek alanında kendilerini zorladığı değişime tabi olmadıklarını göstermektedir. Ayrıca “yer sofrası” kültürünün de bu mütevazılıktaki önemli bir yeri olduğunu gözden kaçırmamalıyız.

²⁵⁸ Özdenören, a. e. , s. 71.

²⁵⁹ Özdenören, a. e. , s. 9.

²⁶⁰ Özdenören, a. e. , s. 70.

²⁶¹ Özdenören, a. e. s. 34.

²⁶² Özdenören, a. e. , s. 71.

“Anam tencereyi ocaktan indirdi. Yanık yağ çorbanın üstünde cızırdadı. Kapının orda düğmeyi çevirdi, sarı, kör bir ışık odayı doldurdu. İçinden kırpıntıları çıkmış çaput mindere çöktü, ampulün donuk ışığında babamın kim bilir kaç kez yamanmış pantolonunun söküklerini yamamaya koyuldu.”²⁶³

“Çok Sesli Bir Ölüm” hikâyesinde geçen bu sahne ise kırsal hayatın yemek alanındaki sadeliğinin yanında kullanılan eşyaların halinden, giyilen yamalı pantolonlardan maddi yönden fakirliği de görmekteyiz. Bu sahnenin bir benzerini “Çarpılmışlar”da görmekteyiz.

“bir yandan da yer yer sıvaları dökülmüş yağdan kirlenmiş ocağın isinden kararmış duvara bakıyordu duvarın birine basit tahtalardan tutturulmuş rafın üstünde kalaylı bakır kaplar vardı”²⁶⁴

Rasim Özdenören’in kırsalda yaşayan kahramanları kanaatkârdır. Yamalı pantolon giyseler de onları bir bulgur pilavı mesut edebilmektedir:

“Bulgur pilavını yetiştirmenin telaşındadır pilavın suyu kaynamaya bırakılmışken iki baş soğanı da aceleden bir sahana doğrayıp üstüne bir domates doğrayıp dilimleyebilirse ne âlâ”²⁶⁵

Kırsalda sosyal hayatta yardımlaşma ve dayanışma son derece etkilidir. “Komşuluk” ilişkilerinde bunu görmekteyiz.

“Yok girmeyeyim dedi gelen vakit daraldı yarın ekmek yapacaktık da şu sizin sacı isteyecektim

Tabii dedi Melek

Gidip sacı getirdi uzaktan”²⁶⁶

²⁶³ Özdenören, a. e. , s. 93.

²⁶⁴ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 13.

²⁶⁵ Özdenören, a. e. , s. 142.

Aşağıda verilen bölümden kırsal hayatın nasıl bir atmosfer altında geçtiğini görebiliyoruz.

“Birazdan birkaç bahçe ötedeki emekli gardiyanın sarsıla sarsıla öksürdüğünü işitecekti. Bu mahallede hayat adeta bu öksürüklü sesle başlardı. Yeni yakılmış bir ocağın nereden geldiği belirsiz ilk dumanları da ortalığa böyle dağılır, bahçeye taze bir sac ekmeği kokusu yayılırdı.”²⁶⁷

Kırsalda “yataklar sabahleyin yüke kaldırılıp akşamleyin yeniden serilmektedir.”²⁶⁸ “Evin suyu pınardan taşır.”²⁶⁹

“Sokak her an yeni yağmur yağmış gibidir çürük ev içleri hep bir örnek birinin duvarı ötekinin avlusuna bitişik bir adam boyu bile olmayan alçak boylu avlu duvarları yıkılmış ham taşları dökülmüş sonra ahşap duvarlar tahtalarının yarıklarından komşu evlerin içi görünür gizli fısıltılar duyulur kulağınıza söyleniyormuşça”²⁷⁰

Kırsalda, “toprak damlar yalnız poyrazın uçurmaması için değil kırat kırat tarhanaları kurutmak içindir de.”²⁷¹

Kırsalda, insanlar ve özellikle de çocuklar dünya telaşesinden uzaktır. Rasim Özdenören hikâyelerinde buna sıkça rastlanır. “Çarpılmışlar”da yer alan aşağıdaki tablo bunun etkileyici örneklerindedir.

“Eğribüğü toprak yollar daracık sokaklar çinko kaplamalarının üstüne nal mihlalarıyla süs yapılmış veya çıplak tahta kapılar kapıların üzerinde

²⁶⁶ Özdenören, a. e. , s. 147.

²⁶⁷ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 38.

²⁶⁸ Özdenören, **Çözülme**, s. 31.

²⁶⁹ Özdenören, a. e. , s. 31.

²⁷⁰ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 141.

²⁷¹ Özdenören, a. e. , s. 149.

gene tahta gölgelikler kafesli pencereler aslan başlı tunç kapı tokmakları toprak damların dışarıya fırlamış hezenleri sert toprak yolun çirkef sularıyla yumuşamış duvar diplerinde entarili sümüklerini yalayan bağırp çağırarak küsküç oynayan çocuklar dam başlarında acemi kuşlarını göğe salmış helecanla ıslık çalan kuşçular oradan o anda o içinde bulunduğu her yerden bir anda uzaklaşması için yapılan bir uyarı gibiydi dünya kendi dışında cebinde duran herhangi önemsiz yabancı bir nesne gibiydi”²⁷²

Kırdaki insan için gerçekten de dünya hayatı, “*cebinde duran herhangi önemsiz yabancı bir nesne gibi*”dir.

3.4“Odamda Yapma Çiçek”: Kentte Sosyal Hayat

*“Kalabalık toplanıyor büyük meydanlara
----- Aşka veda
İnsanlar geçiyor yollardan
----- İnanca veda
Şehir kapanıyor içine
----- Toprağa veda
Dolaşiyor bir heykelin taştan eli üstlerinde insanların
Kuşlar göç ediyorlar bulutlar göç ediyorlar
Yüzünde son gülümseme kaybolurken çocukların
----- İnsana veda”*

Erdem Beyazıt

Büyük kentlerde mekân düzeni olan konutların kendine özgü nitelikleri vardır. Gecekonudan, düşük kaliteli apartmanlara, lüks apartmanlardan köşklere kadar çeşitlenen konut mahalleleri büyük kentteki ayrıntılı tabakalaşmanın göstergesidir. Büyük kent olmayan yerlerdeki konutların homojen görüntüsü konum yönünden aileler arasında pek fark olmadığını gösterir. Büyük kent konut mahallelerinin çeşitliliği hem tabakaların çokluğunu hem de tabakanın genişliğini yansıtır.²⁷³

Kent hayatının sosyal hayat alanında en yoğun değişimin aile kurumunda olduğu gözlenmektedir. Kentlerde hane halkının büyük çoğunluğu çekirdek

²⁷² Özdenören, a. e. , s. 7. – 8.

²⁷³ Kıray, **Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme**, s. 57 – 66.

ailelerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra tek erkek ya da tek kadınlardan ya da hepsi çalışan birkaç erkek, birkaç kadının aynı evi paylaştığı farklı hane kompozisyonlarına da rastlamak mümkündür. Evlenmeler daha geç yaşlarda gerçekleşmektedir. Doğumlar daha çok denetlenmektedir. Çocuk sayısı kırsal kesime göre azdır. Çocuğa verilen psikolojik değer ön plana çıkmıştır. Kadınlar klasik ev içi rollerin dışına çıkmaktadır. Ev dışında çalışmakta ve eve gelir getirmektedir. Özellikle kadınların sorumluluğundaki birçok iş geniş ölçüde içerik değiştirmiştir. Akrabalar arası sorumluluk gibi kabul edilmese de yakın ilişki ve karşılıklı yardımlaşma devam etmektedir. Kadının ve erkeğin rolleri değişme koşullarına uygun bir biçimde çeşitlenmiştir. Yeni teknolojinin evlerde kullanılması işbölümünde değişme yarattığı gibi karşı cinsler arası iletişimin gelişmesinde de etkili olmaktadır.²⁷⁴

“Ailede belli bir düzeyde işbirliği olmakla birlikte çoğunluk akraba ilişkilerinden uzak kalmıştır. Eşler arasında eşitlik ilişkileri artmış, çağdaş değerler daha kolay benimsenir olmuş, aile gittikçe bağımsızlaşan bir kuruma dönüşmeye yönelmiştir.”²⁷⁵

Kentler teknolojik gelişme ve değişmelerin kaynak yeri olmasının yanı sıra eğitim ve öğretim düzeyinin görece olarak yüksek olduğu yerlerdir.

Büyük kentlerde değişen değerler yargısı sistemi dâhilinde huzur evleri ve bakım evleri yaygınlaşmıştır. Bu tür kurumların yanı sıra sosyal kurumlar sınıfına dâhil edilen sosyal sigortalar, emekli sandığı gibi insanların sağlık hizmetlerinde ve yaşlılık dönemlerinde rahat etmelerini sağlamak amacıyla kurulan kuruluşlara olan talep artmıştır. Bu bizlere insanların kentlerde geleceklerini daha fazla güvence altına alma isteğine sahip olduklarını gösterir. İnsanlar gençlik dönemlerinde ve sağlıklı hallerinde çalışmak zorunda oldukları için ömürlerinin sonuna doğru en azından bu tür kurumların avantajlarından yararlanarak nispeten rahat bir yaşam sürmeyi amaçlarlar.

²⁷⁴ İçli, a. g. e., s. 192.

²⁷⁵ İnan Özer, “Kent Ailesi”, **Aile Ansiklopedisi**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991, s. 670.

Kent nüfusunun artması çevresel birtakım sorunların da ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Bu artış özellikle büyük kentlerde bir nüfus yığılmasına dönüştükçe kentsel sorunlar yalnızca çevreye zarar vermekle kalmamış, toplumsal ve siyasal bunalımlara da ortam hazırlamıştır. Kentli nüfusun, barınma, çalışma, tüketim sorunlarının giderilmesi, sağlık, eğitim, kültür, ulaşım, su, elektrik gibi gereksinimlerin karşılanması sorun yaratmakta, kaynak yetersizliği nedeniyle sorunların üstesinden gelinememektedir. Kentler düzensiz yerleşme sonucu, çevreye yükü oldukça fazla ve yaşam kalitesi düşük yerler olmaktadır.²⁷⁶

Kentlerde toplumsal denetim kırsal kesime göre daha zayıftır. Siyasal, dinsel, ahlaksal hoşgörü daha fazladır. Kent üyeliği (hemşehrilik) bilinci ve sorumluluğuyla davranma yeteneği de kırsal kesimdeki kadar güçlü değildir. Bu bilinç ve sorumluluk daha çok kente yeni yerleşildiği zaman ve bir sıkıntıya düşüldüğü zaman hissedilme eğilimindedir. Büyük kentlerde oluşturulan ve göç edilen şehrin ismiyle oluşturulan semtler ve mahalleler buna iyi bir örnektir. (Karadeniz Mahallesi, Tokat Mahallesi gibi)

Aşağıda iki farklı kitapta yer alan, sahne olarak birbirine benzeyen metinler incelendiğinde kır ve kent hayatı arasında yer değiştiren insanımızın sosyal hayatında gerçekleşen önemli değişiklikler görülecektir.

“Anam tencereyi ocaktan indirdi. Yanık yağ çorbanın üstünde cızırdadı. Kapının orda düğmeyi çevirdi, sarı, kör bir ışık odayı doldurdu. İçinden kırpıntıları çıkmış çaput mindere çöktü, ampulün donuk ışığında babamın kim bilir kaç kez yamanmış pantolonunun söküklerini yamamaya koyuldu.”²⁷⁷

“Daireleri, zeminden iki merdiven aşağıda, bodrumdaydı. Anahtarı, kilide soktu. Annesini uyandırmamaya çalışarak çevirdi anahtarı. İçeriye girdi. İçerisi ilaç kokuyordu. Holün sarfiyatsız ampulünü yaktı. Bir anda, oraya buraya kaçmaya çalışan hamamböceklerini gördü. Mutfığa girdi,

²⁷⁶ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, **Çevrebilim**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 67.

²⁷⁷ Özdenören, **Kent İlişkileri**, s. 93.

oranın ampulünü de yaktı. Şimdi daha aydınlıktı. Annesi portatif masanın üstüne yemek koymuştu onun için. Makarna ve yoğurt.”²⁷⁸

Rasim Özdenören hikâyelerinde kent hayatının yaşandığı ortamlar genel itibariyle iç bunaltıcı yerlerdir. Bunu yazar o mekânı tasvir ederken bizim bunu hissetmemiz için dili son derece ustalıklı bir şekilde kullanır.

“O vıcık vıcık insan yığınının kaynaştığı caddenin arka sokaklarından birinde, onu kimsenin bulamayacağını sandığı bir apartman dairesinde o arkadaşıyla aynı odayı paylaştı. Çevre ona bütünüyle yabancıydı. Batakhanelerin, bitirimevlerinin, buluşma evlerinin yuvalandığı bir yerlerdeydi.”²⁷⁹

Bu iç bunaltıcı atmosfer kentin her alanında kendisini hissettirir.

“karanlık bir kapının aralığında, orada, havaya bakan birinin dudaklarının arasından: ‘Aynasızlar..’ diye fısıldadığı olurdu. Bu fısıltı, başka bir karanlık kapı aralığında duran zenci suratlı adam tarafından işitilir ve cevap verilirdi: ‘Anlaşılmıştır..’ Ve işte o anda, kentin bu en civcivli caddesinde birden bir polis sireni patlak verir ve aynı anda bu görüntünün dışında kalan bir yerlerden de bir ambulans sireni uzaktan polisinkine karışır: birden birileri caddenin iki yanına doğru koşuşturmaya başlar, bir anda kimin kaçtığı, kimin kovaladığı anlaşılmaz, ama durgun suya taş atılmıştır bir kez, devinim dalga dalga yayılır, birisi: ‘Yangın’ diye seslenir, başka bir yerde başka biri: ‘Ne yangını be herifi şişlemişler, görmüyon mu?’ der, üçüncü biri de: ‘Vay canına!’ diye bir ıslık koyverir hayretler içinde.. ama sanki bir anlık iştir ve olup biter, sonra her şey yeniden başlar..”²⁸⁰

Kentin sosyal hayatını bu parçanın son cümlesinde buluruz. “*ama sanki bir anlık iştir ve olup biter, sonra her şey yeniden başlar..*” Kentte olaylar çabuk tüketilir çabuk hazmedilir. Hayat, yaşayan için olmasa da yaşanana şahit olanlar için kaldığı yerden devam eder.

²⁷⁸ Özdenören, *Ansızın Yola Çıkmak*, s. 49.

²⁷⁹ Özdenören, *Toz*, s. 53.

²⁸⁰ Özdenören, *a. e.*, s. 94. – 95.

“Menzilsiz Yolculuk” adlı hikâyenin giriş kısmında Rasim Özdenören, otogarın bulunduğu kent alanını tasvir ederken; tasvir edilen bu “kent”in kendi yaşamak istediği ve “kır”a tercih ederek idealize ettiği “kent” olmadığını bize hissettiriyor.

“Özel otolar kendileri için ayrılmış yerlere birbiri arkasından gelip park ediyordu, dolmuşlar geliyor, yolcuları indiriyor, sonra biraz ilerde kuyruklar yapmış insanlardan kapabildiklerini kapıp kaçıyor, otobüsler de alanın ortalık yerlerine yoksul ya da orta halli yolcularını döküp homurtularla uzaklaşıyorlardı. Kuşbakışı bakıldığında sürekli bir devinim vardı alanda, ama gene de o gizli yapaylık belli oluyordu: davranışlara sinmiş, kendini belli etmek istemeyen sinsi acemiliği görmemek elde değildi. Alanın uzak bir köşesindeki kum yığını, düz beton düzey, kırışksız yükselen binalar, taze asfalt yol henüz durmuş oturmuş bir kentte bulunduğunuz izlenimini vermekten uzaktı, takım elbiseler içindeki giyim kuşamdaki eksiksizlik, düzenlilik, resmî bir toplantıya katılmak için hazırlanmışlık hali tabloyu bütünlüyordu. Derbeder, gelişigüzel giyinmiş görünenler bile öyle görünenler bile öyle görünmek için titizlenmişlerdi. Garın önünde üniformalı, el arabalı, resmî hamallar.. istasyon memurlarının devinen kalabalık arasında, görevli insanlar olmanın yüzlerine kondurduğu, ciddilik ve güvenle aldırılmazlık dolu bakışlarını kalabalığın üzerinde gezdirerek orda oraya fırlarcasına yürümeleri.. salona dolmuş insanlar, yorgun yolcular sıcak, bulaşık, bezgin bir görünüm veriyor oraya, o sınırlı uzamı birden insanîleşmiş bir havaya ulaştırıyor.”²⁸¹

Kent hayatında sesler de kirlenmiştir. Her türlü kirliliğin yanında gürültü kirliliği de insanın hayatından bezmesine yol açar. Kırsal hayattaki kuş seslerinin, rüzgâr uğultularının yerini “*motor homurtuları*” almıştır. “*Heyula gibi apartmanlar*”, onun bu atmosferden kurtulmasına bir nebze de olsa yardımcı olabilecek deniz manzarasını da ortadan kaldırmıştır.

“Cansız, inleyen odanın loşluğunda, hemen aşağıdaki sokaktan bir arabanın rölantiye bırakılmış motorunun homurtuları işitildi. Yattığı yerden kıpırdandı: ‘Allah belanızı versin.’ Şimdi balkondan aşağıya, sokağa bakıyordu. Sekizinci kattan, arabanın yanında durmuş konuşan delikanlıların

²⁸¹ Özdenören, a. e. , s. 110.

sesi duyuluyor, fakat ne konuştukları anlaşılmıyordu. Delikanlılar yeniden arabaya doluşup gürültülü bir motor sesiyle oradan uzaklaşınca kadar baktı onlara. Balkonun demirini iki elinin parmaklarıyla sıkı sıkıya kavramış olarak, şimdi, uzaklardaki ışıklara sönmüş apartmanlara bakıyordu. Bir heyula gibi apartmanlar, oralara dikilmeden önce bulunduğu yerden deniz görülebiliyordu.²⁸²

Kentlerde özellikle geceleri insanların güvenliğinden emin olmaları imkânsız derecesindedir.

“Kadın, kirli camlarına pencerenin tülünü çekti.

Buralar böyle, diye düşündü, buralarda her gün böyle adamlar öldürüyorlar.. sanki her gün, beş on kişinin öldürüldüğüne gözleriyle tanık olmuş gibi duyumsadı kendini. Şimdi birileri beni de öldürebilir, kimsenin ruhu bile duymaz...

Neredeyse on beş günden bu yana buradaydı, burda, arkadaşının evinde. Kendi terk ettiği evinden daha az tekin değildi burası.

Burda da her şey yıkılıyordu.

Birileri birilerini dövüyordu.

Uzak pencerelerden birinde, buraya geldiğinin daha ilk akşamında, adamın birinin kadının birini dövdüğünü gördü. Aşağıdaki sokakta her an kavga oluyordu.

Ortalığa şişeler atılıyor.

Cam parçaları oraya buraya saçılıyor.

Sonra kırık cam parçaları, başka kavgalardan kullanılıyordu.

Akşamdan sabaha, sabahtan akşama, daracık caddelerin kalabalığın aynı yoğunlukta sürüyordu. Bu daracık, küçücük sokakta, sırayla oteller diziliydi: şu, semt otelleri.. kadın, erkek, çoluk çocuk.. giren çıkan belli değildi.²⁸³

Gece vakti şehrin gürültüsü ve ışıkları birbirine karışarak adeta insana hücum eder.

²⁸² Özdenören, **Hışırıtı**, s. 15.

²⁸³ Özdenören, **a. e.** , s.78.

“Sokak çalgıcıları, dilenciler, yankesiciler,, mağazalar, parlak vitrinler, ışıklı reklam spotları, arklar, seyyar satıcılar, gece köftçileri, üç kâğıtçılar, sivil polisler, bar fedailer, babalar ve onların korumaları, pavyon şarkıcısı kadınlar, pavyon darbukacıları ve yakınlardan geçen tramvayların çan çanları..daha başka şeyler.. bunlarla doluydu gece ve bu arka sokak.

Ama sanki lunapark da bu sokağın içindeymişçesine gürültüsü ve ışıkları oraya doğru sarkıyordu. Bir yerlerdeki açık hava konserinin gürültüsü de buradan duyulabiliyordu. Batakhaneler, oralardaki kavgalar, küfürler.. onlar da bu sokağın parçasıymış gibiydi. Sahil şeridi ve orada yürüyenler, orada yürüyen genç insanların birbirinin kulağına fısıldadığı sevda sözleri.. onlar da duyuluyordu bu sokağa. Denizin coşkusu.. dalgaların hışırtısı.. her şey.. kustumuk öbekleri..

Sokakta, çirkefe bulanmış bir ayyaş yatıyordu.

Böyle bir gümbürtünün ortasında bir bebeğin çığlığını işitmek mümkün müydü?”²⁸⁴

“*Bir gümbürtünün ortasında bir bebeğin çığlığını işitmenin mümkün*” olmadığı kent hayatında yemek yapmak da artık kentli insan için bir işkence haline dönüşmüştür. Aileye bile yapılıyor olması o yemeğin yapımından kişinin haz almasını sağlayamaz. Çünkü kentli artık yemek yapamayacak kadar “yoğun”dur.

“Yukarı katın sofasına çıkınca soluklandı biraz. Gene yemek yapması gerektiğini düşündü. Gene o lanet olası işlere bir kez daha bulaşması gerekecekti, pisboğazının elinden nereye kaçacağını kestiremiyordu. Kilerle mutfak arası, sonradan oraya kondurulmuş bölmece girdi. Tüpgazlı ocağı da oradaydı. Küçük kuşaneyi çekti. Musluktan içine yarıya kadar suyla doldurdu. Ocağın üstüne bıraktı. Bu işi bilinçsizce yaptığını biliyordu: her ne pişirecekse, nasılsa su gerekecekti. Tencereyi ocağın üstüne bıraktı, kendisi sofanın alt kattaki odanın damıyla birleştiği yere konulmuş olan musluğa yöneldi.”²⁸⁵

Kent insanının artık vakti daralmıştır. Yemek yapmaya da yemeye fazla zamanı yoktur. Bunun için onların hizmetinde “kafe”ler vardır. Yemek seçmelerine

²⁸⁴ Özdenören, a. e. , s. 69. – 70.

²⁸⁵ Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, s. 72.

kolaylaştıracak “*menü*”ler vardır. Zamanlarını yemek yerken bile idareten kullanmalarını sağlayacak “*sandviç*” türü yiyecekler vardır.

“Neredeyse soluk soluğa girdi kafeye kız. Aceleyle göz attı ortalığa. Masalar doluydu. Cam kenarından bir yer arandı ve talihi varmış, aradığı yeri de gördü. Kâğıt poşet içindeki kitapları hâlâ göğsüne bastırmış olarak tutuyordu. Gitti ve cam kenarındaki iki kişilik masaya oturdu. Birazdan erkek arkadaşıyla burada buluşacaklardı. Kitap poşetini bıraktı, omzundaki çantayı sandalyesinin arkasına astı, menüyü inceledi. Bir süredir geliyordu buraya. Arkadaşıyla birlikte. Menüde et yemekleri de içinde bir sürü şey vardı ve her defasında onlardan birini denemek hoşuna gidiyordu, yiyeceklerin kaliteli olduğunu düşünüyordu: çeşit çeşit sandviçler, çörekleri salatalar, tavuk etinden çeşitlemeler, dahası çeşitli pastalar ve süt ürünleri..”²⁸⁶

“*Fast*” bir hayata kavuşan kentli insanın artık yemeyi de “*fast-food*” olmuştur.

“Gelen garsona siparişini söyledi. İçinden, arkadaşını beklemek ve siparişlerini birlikte vermek gelmedi nedense (nedense!). Tavuklu sandviç yiyecekti, kola içecekti.”²⁸⁷

Kent insanı büyük ölçüde diğer insanlardan tecrit edilmiş bir hayat sürmeyi tercih eder. Bu tarz hayat süren birçok kişi özellikle de kadınlar, “*süs köpeği*” denilen ev köpeği bakarak bu yalnızlıklarının üstesinden gelebileceklerinin hesabını yaparlar. Değişen toplumsal yapıda köpek artık kırdaki “koruyucu” kimliğiyle karşımıza çıkmaz kentte. Kentli insan köpeği yalnızlığına derman olması için bakar ve ona adeta “*çocuk*” muamelesi yapar.

“...kız, aynı anda, neredeyse bacaklarına sürünen bir köpeğin orada dolandığını fark etti. Köpek ayaklarına sürünmek üzereydi ki, Ayşen korkuyla:

²⁸⁶ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 62.

²⁸⁷ Özdenören, **a. e.**, s. 63.

‘Hoş! Hoş!’ deyiverdi.

(...)

Ayşen’in sesi daracık salonda bir kez daha çınladı:

‘Hoş!’ diye.

O sırada köpeğin sahibesi Ayşen’in burnunun dibinde peydahlandı:

‘Sen kime hoş diyorsun?’ dedi.”²⁸⁸

Tüm olumsuz hayat şartları neticesinde kent sakinleri “kendilerine gelmek” için tatile çıkma yoluna başvururlar. Tatil için de olsa bir seyahate çıkma fikrinin onların kent hayatından kısa bir süre dahi olsa uzaklaşmalarına ve ruhen dinelmelerini sağlayacağına inanırlar. Ancak gittikleri yerlere de o kentli insan psikolojisini taşımadan edemezler. Herkes yine kendi dünyasının bir ferdidir.

“Kendisinden başka birkaç yaşlı gezgin vardı bahçede. Yaşlı gezgin kadınların saçları bir örnek platin rengiyle boyatılmıştı, bu da onlara olduklarında daha yaşlıymışlar görüntüsü veriyordu. Kasabada şimdi yalnızca yaşlı insanlar dolaşıyordu: mevsim sonunu bekledikleri ve özellikle böyle bir zamanlama yaptıkları belliydi. Herkes kendi içine kapanmıştı. Artık kimsenin yeni dostluklara ihtiyaç duymayacağı bir çağa gelmişler ve o çağın keyfini çıkartmaya çalışıyor hali içindeydiler. Tur otobüslerine binip günübirlik bir yerlere gidip geliyorlar ve dönüşlerinde her defasında ne iyi ettiklerini ve ne kadar yorulduklarını söylüyorlardı. Belki kendisi de bir ara onlara katılabilirdi. Belki bu küçük turlarda kendinden kaçmanın çeşitlerini deneme fırsatını yakalayabilirdi.”²⁸⁹

Rasim Özdenören bu karamsar kent havasını “Yırtılma” adlı hikâyede bir iç sorgulaması etrafında bir karakter vasıtasıyla kent bağlamında sorgulattır. Bu aslında kent bağlamında bir medeniyet sorgulamasıdır da.

“ ‘Ama Bağdat, Horasan ve İstanbul...’

‘Ne diyorsun sen be?’

²⁸⁸ Özdenören, **a. e.**, s. 67. – 68.

²⁸⁹ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 29. – 30.

‘Bütün o görkemli kentlerim, benim kentlerim.. Ve görkemli Nil!
Deli Fırat! Mahzun Dicle!’

‘Aynı konuştuğumuzu sanmıyorum seninle hemşerim. Nerelisin sen?’

‘Onlar neredeler?’

‘Onlar kim?’

‘Onlar. Bizimkiler. Hepsi mi?.. Hadi, inkâr etme, ölmediklerini söyleme bana. Belki de gelecekler.. Öyle mi? Beni inandıramazsın. İnandırabilecek misin?’

‘Nil de Fırat da Dicle de hepsi sende, senin içinde. Bunu daha öğrenememiş olman şaşılacak bir şey!’

‘Evet, evet işte akıyorlar, damlıyorlar, dökülüyorlar, bunu ayırınsamamış olmama ben de şaşıyorum şimdi. Bu yılanlar ve irin de bu balçık bu balgam da.. eskiden olsa öğürürdüm.. mızrağının ucuna dünyayı topuz olarak takmış olan şu da kim? Beni mi tehdit ediyor yoksa?’

‘Sen kimsin?’

‘Bilmiyorum. Yalvarıyorum söyle bana. Yoksa.. yoksa.. çıldırabilirim.. aneeee! Aaaaanmmneeee!!!’²⁹⁰

Kentli insan “kim” olduğunu unutmuştur. “*Onlar neredeler*” sorusu etrafında Rasim Özdenören bizim düşünmemizi sağlar. “*hepsi sende, senin içinde. Bunu daha öğrenememiş olman şaşılacak bir şey!*” cümlesi bu açıdan okura özellikle de kentli okura bir mesaj niteliği taşımaktadır.

Kent hayatında görüldüğü üzere insan mutlu olabileceği eylemlerinden bile mutsuzluğu hisseder olmuştur. Bu modern hayatın kent hayatı, kent hayatının da kentli insan üzerindeki en önemli etkisidir. Bunun neticesinde kentli insanın psikolojisi bozulur ve yaşadığı yeri terk etme imkânı çok az olduğu için kendi benliğinden uzaklaşmayı dener ve kentli insan bunalımları görülmeye başlanır. Bu aslında modern kentli insana miras bıraktığı buhranlardır.

²⁹⁰ Özdenören, a. e. , s. 61. – 62.

3.5 “Dönüş Gene Kente Yönelir”: Göç

İnsanların bir coğrafi bölgeden farklı bir bölgeye olan hareketliliğine göç denir. “Genelde iki tür göç söz konusudur.

- Grup göçü,
- Bireysel veya aile göçü.

Grup göçü ilkel çağlarda görülen, örneğin bir kabilenin bir coğrafi bölgeden, diğer bir coğrafi bölgeye olan hareketini ifade eder.

Bireysel veya aile göçü ise dünya çapında bir olgudur ve insanların gelişmiş yerlere olan hareketliliğini ifade eder. Örneğin kırsal bölgeden kentsel bölgeye olan göçler gibi.

Göç olgusu iki tür faktör tarafından etkilenir. Bunlardan birincisi “*itme faktörü*”dür. Kişinin içinde yaşadığı şartların elverişsizliği nedeniyle, insanların eski yaşadıkları bölgeden ayrılmalarına itme faktörü denir. İnsanlar yerleştiği toprağın verimsizliği, küçük oluşu, çorak oluşu nedeniyle insanların hareketliliği bu tür göçü ifade eder. Diğer faktör ise “*çekme faktörü*”dür. Burada ise değişik yaşam standartları, daha iyi gelir elde etme olanağı, şehirlerin cazip sosyal olanakları insanların ilgisini çekmektedir.”²⁹¹

Göç, zorunlu ve gönüllü olmak üzere ikiye ayrılır. Zorunlu göç, çeşitli sebeplerden dolayı istenmeyen kişilerin sürgün edilmesi, kişilerin toplama ve rezervasyon kamplarına konması, köleleştirilmiş kişi ve grupların taşınmasına dayanır. Bizim konumuzu ilgilendiren asıl gönüllü göçtür.

“Büyük, sanayileşmiş toplumlarda kırdan kente sürekli bir akın vardır. Gönüllü, tek yönlü olan bu hareketlilik seçime dayanır. Kadınlar daha çok ticari kentlere, erkekler ise daha çok ağır sanayi merkezlerine giderler. Bu tip hareketlilik daha çok genç yaşlardaki yetişkinler arasında görülür. Uluslararası göçmenler

²⁹¹ Özkalp, a. g. e. , s. 234. – 235.

genellikle tek tek bireylerdir. Oysa iç göçmenler istisnalar olmakla birlikte aileleriyle birlikte göçmektedirler.”²⁹²

İnsanların gönüllü olarak yaşadıkları toprakları bırakıp yer değiştirmelerinin birçok sebebi vardır. Bunların başında şüphesiz ekonomik sebep gelmektedir.

Rasim Özdenören hikâyelerinde görülen göç olaylarının sebebi daha çok ekonomik bir vaka olarak göze çarpar. Bu ekonomik sebep, bireylerin sosyal açıdan da etkilenmelerine yol açar. Rasim Özdenören hikâyelerinde görülen göç kırdan kente doğrudur.

“Kırsal yerleşmelerdeki nüfus artışının fazlalığı iç göçlerin temel nedenlerindedir. Bunun sonucu olarak kentlerin özellikle metropol alanlarında yeniden oluşum süreci yaşanmaktadır.”²⁹³

“Tarımsal işçiye duyulan gereksinmenin azalması, kişiyi kırdan iter. Öte yandan, artan sanayileşme da bu kişileri geniş nüfuslu merkezlerdeki iş bulabilme fırsatlarına doğru çeker. Daha iyi yaşama koşullarına sahip olma isteği de kişileri kente çekmektedir.”²⁹⁴

Hikâyelerde karşımıza çıkan önemli husus, göçlerin ekonomik sebeplerden yaşanmasına rağmen sonuçlarının daha çok sosyal alanda hissedilmesidir.

İç göçün büyük, modern toplumlardaki etkisi, kültürün kentleşmesi olmuştur. Kentsel düşünme ve hareket tarzları, kentsel sosyal ilişkiler ve yapılar ile artan sayıdaki ikincil birlikler zamanla daha çok nüfusu yığınlar halinde kentlere çekmiştir. Kentsel aileler kırsal ailelerden daha küçüktür. Kentteki doğum oranı da kırdan daha düşüktür. Sağlık, eğitim ve dinlenme olanakları kişiler için daha kolay elde edilebilir hale gelmektedir.²⁹⁵

²⁹² J. Fichter, **a. g. e.**, s. 181.

²⁹³ Kıray, **Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme**, s. 57. – 66.

²⁹⁴ J. Fichter, **a. g. e.** s. 182.

²⁹⁵ J. Fichter, **a. g. e.** s. 183.

“Şimdi Çok Uzaklarda” adlı hikâyede kayınpederi ile ortak manav işleten Yakup, ekonomik yönden daha fazla kazanmak için kente göçer. Göç esnasında buna gönlü razı olmayan karısına söyledikleri göç eden birinin psikolojisini vermesi açısından önemlidir.

“ ‘Güzel olacak’ diyordu Yakup ‘her şey güzel olacak. Bir manav dükkânı açacağım kentte. Kendi başımıza.. kimseye yük olmadan.. belki paramız bile olacak.. kendi paramız.. bayramda hediye göndeririz ananlara. Babana bir çift ayakkabı göndereceğim, gömlek bile alacağım. Sana da ne istersen alacağım. Kendi başımıza buyruk. Çok iyi yaşayacağız, anlıyor musun?’ diyordu Yakup ‘her şeyimiz olacak. Belki bir ev bile.. ha nerdesin?’”²⁹⁶

Bu temenniler o dönemde kırsaldan kente göç edenlerin ortak hayalleriydi. Önce gönle göre bir iş sonra para en sonunda da ev sahibi olma. Bunları yaparken de geride bırakılanları unutmamak. Ortak hayalidir bu o dönemde göçenler için.

Ancak Yakup adına işler istenildiği gibi gitmemektedir. Aslında hayallerindeki birer birer kavuşmaktadır ama bu sefer de yanındakini yani karısını kaybetmek üzeredir. Çünkü karısı kent hayatına alışamamıştır. Köyden onları ziyaret bahanesiyle gelen erkek kardeşini de görünce mutsuzluk ve köye geri dönüş isteği artmıştır.

“Üstelik karısı da mızımızlanmaya başlamıştı. – Bütün bütün yabancı buluyordu bu kenti kendine- belki haklıydı da. Gerçi bir şey dememişti şimdiye değin bu konuda kocasına. Katlanılması gerekli bir durum diye kabul ediyordu içinde bulunduğu ortamı. Ama kardeşinin gelişiyile gizli niyetleri çıkıvermişti ortaya. O da “gidelim buradan, gidelim” deyip duruyordu. Gerçi açık açık söylemiyordu bunu, ama kocası çok iyi bilirdi onu.”²⁹⁷

²⁹⁶ Özdenören, **Çözülme**, s. 21.

²⁹⁷ Özdenören, **a. e.** , s. 18 – 19.

“Sabah Aralığı” adlı hikâyede ise göç konusu baba ve oğul çekişmesi üzerinden aktarılır. Halil’in oğulları kente gitmiştir. Bu bir göç müdür yoksa kaçış mıdır? Halil ister göç olsun ister kaçış oğullarının kendilerini, kendi topraklarını bırakıp gitmesine anlam verememektedir.

“Bir insan elinin emeğinin varabileceği son yere kadar varmak istedim ben, kimsenin sahiplenmediği, sahiplenmek istemeyeceği bir toprak parçasında işe başladım. Çoraktı, taşlıydı. Damla damla alnımın teriyle suladım orayı, bir bir taşlarını ayıkladım. Benden sonra çocukların daha verimli bir yaşamayı sürdürecektim umuduyla uğraştım. Ama şimdi anlıyorum ki, eksik bir şey bırakmışım. Ne? Bilmiyorum. Ama bıraktığım bu eksik şey olmasaydı oğullarım beni, seni, bu toprağı bırakıp kaçmayacaklardı. Onlara veremediğim şey acaba nedir ki? Değişen nedir ki? Bizim istediğimiz şeyleri mi istemiyor çocuklarımız?”²⁹⁸

Bu parça aslında bize göçün arkasındaki zihin dünyasını vermektedir. Değişen dünyada bireyleri kırdaki verimli topraklar değil kentin fabrikalarında yer alan makine sesleri cezp etmektedir. “*Değişen nedir ki? Bizim istediğimiz şeyleri mi istemiyor çocuklarımız?*” sorusunun cevabı işte tam da budur. Değişen toplumdur. Toplumu oluşturan zihin dünyasıdır.

“Kan” adlı hikâyede de köyden kente giden bir oğul ve onun arkasında bu gidişe pek de razı gelmeyen bir baba psikolojisi üzerinden göçün sorgulanması sağlanır.

“Daha sekiz dokuz yaşlarındayken, kendisine gösterilen bütün özene karşın, baba evinden kaçmış ama çok uzaklaşmadan komşu köylüler il yolunda yakalayıp getirmişlerdi onu. Niye kaçmak istediğini sormuşlardı ona. ‘Hiç’ diye cevap vermişti o da, kendisine bakanlara küçümseyerek bakarak. ‘Bu berbat, daracık toprakları sevmiyorum.’ Ama gene de, daha sekiz dokuz yıl beklemişti o daracık, sevimsiz topraklar üstünde, babasına yardım ederek, çift sürerek. İlçeye de gidip geliyordu. Ama günün birinde dönmemesine ayrılıp gitti.”²⁹⁹

²⁹⁸ Özdenören, *Çok Sesli Bir Ölüm*, s. 43.

²⁹⁹ Özdenören, *a. e.*, s. 56.

Ülkemizde göç toprakları “*verimli*” bulan babalar ile “*berbat ve daracak*” bulan oğulların psikolojisi etrafında şekillenerek oluşmuştur.

“Oyun” isimli hikâyede ise kent kent dolaşmak zorunda olan anne ve oğul ilişkisi üzerinden göç işlenir.

Anne artık gurbette yaşayacak gücünü ve umudunu yitirmiştir. Memleketine dönmeyi ve ilginçtir oraya yaşamak için değil orada ölmek için oraya dönmeyi arzulamaktadır.

“Ve kaç kent değiştirdik.

Buraya –ülkemin bu efsane kentine geldiğimizde her şeyin yeniden başlayacağını umuyorduk. Ama her şey daha kötüye, giderek daha da kötüye doğru yol almaya başlamıştı.

Annemin, kasabamıza dönmeye karar verdiği gün, belki benim hayatımın da dönüm noktasıydı. ‘Ben dönüyorum’ dedi bana kısaca. “Ben burda mı kalacağım” diye sordum. “Seni dayına emanet edeceğim” dedi. Dayı dediği, kasabamızdan uzak mı uzak bir hımsımızdı, belki hımsım falan da değildi, buralara gelince herkes birbirine hımsım, akraba gözüyle bakıyor. “Beni, ona mı?” “Evet, sana iş bulacağını söyledi...” “Madem öyle gitmene ne gerek var” dedim. “Benim dönmem gerekiyor.” “ama niçin?”

“Gerçekten öğrenmek istiyor musun?”

“Elbette” dedim şaşırarak.

“Ben gidiyorum, dedi, gidip..” Durdu. Ve ekledi: “Memleketimde ölmek istiyorum.”³⁰⁰

Annenin memleketine yaşamak için değil de ölmek için gitme fikri kadar ilgi çeken bir diğer ayrıntı “*Dayı dediği, kasabamızdan uzak mı uzak bir hımsımızdı, belki hımsım falan da değildi, buralara gelince herkes birbirine hımsım, akraba gözüyle bakıyor.*” cümlesindedir. Kırsaldan kente gelenlerin ilk başvurdukları ya da zorda kaldıklarında yardım istedikleri ilk kişiler uzak da olsa hımsım akrabadır.

³⁰⁰ Özdenören, **Toz**, s. 76. – 77.

3.6 Ârafta Kalmış Yerleşim Yeri: Gecekondu

Gecekondu kırdan gelenlerin, alt gelir gruplarında yer alanların yerleşim mekânlarını tanımlamakta kullanılan bir kavramdır. Genellikle kentsel imara açılmamış, çoğu kez başkalarına ya da kamuya ait tarla niteliğindeki arsalar üzerinde “eş dost”un yardımıyla kısa sürede yapılan konut türüdür.

Bu tür yapıların yapımında dikkat çeken en önemli hususlardan biri akrabalar ve hemşerilerin yardımlarıdır. Bu kır hayatındaki iş birliği ve dayanışmanın kent ortamındaki tezahürü niteliğindedir. Gecekondu mahallelerinin sakinlerinin demografik yapıları incelendiğinde bu yargının haklılığı ortaya çıkmaktadır.

“Gecekondular Türkiye’de II. Dünya savaşı yılları içinde ortaya çıkmış toplumsal bir olaydır. 1948 yılında gecekondulaşmaya önlemeyi amaçlayan ilk yasa çıkarılıncaya değin büyük kentlerde 25–30 bin gecekondu yapıldığı tahmin edilmektedir.”³⁰¹

Hızlı kentleşme süreci yaşayan gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerinin çevresini saran gecekondu gerek yapı gerekse nüfus özellikleri açısından farklılık gösterir.

Gecekondular yapıları gereği kırdan kente göç eden nüfusun kentleşme ya da kentsel yaşamla bütünleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Yapılan araştırmalar kente göç edenin kentle bütünleşmesinin daha çok maddi kültür yolu ile gerçekleştiğini göstermektedir.

“Gecekondular kentlerin eski ve yeni kesimleri arasında hem maddi hem de manevi anlamda geçiş halindeki alanları doldurur.”³⁰² Gecekondu da yaşayanların büyük kısmı ise kırsal yerleşim alanlarından kente gelmiş, kentsel yaşamda yer almak için çaba harcayan bireylerden oluşmaktadır.

Gecekondularda yaşayanlar yeni ve özgün bir “gecekondu kültürü” oluşturmaktadır. Alışkanlıkları, dayanışmaları, örgütlenmeleri, ilişkileri ve

³⁰¹ Keleş, **Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, s. 187.

³⁰² Keleş, **a. e.**, s. 120.

yaşantıları itibariyle kır kente taşıyan bir yeni yerleşme biçimi söz konusudur. Bu kültürel değişim gecekondur kavramı yanında kır kent ya da kent kondu kavramları ile de nitelendirilmektedir. Ayrıca kentle bütünleşme sürecinde gecekondunun bir tampon mekanizma görevi gördüğü dolayısıyla kentle bütünleşme sürecinde olumlu bir işlevi bulunduğu vurgulanmaktadır.³⁰³

Türkiye’de yapılan gecekondur araştırmaları aynı ilden, ilçeden, köyden göç eden kimselerin gecekondur bölgelerinde bir arada yaşadıklarını göstermektedir. Bu kümelenme hemşerilik, akrabalık ya da ikisi iç içe geçmiş biçimiyle ortaya çıkmaktadır. Bu kümelenme nedenleri şöyle açıklanmaktadır. İlk olarak akraba ve hemşerilere yakın olmak yakınların desteği sayesinde güçlerini artırabilmek, birlik ve beraberliği bozmayacak uyumsuzluk çıkarmayacak kişilerle bir arada olmak için yörelerinden yakınlarının gelmesine ön ayak olmuşlar ve zaman için büyük topluluklara dönüşmüşlerdir. İkinci olarak göçenlerin kentte karşılaştıkları sorunlar ve bunlara pratik çözüm getirme anlayışı içerisinde yardımlaşma ve dayanışmadır. Üçüncüsü kır geleneklerinin korunması ve kıra bağlılıktır. Dördüncüsü ise gecekondur dışındaki dünya ile ilişkilerde ortak çıkarlar ve ortak eylemler olarak belirlemektedir.³⁰⁴

Önder Şenyapılı “Kentleşen Köylüler” adlı eserinde köylerin kentleşemeyeceğini ancak köylülerin bunun aksine kentleşebileceği üzerinde durur.³⁰⁵ Bu dönüşümün sağlanmasında gecekondunun önemli bir payı vardır. Kırsal alanda geleneksel bir yaşam tarzı sürdüren kişi ve gruplar kentte gecekondur bölgelerine yerleştiklerinde kendilerine yabancı bir örgütlenme biçimiyle

³⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz.

Birsen Gökçe, **Gecekondur Gençliği**, Ankara, H.Ü. Yayınları, 1976,

Ercan Tatlıdıl, **Kentleşme ve Gecekondur**, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989

S.Kemal Kartal, **Kentleşme ve İnsan**, Ankara, TODAİE Yayınları, No: 175, 1978

Mübeccel Kıray, “Gecekondur; Az gelişmiş Ülkelerde Hızlı Toprakdan Kopma ve Kentsel Bütünleşme”, **SPD Dergisi**, C.27, No:3, 1973

³⁰⁴ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 21. – 22.

³⁰⁵ Önder Şenyapılı, **Kentleşen Köylüler**, Birinci Baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, Haziran 1978, s. 30. – 34.

karşılaşmaktadırlar. Çevrelerinde bulunan ve kendilerinin düştüğü bu durumu daha önce yaşayan insanların yardım ve etkileri ile önceleri kendilerine yabancı gelen bu örgütlenme biçimine onlar da dâhil olmaya başlarlar ve kentlileşme sürecine ihtiyarî ya da gayr-ı ihtiyarî olarak katılmış olurlar.

Genel olarak eğitim düzeyleri düşük, sosyal hareketlilik olanakları sınırlı olan gecekondu sakinleri, en çok yiyeceğe harcama yapmaktadırlar. Cemaat tarzı yaşam içerisindedirler. Güncel ilişkilerde kentin diğer sakinlerinin aksine dışa kapalı bir yaşam sürmektedirler.

Aileler, kırsaldan gelmiş olmalarına rağmen kırsal bölgelerde görmeye alışkın olduğumuz geniş aile değil, kentlerde görmeye alışık olduğumuz çekirdek ailedir. Çocuklar eğitim ve işi seçiminde özgür bırakılmaya az da olsa kadınlar dışarıda ücretli işlerde çalışmaya başlamaktadır. Bu kent hayatına özgü niteliklerin yanında geleneksel davranışlar, modern davranışlardan daha fazladır.

Zaman içinde kırla bağlantıları azalırken, geline çevredeki akrabalık, komşuluk ilişkileri ile yeni bir dayanışma içerisine girmektedirler. Kentteki kurumlara (banka, mahkeme vs.) güven duyma ve yararlanma zaman içerisinde gerçekleşmektedir.³⁰⁶

Ne tam kentli olabilen ne de kırsala has özelliklerinde sınırlı olabilen gecekonduculara Rasim Özdenören eserlerinde yukarıda sıralanan özellikleri doğrultusunda rastlamamız mümkündür.

“Çatışma” adlı hikâyenin kahramanları kentin varoşlarında yer alan bir mahallede yaşamaktadır.

“Perdeyi az daha araladı, dışarıya bakmaya başladı. Varoşun çok ama dağınık, her biri bir başına görünen ışıkları parlıyordu. Gecenin sonsuz karanlık derinliğinde. Bir süre baktı bu karanlığa bir şey düşünmeden. Sonra

³⁰⁶ Birsen Gökçe, **Gecekondularda Ailelerarası Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, Ankara, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını, 1993, s. 359.

pencereyi açtı, uzaktan duyulan fabrikaların motor gürültüleri arasında kendi düzenli soluklarını da duyuyordu. Bu fısıltılı sesleri dinledi bir süre.”³⁰⁷

Aynı hikâyenin bir başka bölümünde Rasim Özdenören, bu tarz mahalleyi daha bir iç bunaltıcı şekilde okuyucuya sunar.

“Pis, ağır, yoğun koku suyun üstünde somutlaşmıştı sanki halkalar halinde, sahilin her iki yanında, sahilin her iki yakasında sıralanmış yoksul evlerin, o yoksul evlerden daha kirli, daha bakımsız, daha karanlık, daha kara görünen kocaman, çirkin fabrikaların üstüne amansız bir şekilde çökmüştü, yanmış kömür kokusuyla karışan deniz yosunu ve lağım kokusu hafif bir rüzgârla ta sokakların içine değin yayılıyordu, beri yandan, hemen kıyıda yer alan tabakhanenin kokusuyla karşı kıyıdaki mezbananın koya dökülen artıkları bu yörede doğallaşmış, kendine özgü kokuyu besliyor, katlandırıyor, yörede yaşayan insanlara o yörede yaşamının kaçınılmaz bir payı olarak sunuyor, daha önce orada yaşamamış olmalarının bir kefareti gibi yüklüyordu: bu da, doğanın o yörede yaşayanlara istihzalı bir armağanıydı, kıyının her iki yanına kurulmuş kahvelere, gazinolara hiç karşı koymadan gelirlerdi çünkü, bu kokuya aldırılmazlardı, öyle ki, bu koku, alıştıktan sonra onlar için yörenin vazgeçilmez bir parçası bile olmuştu.”³⁰⁸

Bu koku adeta köylerini terk ettikleri için onlara sunulan bir ceza niteliğindedir. Çünkü terk edip geldikleri yerde; “*Yeni yakılmış bir ocağın nerden geldiği belirsiz ilk dumanları da ortalığa böyle dağılır, bahçeye taze bir sac ekmeği kokusu yayılırdı.*”³⁰⁹

Bu koku aynı zamanda onları kenti kabul etmesi için ödemeleri gereken bedeldir.

“Şimdi biri çalışmayan iki iskeleden semtin derinliklerine doğru mezar taşlarının arasından, ahşap eski evlerin iki yandan örgülediği taş sokaklardan her değdiği yere bulaşa bulaşa ve zamanla bulaştığı her yeri kendisinden bir parça kılarak içernelere doğru sızıp yayılırdı koku ve ancak semti ikiye bölen,

³⁰⁷ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 103.

³⁰⁸ Özdenören, **a. e.**, s. 120.

³⁰⁹ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 38.

üstü durgun, koyu yeşil servilerle süslü mezarlık tepesinin üstünde duyulmaz olurdu, oradan duyulmaz, ama yukardan aşağıya bakıldığında koyun üstünde sakın sakın durdurduğu, elle tutulur bir maddeselliğe eriştiği görülürdü, göksel bir tırpan bir kireç kaymağı gibi kesip alabilirdi sanki onu oradan. Alışılmasına izin vermeyen bir niteliği vardı kokunun: ayrılmadan, sürekli yaşıyorsanız o eski taş yapıların, ahşap evlerin içinde ve arasında, zaman zaman duymadığınız olurdu onu ama çok sürmezdi, bir meltem, ufak bir yel önüne katar götürürdü, taşların ince oluklarına kadar sindirirdi. İşiniz bir başka yerdeyse akşam ev dönüşünde otobüsünüzün karanlık homurtuları, yanmış mazot kokuları arasında yosunlardan, artıklardan, linyitten gelen o kokuyu duya duya yuvarlanırdınız semtin ana caddesine ve o kokudan bilirdiniz semtinize ulaştığınızı.”³¹⁰

Bir türlü ne tam kentli ne de tam köylü olabilen insanların yaşadığı bu tarz mahallelerin sakinleri özlerinden sıyrılamazlar ve doğa hasretlerini piknikler vasıtasıyla giderirler. Pikniğe gittikleri yer ile hasretini çektikleri yer arasında “koku”dan “manzara”sına kadar her alanda dağlar kadar fark vardır.

“Cumartesi öğleden sonraları başka yerlerden yemeklerini de alıp gelirlerdi buraya ailecek, semaverlerin üstünde süzülen, yüzlerine yayılan çay buğuları arasında sandviçlerini yiyerek, kabak çekirdekleriyle oyalanarak, çocukları suya düşmekten sakınarak, daha hovarda olanları o kirli, balçık haline gelmiş suda kayık sefası yapmayı göze alarak akşamı ederlerdi. Ve arkalarında o balçıklaşmış su üstüne bir sürü yumurta kabuğu, ekmek kırıntıları, kabak çekirdeği kabukları, buruşturulmuş, gazete kâğıtları bırakarak giderlerdi.”³¹¹

Semaver çay içmekten vazgeçemeyen bu insanlar semaver çayının yanında sandviç yiyecek kadar değişmiştir. Bu manzarayı tamamlayıcı öge müziktir.

“Arap-Hint karışımı bir türde bestelenmiş melankolik şarkılar havanın dumanlı serinliğine, maddeleşmiş kokusuna –çocukların bilinçsiz sevinç çılgınlıkları da yedeklenmiş olsa- kaçınılmaz bir umutsuzluğu ekliyordu: her gülüş, her kahkaha balmumuyla tutturulmuş gibi iğreti, yapay kalıyordu,

³¹⁰ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 121.

³¹¹ Özdenören, **a. e.** s. 121.

içtenliğin azıcık bir sıcaklığı bütün o yapay sesleri öldürüyor, maskenin altındaki gerçek, çaresiz yüzü ortaya çıkıyordu.”³¹²

3.7 Toplumsal Değişimin Mekâna Yansıması: Mimarî

*“Diyorum ki her şeye rağmen insan mühimdir.
Bir kalbiniz vardır, onu tanıyınız.
ve gördük ki mekân değildir zamandır önemli olan
ve lakin o da değildir eylemdir önemli olan
ve o dahi değildir kalp olmadıkça.”*

Cahit Zarıfoğlu

Gelişmekte olan ülkelerde insanların ruh dünyalarında görülen değişim kendisini bireylerin elinden çıkan maddi yapılarda da kendisini hissettirir. İnsanların ekonomik açıdan refah seviyeleri yükseldikçe hayatlarında muhatap oldukları her alanda da bu değişime paralel olarak değişimlere şahit oluruz. Ancak farklı alanlarda kendini hissettiren değişimin hızı aynı olmaktadır şüphesiz.

Ekonomik güçler ve onların yarattığı durağanlık bizim yaşam çevremizi, elbise veya araba değiştirmemiz kadar kolayca değiştirmemizi olanaksız hale getirmektedir... Geleceğe olumlu katkısı olmadan sadece “*eski*”yi yok etmek üzere elde edilen “*yeni*”nin anlamı olamaz.

Toplum ve mimari oluşumların gelişim süreçleri de böyledir. Batı insanları, Helenistik, Roma, Ortaçağ dönemlerini bütün sosyal olayları ile yaşamışlardır. Bunların getirdiği birikimlerin mekâna, çevreye yansımasının zenginliğini kullanmaktadırlar. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'nin daha hızlı değişimini istemenin bilimsel açıdan yanlış olduğunu düşünebiliriz. Böyle olduğu için kısa tarihsel süreçlerde düzeyi yüksek, çok verimli çevre ve yapılaşma iyileşmelerini beklemek aşırı iyimserlik sayılabilir.³¹³

Kentler mimarî alanda biçim değiştirirken özün değişiminin gerçekleşmemesi, varılmak istenen olumlu noktaya varmamızı engellemektedir.

³¹² Özdenören, a.g.e. s. 122.

³¹³ Faruk yalçın Uğurlu, “Mimarî Çevre İle Toplum Yapısı ve Değişimin Etkileşimi”, (Çevrimiçi) 10.11.2013 <http://dergi.mo.org.tr>

Bu açıdan bakıldığında çıplak gözle algılanan Türkiye'nin özellikleri, onu bir zıtlıklar ülkesi şeklinde görmeye yönlendirmektedir. Örneğin şehirsiz doku içinde gecekonduların hemen yanında modern diye tanımlanan yapıların olması şaşırtıcıdır. Ancak asıl şaşırtıcı olması gereken bunların içindeki yaşamın, sosyo-psikolojik aktivitenin mekânlarla uyumu veya uyumsuzluğudur. Modern evin bir parçası olan banyodaki küvetin kullanımında çamaşır ıslatma yeri haline gelmesi bunun güzel bir örneğidir. Burada önemli olan toplumsal gelenek-göreneklerin değişim hızının mekânsal değişim hızının gerisinde kalması beklenebilecekken mimari kararların, toplumsal baskının da etkisi ile gerçek verileri (toplumsal, sosyal) kullanmadan ortaya çıkmasının önemsenecek bir hata olmasıdır. Batıyı taklit etmenin alışılan yaşamla çakışmayan yönleri yanında asıl değerli özelliklerin yok edilmesini (gerçek potansiyelinin) getirmesi yanlıştır. (Örnek: avlulu, geçiş mekânlı, çevreye uyumlu yapılaşmanın olumlu yönleri, korunma gereği gibi)³¹⁴

Rasim Özdenören, “Kent İlişkileri” adlı eserinde asıl değerlere sadık kalınmadan köksüz bir mimarî anlayışından bahsederken Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Beş Şehir” isimli kitabının “Ankara” bölümünden alıntılıdığı şu bölüm üzerinden fikirlerini dile getirir:

“Ahmet Hamdi Tanpınar’ın 1903’lu yıllara girilirken tanıklığı şudur: ‘Her tarafta bir şantiye manzarası vardı. Hiçbirinin üslûbu yanı başındakini tutmayan, çoğu mimarî mecmularından olduğu gibi nakledilmiş villalarıyla, küçük memur mahalleleriyle yeni şehrin kurulduğu devirdi bu. Tek bir sokakta Riviera, İsviçre, İsveç, Bavière, ve Abdülhamit devri İstanbul’u ve köşklerini görmek mümkündü. Yeni yapılmış sefaret binaları da bu çeşidi arttırıyordu. (...) Bu tecrübeler arasında Türk mimarîsi de kendine bir üslûp yaratmağa çalışıyordu’ ”

Rasim Özdenören, Tanpınar’ın “*Türk mimarîsi de kendine bir üslûp yaratmağa çalışıyordu*” cümlesini ele alarak bunun bir asıra yaklaşan sürede gerçekleşip gerçekleşmediğini sorgulamaktadır.

³¹⁴ Uğurlu, a.g.m. (Çevrimiçi) 10.11.2013 <http://dergi.mo.org.tr>

“Bu son cümle elbette üstadın bir temenni cümlesi olarak kalmış, fakat gerçekleşmemiştir. Çünkü Türk mimarîsi kendi üslûbunu yakalayamamıştır. Benim, pencereden gördüğüm bina manzaraları bütünüyle eklektik (derme) bir zihniyetin yansıması olarak beliriyor. Hiçbir sentez (bileşim) yakalanamamış. Benim bulunduğum perspektiften hiçbir cami silueti yer almıyor. Türk mimarîsinin geçmişini andıracak herhangi bir çizgi görünmüyor. Her hangi bir yabancıyı bu pencerenin önüne getirip dışarısını seyrettirsen seyrettiği kentin neresi olduğunu tahmin etmesini istesen, kesinlikle doğru cevap alması mümkün olmaz. Hiç kimse, bu görünen manzaradan Ankara'nın bir kesitini gördüğünü bilemez. Ancak ve ancak, bu kadar kişiliksiz bir kentin Ankara olduğunu tahmin edebilir.”³¹⁵

Rasim Özdenören'in dile getirdiği ve penceresinden görülen Ankara manzarası şudur:

“Yirmi katlı bir binanın sekizinci katındaki pencereden dışarısını seyrederken neler görüyorum? Neler gördüğümü arkadaşına anlatırken şunları söylemişim: Her şeyden önce birbirine benzeyen beton kütleler. Fakat dikkat edince (ya da dikkat edilmese bile sırf bilindikleri için) bunların betonarme binalar olduğu ayrımsanıyor. Her biri ötekenden büyük devasa binalar. Çoğu askerî hizmete tahsis edilmiş binalar. Yukarıdan bakıldığında bunların çatılarının hiçbirinin ötekine benzemediği görülüyor. Kiminin çatısı düpedüz betondan bir dam. Maliyeye ait olduğunu sandığım binanın çatısı kiremitle örtülmüş. Daha yakınlardaki bir başka resmî kuruluşun çatısı ondünlü kapatılmış. Her birinin pencereleri çeşitli büyüklükte ve çeşitli biçimlerde. Hiçbiri ötekine benzemiyor. Daha uzakta, sap kısmı uzatılmış mantar biçiminde bir kule yükseliyor. Saçma sapan, karma karışık, alt alta, üst üste binalar. Hiçbirinde bir kişilik belirtisi yok.”³¹⁶

Bu binalarda kişilik belirtisinin olmamasının en önemli nedeni “*eski*”yi yok etmek üzere elde edilen “*yeni*” anlayışı. Olaya “temellük” etme anlayışı ile yaklaşip bu doğrultuda eski mimarî anlayışımız tamamen göz ardı edilmeseydi yeni başkentimizin de bir “kişilik” sahibi olduğunu görürdük.

³¹⁵ Özdenören, **Kent İlişkileri**, s. 16. – 18.

³¹⁶ Özdenören, **a. e.** , s. 18.

“Benim bulunduğum perspektiften hiçbir cami silueti yer almıyor. Türk mimarîsinin geçmişini andıracak herhangi bir çizgi görünmüyor.” cümleleriyle kentte geçmişimizden bir iz bulunmaması konusuna bir başka yazısında Rasim Özdenören şöyle değinmektedir:

“Şimdi kentin orta yerine düşen Kocatepe Camisi bile bu kent için kavis olma değeri ve bir nirengi noktası olma işlevini göremiyor. Çünkü kent bu camiye göre biçim almamıştır. Cami, tepeden inme kentin ortasına bırakılmıştır. Tıpkı bu camiye nispet olsun diye Çankaya tepesine bırakılan kule gibi.”³¹⁷

Aynı yazıda Özdenören, ilginç bir çelişkiyi dile getirerek konuyu genişletir.

“Şimdi garip bir çelişkiye değineceğim: Bu kentin gecekonduları, kentin kendisinden daha yerleşik bir izlenim bırakmaktadır. Çünkü gecekondu bölgeleri inşa edilirken, bölgenin ilkin kavisleri (nirengi noktaları) ortaya konuluyor: yani ilkin o kentin biçimlenmesini belirleyecek olan bir cami yapılıyor, sonra gecekondular camiye göre konumlanıyor. Bir kentin doğal gelişmesine uygun bir seyir izleniyor. Oysa şimdiki Ankara kenti bu doğal gelişmeyi izlemedi. Cami veya mescid ihtiyacı doğdukça, binaların bodrum katlarındaki boş mekânlar bu amaçla kullanıldı.”

Gecekondu bölgeleri inşa edilirken öncelikle nirengi noktalarının konulması orada yaşayan insanların geçmişleriyle olan bağlarına olan sadakati göstermektedir. Gecekondu bölgelerinin aksine kentte buna uyulmamasında pay sahibi diğer etken batı taklitçiliğinin yanında bu kentin kuruluş yıllarındaki mimarının Fransız olması gösterilebilir.

“Öyleyse bu yapıdan kent olarak geriye kalan şey nedir? Kendinden, kendi tarihinden bağını koparmış, ruhsuz, kavissiz, kemersiz, kişiliksiz, bir beton ve asfalt yığını. İnsana tarihsizliğinin ve kültürsüzlüğünün mahcubiyetini her an yüzüne vuran ve kimlerin şenlendirdiği belli olmayan ve

³¹⁷ Özdenören, a. e. , s. 52.

bilinçle inşa edilmiş ruhsuz harabe.. geriye kala kala sanıyorum yalnızca böyle bir şey kalıyor.”³¹⁸

Mimarî alanda Rasim Özdenören hikâyelerinde toplumsal değişimi özellikle evlerde meydana gelen değişikliklerde görüyoruz.

Rasim Özdenören’in penceresinden gördüğü manzara ile “Ansızın Yola Çıkmak”ta yer alan kahramanın penceresinden görülen kentin manzarasını kıyaslayarak mimarî alanda görülen değişimi aramak son derece isabetli olacaktır.

“Odaya yeniden döndüğünde pencerenin kenarına oturdu. Bazen oradan dışarısını seyretmek hoşuna giderdi. Gerçi oradan görünen hiçbir şey yoktu. Sokak daracıktı. Evlerin avluları olmasa neredeyse birbirinin içine girmiş denebilirdi. Evin önünden geçen sokak –sokak denebilirse buna- ana caddeden başlayıp kale dibine kadar uzanan eğri büğrü bir geçitten ibaretti. Odanın çıkıntısının duvarına açılmış pencereden kalenin bir bölümü görünürdü.”³¹⁹

Bu manzarada ayrıca Giddens’in yukarıda verdiğimiz kale ve kent ilişkisi bağlamında dile getirdiği fikirlerini de hatırlatmakta fayda görüyoruz.

“Bu sokak her an yeni yağmur yağmış gibidir çürük ev içleri hep bir örnek birinin duvarı ötekinin avlusuna bitişik bir adam boyu bile olmayan alçak boylu avlu duvarları yıkılmış ham taşları dökülmüş sonra ahşap duvarlar tahtalarının yarıklarından komşu evlerin içi görünür gizli fısıltılar duyulur kulağınıza söyleniyormuşça”³²⁰

Geleneksel toplumumuzda önemli bir yere sahip olan ahşap evli sokaklara “Aile” hikâyesinde de rastlarız.

³¹⁸ Özdenören, a. e. s. 52.

³¹⁹ Özdenören, *Ansızın Yola Çıkmak*, s. 76.

³²⁰ Özdenören, *Çarpılmışlar*, s. 141.

“Ahşap bir ev. Dış duvarların üstüne çakılı tahtalar kararmıştır. Ham ve harçsız taşlardan örülü bahçe duvarı yarı yarıya göçmüş, bir taş yığını görünümünü almıştır. Çatının oluklu kiremitleri yosun tutmuştur. Bahçeye ve alçak duvarlar üstünden alana bakan dar, dört köşe çarpık bir penceresi vardır. Evin yakınlarındaki bir pınardan sürekli bir su sesi duyulmaktadır. Bahçede bir erik ağacı, her yıl yemişlerini vermektedir. Bahçenin toprağı temizdir. Bahçede, teneke saksılar içinde güller yetiştirilmektedir. Evin, içeriye doğru girinti yapmış, bir yanı odanın, bir yanı mutfağın olan iki duvarın arasında kalan köşesinden, hiç budanmamış, geniş, koyu yapraklı, bir sarmaşık, duvarın tahtaları arasından alabildiğine yayılarak çatıya kadar uzanmaktadır. Duvarlar kamburlaşmıştır. Tahtaların çivileri, çakıldıkları yerlerden fırlamıştır, tahtalar da çürümüştür, çivileri yeniden çakmak imkânsızdır. Eve gelen yol, adi taşlardandır. Zaman zaman gelen seller, taşların çevresindeki toprağı kazdığından, hepsi apak, açıkta kalmıştır. Bu yoldan aşağıya bakıldığında, yeşil bostanlar, bostanların yanlarında siyah kulübeler, biraz daha uzakta da, oldukça büyük bir tepenin yamaçlarında, karayemiş renkte servilerin olduğu kasabanın yüzlerce yıllık mezarlığı görülür. Güneş, bu tepenin ardından, ortalığı şaşkınlık verici renklere boyayarak doğar ve batar. Ama evin ön cephesine yeni bir yapı kurulmaya başladığından, bu görünüm kısmen engellenmektedir. Şimdi, tepenin yarısından yukarısı görünmemektedir. Ev sokağın köşesindedir. Buna benzeyen onbeş yirmi evle sokak tamamlanmaktadır. Ağaçlar bile eskidir. Yaprakları tozlidir. Evlerin arka yanlarındaki bahçeler, ya kara çalılarla ya da artık sınır olduğu belirsizleşmiş üç beş taşla birbirinden ayrılmaktadır”³²¹

Bu etkileyici ahşap evler tasviri ile Rasim Özdenören, zihnimizde bu evlerinde içinde yaşayan yaşlı insanlar gibi artık ömürlerinin son demlerini yaşadığı izlenimini yaratmaktadır. “*Tahtaların çivileri, çakıldıkları yerlerden fırlamıştır, tahtalar da çürümüştür, çivileri yeniden çakmak imkânsızdır.*” Cümleleri ile bu evin artık değişen zamana karşı koymasının mümkün olmadığını anlarız.

Bu evlerin penceresinden baktığımızda hem kent görünür hem de etkileyici doğa manzarası. “*Ama evin ön cephesine yeni bir yapı kurulmaya başladığından, bu görünüm kısmen engellenmektedir.*” Cümlesi ile aslında modern anlayışın da yavaş yavaş kendisini göstermeye başladığını görüyoruz. Geleneksel mimarîde bir yapının önünün kapatılması söz konusu edilemez. Ancak modern çağda manzara değil ev yapılacak “arsa” önemlidir.

³²¹ Özdenören, **Çözülme**, s. 29. – 30.

“Ansızın Yola Çıkmak”ta eski evlerimizin önemli mimarî özelliklerinden olan ve artık günümüzdeki evlerin mimarisinde rastlamadığımız bir özellik görürüz: Tuvaletin evin dışında, avluda olması.

“Kapıdan süzülüp odasına geçti. Tam o sırada babasının ayakyoluna gitmek için dışarı çıktığını işitti. Ayakyolu avluydu.”³²²

Yine “Ansızın Yola Çıkmak”ta günümüzde artık evlerin yapılarında karşılaşmadığımız bir yapı ile karşılaşırız: *Cümle kapısı*.

“Puhu kuşunun sesini yeniden işittiğinde, onunla aynı anda, aşağıda cümle kapısının tıklatıldığını da işitmesi bir oldu.”³²³

“Çarpılmışlar”da ise avlulu evlerin varlığını yine cümle kapısı sayesinde görürüz:

“dışarı çıkarırken açtıkları cümle kapısının içinde yer alan küçük kapının açılan aralığından içeri girdi Ejder”³²⁴

“Denize Açılan Kapı”da ise modern kent mimarisinde bir nevi avlunun görevini üstelenmiş “ölümün cesur körfezi”³²⁵ balkonu görürüz:

“Taş bir yapıydı burası, gene taştan küçücük bir balkonu vardı. Bu evin sahipleri balkonda oturmazdı.”³²⁶

³²² Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, s. 10.

³²³ Özdenören, **a. e.**, s.78.

³²⁴ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 31.

³²⁵ Sezai Karakoç, **Gündoğmadan**, “Balkon”, 7.Baskı, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2009, s. 81.

³²⁶ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 40.

Zaman değişmiştir ve yukarıda verilen ahşap evlerin, avlulu evlerin yerini ev olduğu bile kestirilemeyen pansiyonlar ve apartmanlar almıştır. Değişen mimarî yapı insan ilişkilerini de değiştirmiştir:

“Evi mi? Ne evi? Pansiyon dense daha doğru. üst katta, yani terasta, ama bina eski yapı olduğu için bağımsız değildi: alt kattaki -zeminde- oturan ev sahiplerinin merdivenlerini kullanarak çıkıyordu yukarı. Bu yüzden ev sahipleriyle yaptıkları sözleşme gereğince evine kadın olsun, erkek olsun hiçbir biçimde konuk kabul edemiyordu. arka sokaktaydı ev, ana caddeye birkaç yüz metre uzaklıktaki tikiş tikiş bina doluydu oralar. evlerin balkonları mutfakları banyoları yatak odaları neredeyse birbirinin içindeydi gene de düzenli komşuluk ilişkileri kurulamamıştı. çoğunca birbirlerini bile tanımazlardı. zorunlu karşılaşmalarda sözsüz bir gülümseme selamlaşma yerine geçirdi.”³²⁷

“İmkânsız Öyküler”de geçmiş mimarimizin bekçisi hüviyetinde bir türbe görürüz. Bu türbe kentin kaos ortamının en fazla hissedildiği trafiğin en yoğun olduğu yolun ortasında kalmıştır:

“O türbe ne arıyordu bu koca kentin en civcivli trafiğinin orta yerinde? Orada nasıl koruyordu kendini? Pervasız. Umursamaz. O böyle duruyor ama onun yanından yolu geçenler, orada, bir serçe kuşunun hıçkırığını andıran cikciklemesini işitiyorlar. Kim bilir belki onun tarafından buralar da ziyaret edilmiştir. Ve o serçenin hıçkırığı andıran cikciklemesi onun ziyaretinin hatırası adına sürüp gitmektedir. Bütün bunların üstünden yüzyıllar geçti her şey geride kaldı. Şimdi biz, burada ondan geride kalanların hayaletine bakıp ağlıyoruz.”³²⁸

Türbeler sessizliğin, dinginliğin en yoğun yaşandığı yerler olmasına karşın bu kentin en keşmekeş alanlarından, trafiğin en yoğun olduğu yerlerinden birinin tam ortasında kalmış. Ama ilginçtir hâlâ serçelerin sesi duyulabilmektedir tüm o motor ve korna seslerinin arasında. Bu da adeta bir meydan okuyuştur.

³²⁷ Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, s. 15. – 16.

³²⁸ Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, s. 116.

3.8 “İflah Olmaz Bir Kentli”: Rasim Özdenören

“Beni heyecanlandıran ve bende hayranlık uyandıran kentler hatırlıyorum. Ama bende hayranlık uyandıran ya da gördüğümde bana heyecan veren bir tek köy bile hatırlamıyorum.”³²⁹ cümleleriyle Rasim Özdenören kent ve köy karşısındaki tavrını kentten yana alır. Kestirmeden söylersek Rasim Özdenören, kent vurgunu biridir. Kendi ifadeleriyle söylememiz gerekirse:

*“Ben mutluluğu kentte ararım. Çünkü ancak orada kendimi insan yapısı bir ortamda bulabilirim. Bağırduğumda birilerinin beni duymasını isterim.”*³³⁰

Öykülerinde alabildiğine karamsar bir kent ortamı tasvir eden Rasim Özdenören’in kenti kırsala tercih etmesinin sebeplerini şu cümlelerinde aramalıyız:

“Dağ başlarında durup uzun uzun seyre daldığım görkemli doğa manzaraları olmuştur elbet. Adını bilmediğim renklerin günbatımında hasıl ettiği cümbüşler, bulutlarla dağların birbirine karıştığı noktalar noktalar.. bunların, insanda uyandırdığı ihtişam duygusu.. bunları inkâr etmeye gücüm yetmiyor. Ama köy, bir doğa manzarasının böylesine el değmemişliğini ifade etmiyor. Bilakis, el değmişliğin, el değdirilip de bozulmuşluğun cisimlenmiş bir örneği gibidir köy. Ben, o el değmemiş doğa manzaralarının içinde bile insan yüzleri ararım. İnsan yüzleri cezp eder beni. Fakat ne diyordum ben? Bende hayranlık uyandıran kentler hatırlıyorum ama böyle bir tek köy bile gelmiyor aklıma.

Bunun bir sebebi olmalı: bu sebep, köyün daha görüldüğü anda tüketilmiş olduğu duygusunu vermesine karşılık, kentin ne böyle bir his vermesi ne de tüketilebileceğine dair bir beklenti sunmasında aranabilir. Bu durum, kentin, keşfedildikçe keşfe açılmasına veya belki daha isabetli bir ifadeyle, keşfedildikçe sırlarını ortaya dökmesine karşılık; köyün, daha görüldüğü anda ve birdenbire tüketilmiş olduğunun anlaşılması vakasıyla karşılaştırıyor bizi. Sırların ortaya dökülmüş olması, orada ne çok sır olduğunu açığa vuruyor.”³³¹

³²⁹ Özdenören, **Kent İlişkileri**, s. 85.

³³⁰ Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, s. 125.

³³¹ Özdenören, **Kent İlişkileri**, s. 85. – 86.

Rasim Özdenören’i “*cezbeden*” şey, kentin sahip olduğu bu sırlardır denilebilir. Sırlarla uğraşmak bazı insanlara göre akıl kârı bir şey olarak görülme de Rasim Özdenören’de sırlarla uğraşmak daha baştan, bu türden umutları arkada bırakarak onların içine doludizgin dalmayı gerektirmektedir. Bu durum muhataralı bir durum olsa da sırrı aramanın keyfi, cazibesi, cerbezesi ve cezbesi de bu muhatara ile karşı karşıya bulunulduğunu bilmekten doğuyor.

Bazı insanlar kentte yaşasalar, kente âşık olsalar dahi gün olur bazı anlarda kıra özlem duyarlar. Bir kaçma psikolojisi ile kentin karmaşık hayatından kırsalın dinginlik veren havasına suyuna sığınmak hissine sahip olurlar. Rasim Özdenören ara ara insanı saran bu hissiyatta da sahip değildir.

“Ah, bana açık havadan, dağdan, kırdan, güneşten, denizden, yayladan, kol kalınlığında fişkırان kaynak sularından.. bahsediyorlar. Ben onları unutalı yıllar oldu. Ben, iflah olmaz bir kentli oldum.

Ben pazar sabahlarının içimde açtığı yarayı sarmasını beceremesem de, kentin, içime saldığı derin boşluğunu, hiçliğini yaşamaya alıştım. Meftun oldum. Ben, o hiçliğin heykelini yontmayı düşündüm. Şimdi, her sokak başında onlardan birini görebilirsiniz.. görmek isterseniz elbet...”³³²

Rasim Özdenören doğayı bilmediği için değil ya da hiç doğada bulunmamanın vermiş olduğu yabancılık hissiyle söylemiyor bunları. Bilakis çocukluk yılları Anadolu’nun doğa ile iç içe olan taşra kentlerinde geçen birisi olarak söylüyor bunları.

“Benim kırsal alanın uçsuz bucaklığında da yağmura tutulmuşluğum olmuştur. Ama kır yağmurundan hazzettiğimi söyleyemem. Orda bile, şayet altına sığınacağınız bir damın saçağı bulunuyorsa o yağmurun tadını almak mümkündür. Yoksa kırın can sıkıcı boşluğunda yağmur zaten oraya ait bir vaka olarak algılanır. Onun olağanüstülüğünün tadına varılmaz. Yağmur,

³³² Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, s. 41.

insan eli değmiş yerlerde yağmur olarak var bulunur. O da kente ait bir yaşantı halidir.”³³³

Kent ve kır hayatının ikisini de yakinen bilen biri olarak doğanın kıymetinin nerede daha iyi anlaşılacağı konusunda bir yargıya varan Rasim Özdenören, doğanın kıymetinin kırdan değil kentte bilenebileceğini savunmaktadır.

“Doğanın değerini ve onun gerçek yaşantısının ne olduğunu sonuna dek yaşayabilmek için, ben, ille de kenti solumak gerekir diyorum. Öyle biliyorum.

O hüzün birden çöker. İnsanın yüreğine çökeler.

Yağmur beklentisi birden, o hüznün çökeltisiyle birlikte doğar insanın içine. Beklemeye başlarız.

İşte o zaman, görmeden seyrettiğiniz vitrinlerin önünden geçmek, onların önünde duralamak gerekir. Yıllar önce seyrettiğiniz, tadı damağınızda kalmış filmler, sinemadan bir esriklik haliyle dışarıya süzülmeniz, dışarıda her nasılsa çiselemekte olan yağmura yakalanmanız ve yağmura yakalanmayı delicesine özlemeniz, hep kente özgü, size çocukluğunuzdan, çocukluğunuza da babanızın çocukluğundan kalma manzaralardandır.. kenti bunun için, bu yüzden sevdiğinizi düşünürsünüz: sebebini açıklayamadığınız bir geçmiş yaşantısına duyulan özlemden.. bu özlemi size yalnızca onun duyurabilmesinden..”³³⁴

Kent hayatında boşluk hissinin bile bir haz hali vardır. Kent hayatının Pazar gününün avareliği, akşam karanlık çöktüğünde bu karanlık geceleri aydınlatan lambaların kent insanına verdiği, yaşattığı hazlar vardır.

“Pazar boşluğunu, pazarın boşluğunu yaşamak isterseniz sizi kente davet etmek isterim.

Unutulmaz yazarımızın, kenti iki kelimeye, yalnızca o iki kelimeciğe indirgediği şey şudur: akşam ve lâmba!

Akşam yalnızca kentin üstüne iner, kıra değil. Ve lâmba, yalnızca kentin derin sokaklarında solgun ışığını kaldırım taşlarının üstüne döşer. Kente özgü hüznü, size akşamın alacakaranlığında dökülmüş ışık kırıntılarının

³³³ Özdenören, a. e. , s. 41.

³³⁴ Özdenören, a. e. , s. 41.

çukurlarından cömertçe sunar. Kır hüznünde cömertlik yoktur, aslında kırdaki hüznün hüznü yoktur. Hüzn, kente ve yalnız ona mahsus bir yaşantı halidir. İnsanın içine hüznün çökelten Pazar boşluğu da kentte yaşanır, çünkü kırdaki pazar olmaz. Kırın günü yoktur.”³³⁵

Rasim Özdenören’in kenti bu denli önemsemesinin altında ona insan elinin değmiş olması yatmaktadır. Birçok insana hüznü veren bu unsurlar ona huzur vermektedir kentte. Çünkü bunlar ona “*insan elinden çıkma şeyler olduğu için sıcak, dokunaklı, insanca şeyler olarak görünür.*”³³⁶ Onun insana vermiş olduğu ehemmiyet kente de sirayet etmiştir denilebilir. Bu durum ona göre mutsuzluktan hazzetmek de değildir.

“Hayır, buna mutsuzluktan hazzetmek demek istemiyorum. Çünkü mutsuzluğun bir adım ötesinde umutsuzluk konaklar. Onu da her daim kendimden kışkırlamışumdur. Öyleyse bakiye nedir: belki orada ben, kendi kuytunun nokta mekânını buldum. Konuk olduğum kuytuda, kuytunun sahibinden başka herkesi kovdum ve orada, o noktada sahibimle, bu demektir ki kuytunun sahibiyle baş başa kaldım. Sonra onu ve orayı kendimden de boşalttım: sahip olarak bir o kaldı bir o...”³³⁷

Rilke’nin “*Demek buraya yaşanacak yer diye geliyorlar; burası ölünecek yer desem daha doğru.*”³³⁸ sözünü kentten kır alanlarına kaçan insanlar için kullanan Rasim Özdenören, kendisinin başkalarını büyük bir hazla yaptığı bu kaçışların bir çeşidi olan piknikler de bile kenti ve onun özelliklerini aradığını dile getirmektedir. Hafta sonlarında insanları ferahlamak için “kaçtıkları” piknik alanları Rasim Özdenören’in adeta kâbus vesilesidir.

“Alışkanlığımın tersine o gün piknikteydim.

³³⁵ Özdenören, a. e. , s. 41.

³³⁶ Özdenören, a. e. , s. 126.

³³⁷ Özdenören, a. e. , s. 126.

³³⁸ Özdenören, a. e. , s. 97.

Çamların altında sırtüstü uzanmak beni huysuzlaştırdı. Bu yüzden herkesin serbestçe gezip tozduğu yerde ben tedirgin olurum. Gövdemin bilmediğim yerlerinde sivrisinek ısırtığı gibi kabarcıklar çıkar. Kollarımda, yüzümde pembe benekler oluşur.

Mangal yakılmıştı. Temmuz güneşinde değil mangala yaklaşmak, mangalı aklına getirmek bile bana kâbuslar yaşatabilirdi.

Çamların altından açığa çıkmıştım. Dere kenarında gezinmek en iyisiydi. Ne ki kenarında gezineceğim dere yoktu.

Sırtımı dayayıp azıcık oturabileceğim bir kanepenin yoktu.

Bu iş bana göre değildi.”³³⁹

Piknik alanında bile sırtını dayayıp oturacak bir kanepenin hasretini duyan Rasim Özdenören için hafta sonları piknikte aranan dinginlik başka bir yerdedir.

“Hafta sonunu iple çekiyorum. Çünkü bunaldığımda gideceğim kent, o deniz kenti, orada, beni bekliyor. Ve ben her hafta sonu bunalmayı özleyorum. Ucuz otobüslerde yaptığım zahmetli yolculukların tadını başka hiçbir yerde bulamıyorum.”³⁴⁰

Rasim Özdenören’in kenti ve kentin iç bunaltıcı gibi görünen bu atmosferinden haz almasının asıl nedeni ise kentin insana “*fânilik*” hissini bir an bile unutturmuyor olmasıdır.

“Kentte insan kendi eserinin ortasında durmaktadır. Orada her şey insana faniliğini hatırlatmaktan geri durmaz. Üzerinde durup denizi ya da nehri seyrettiği köprü bizzat kendisinin eseridir ve asla bir kum çölünün ya da bir kayalık dağın temelini oluşturan bir yalçın kayanın dayanaklılığı türünden bir edebîlik hissini telkin etmez. Onun yıkıldığını görmeye belki kendisinin ömrü yetmeyecektir ama gene de insan bilir ki bu köprü, bu bina, bu beton yapılar, şu caminin taş duvarları, caddenin asfaltı.. gün gelecek, bir gün gelecek yıkılacaktır. Kendi gövdesiyse o kadar bile dayanmayacaktır. O, kendi inşa ettiği bu kentte bir sürgün olarak bulunmaktadır.”³⁴¹

³³⁹ Özdenören, a. e. , s. 212.

³⁴⁰ Özdenören, a. e. , s. 212.

³⁴¹ Özdenören, **Kent İlişkileri**, s. 96.

Yukarıda değindiğimiz üzere Rasim Özdenören'in kente bu denli ehemmiyet vermesinin nedeni onun aslında insana ehemmiyet vermesinden kaynaklanmaktadır. Kenti onun nazarında bu denli kıymetli kılan kendi ifadesiyle tekrar söylememiz gerekirse onun "*insan yapısı*" olmasıdır.

Bu bölümün sonucu olarak; Rasim Özdenören'in "Kent, Bedevî ve Tüccar" adlı yazısına başlarken sorduğu "*ama kent deyince niye ille de yozlaşma geliyor insanların aklına?*"³⁴² sorusunu ve "Dönüş Gene Kente Yönelir" adlı yazısında dile getirdiği düşüncelerini hatırlatarak verebiliriz.

"Herkesin kentten kaçma gerekçeleri bulup çıkardığı bir sırada, birinin kalkıp da aynı gerekçeleri tam da kentte ikamet etmek için kullanması yadırganabilir. Ben burada, meselenin köküne, künhüne ulaşmayı öneriyorum. Kent hayatı, en başında da en sonunda da insanın insanî oluşumunun bir ifadesi olarak zuhur ediyor: insanın, kendini doğadan yalıtmasının ifadesi olduğu gibi, insanın başka insanlırsız olamayacağını ifadesi de olarak zuhur ediyor. Öyleyse kent hayatı, insanın insanî macerasının somutlanmış halidir diyebiliriz. İnsanın birey olarak kendi içinde taşıdığı çelişkiler, onun toplum hayatında da somutlaşıyor ve aynı çelişkiler onların bir arada yaşamaları halinde de ortaya çıkıyor. Şuna bakılsın: mescitler ve genelevler, meyhaneler, âkilliler ve meczuplar, kulübeler ve apartmanlar.. yan yana, iç içe, birbirlerini kollayarak, dahası birbirlerini himaye ederek aynı kentin seması atkında himaye buluyorlar. İşte böylesine bir ortamda, bu ateşi avucunda tutmak zorunda kaldığımızı, ateşi avucunda tutarken, gene aynı avucundaki buzu eritmeme görevini üstlenmiş olduğuna bakarak o sırat köprüsünü geçmeye hazırlandığımızı düşünüyorsun: demek oluyor ki bir kentli sürekli biçimde böyle bir sırat köprüsünün üzerinde duruyor. Zor bir işin üstesinden gelmesi gerekiyor: insanın, insan olduğunu ona hatırlatan ve onun sürekli biçimde bir sınavda olduğunu ona duyuran bu zorluk değil mi: o, bir damdan ötekine sıçrarken; ekmeğini kazanırken, helalin ve haramın kıl denli ince sınırlarını gözetmek zorundadır: onu murakabeye sürükleyen de bu zorunluluktur. O, zaman zaman kent hayatının bu zorunluluklarının dışına çıkma ihtiyacını hissedecek ve kendini yenilemenin yolunu arayacaktır."³⁴³

³⁴² Özdenören, a. e. , s. 109.

³⁴³ Özdenören, a. e. , s. 97 – 98.

4.BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE EŞYA EKSENİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

“...
İşte bütün hayatımız
Açık veya kapalı
Eşyaya hizmettir yaptığımız
Kitaplar çıkıyor karşımıza emrediyor okuyoruz
Kalemler geliyor kâğıtlarla beraber
Emrediyorlar yazıyoruz
Yolculuğa 'çık' diyor vapurlar
merdivenler 'in' diyor.
Aynalar 'bak' demeden bakıyoruz
Camlardan geçip giriyor odamıza aydınlık
ve sonra saat diyor ki 'uyan'
Biz el pençe divan;
Esir gibiyiz, köleyiz eşyaya
ve onlardan alınan emir dairesinde de böylece
İnsanlar hükmediyor dünyaya”

Özdemir Asaf

Eşya etimolojik olarak, dışımızda var olan, önümüze ve/veya karşımıza konmuş, yerleştirilmiş, göze görünen, duyuları etkileyen, algı alanımızı zorlayan, özneye karşı duran “şey” anlamını taşıyor. Eşya, kültürel değerlerin, insanlar arası iletişimin aracı ve yaşam tarzlarının taşıyıcısı, inançsal ve fiziksel yatırımlarımızın nesnesi, davranışlarımızın dışavurumunun kimi zaman vasıtası ve bir o kadar da doğaya ve kendimize ya da başka insana/insanlara hâkim olmanın amacıdır.³⁴⁴

Eşyalardaki değişme özellikle son yüzyıl içinde büyük bir hıza ulaşmıştır. Mekanikten elektroniğe, elektrik enerjisinden atom enerjisine geçişle birlikte eşyaların niteliği büyük bir oranda değişmiş ve seri üretimin kolaylıkları arttıkça, eşya evreni de hızla kalabalıklaşmıştır.

³⁴⁴ Nuri Bilgin, **Eşya ve İnsan**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991, s. 13. – 14.

4.1“ Her Şey Yerli Yerinde” Mi?

Simondon, teknik eşyaların anlamının bilincine varmayı amaçlayan bir okuma yapmıştır. Bu okuma eşyaların üç noktada ayırt edilmesi temeline dayanır. Birincisi “öge” düzeyidir. Bu düzeyde eşya, alışkanlıklarımızla çatışmaz. İnsanda kaygı yaratmaz. Kısacası “alet”tir.

İkincisi “teknik bireysellik” düzeyidir. Burada teknik eşya, insanın “rakib”i durumundadır. Sadece aletlerin var olduğu çağda, teknik bireyselliği kendinde toplayan insanın yerini, bu düzeye gelindiğinde, makine almaktadır. Bu düzey güç iradesi, doğaya hâkim olmak ve dünyayı fethetmek gibi değerlerin hâkim olduğu çağın düzeyidir.

Üçüncüsü, teknik bütünler düzeyidir. Yakın zamandaki teknolojik gelişmeler sonucu makineler entropiye karşı bir mücadele aracı haline gelmiş ve başka sorun üretimden kayarak “düzenleme”ye kaymıştır.

Simondon’a göre kültür, tekniklere karşı bir savunma sistemi olarak gelişmektedir. “Teknik eşyalar insani bir gerçeklik kapsamıyor” varsayımıyla hareket edilerek insan, tekniğe karşı bir savunma içine sokulmaktadır. Oysa tüm teknik gerçekliklerde, insani bir gerçeklik vardır. Kültür, teknik varlıkları, bilgi ve değer anlamları biçiminde özümsemelidir.³⁴⁵

Çoğu kez seçmediği eşyalarla ilişkide olan günümüz insanının “yabancılaşma” olgusunun önemli bir yanı ortaya çıkıyor bu çözümlemeye. Simondon’dan daha ileri giderek, aynı kopukluk/yabancılaşmışlık durumunun ortalama insanın günlük yaşamında gözlendiğini söyleyebiliriz.

Marcuse, çağdaş endüstri toplumunun özellikle bazı sektörlerde, teknik bir aygıt geliştirdiğini bu aygıtın insanı gerek iş araçları gerekse sosyal kontroller düzeyinde bağımlılıktan kurtarmasının beklendiğini fakat endüstri toplumunun bunu başaramadığını, bugün insanın daha çok *bağımlı* olduğunu belirtiyor.³⁴⁶

³⁴⁵ Simondon, G. (1958): Du Mode d'Existence des Objets Techniques, Aubier-Montaigne, Paris. Aktaran: Nuri Bilgin, **Eşya ve İnsan**, s. 15. – 16.

³⁴⁶ Marcuse H., Tek-Boyutlu İnsan, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 2010, s. 144.

Günümüz insanının hayatını eşya, kolaylaştırdıkça kendisine olan bağımlılığını da artırmaktadır. Teknolojik ilerlemeyle doğru orantılı olan bu bağlanma biçimi “eşya (teknoloji), varsa hayat kolaydır, yoksa zordur” önermesine dönüşmüştür. Bu bağımlılık kullanılan eşyanın yerini yenisinin almasıyla sağlanmamaktadır sadece. Kullanılan eşyalar üzerinde gerçekleştirilen *ufak* gibi görünen birtakım yenilikler dahi insanın hayatının bu yenilikler ekseninde etkilenmesine yol açmaktadır.

Yok edilmemiş ama işaretleri yok edilmiş eşyalar bu doğrultuda ele alınabilir. Örneğin saatlerde “tik tak” sesinin, akrep/yelkovanın veya rakamların kaldırılması bu sözünü ettiğimiz duruma etkili bir örnektir. Yahut eski buharlı trenler bu yönde ele alınabilir. Buharlı trenler yerine tek blok trenler yapıldığında çocukların artık “bu nasıl çalışıyor, lokomotif vagonları nasıl çekiyor?” diye sormaktan büyük ölçüde vazgeçtiği görülmüştür. Bu süreç sadece en basitinden bir eşyanın bile biçimsel yapısını değiştirmiyor. Aynı zamanda o eşyanın soyut değerlerine kadar yayılıyor ve zamanla da o değerleri değiştiriyor hatta yıkıyor.

Okuduğumuz kitaplar ve onlarla ilgili anılarımız, yatağımız ve onu kiminle paylaştığımız, bardaktan kiminle beraber su içtiğimiz, ilk makalemizi yazdığımız dolmakalem örneğinde olduğu gibi eşyaların bizim kimliğimizin aynası olduğuna dair bir çözümleme ortaya çıkar. Bu durumun izlerini Rasim Özdenören’de de görmekteyiz.

“En büyük zevklerimden biri, çantamı kitaplarımla doldurmak, kağıtlarımı denkleştirmek, tükenmez kalemimi de yedekli olarak çantanın bir yerine yerleştirmek.. ve ver elini kahvehane..

(...)

Eskiden fermuarlı naylon çantamı koltuğumun altına yerleştirmek yetiyordu.

Şimdi.. hayır özür dilerim. Şimdi, iş daha kolay. Benim o fermuarlı naylon çantamdan daha küçük ebatta bilgisayar var. Üstelik onun hafızasına dünyanın bütün kütüphanelerini yerleştirmek işten değil.”³⁴⁷

³⁴⁷ Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, s. 179.

Burada eşyanın insanın ruh dünyasında edindiği önemi gördüğümüz kadar, toplumsal değişimin eşya üzerinden okumasını da yapmamız mümkündür. *Kâğıt, kalem ve yazarın o fermuarlı naylon çantası gitmiş, küçük ebatta bilgisayar gelmiştir.*

Hayattan beklentileri karşısında insanoğlu geçmişte yaşadığı olayların bakiyesi olarak eşyalara birtakım değerler yükler. Hatta onları hayatının en anlamlı köşelerinden birine yerleştirir. Ancak unutulmamalıdır ki eşyanın da insan gibi doğum, yaşam ve ölüm anları vardır. Bu sürede hastalanır yani arızalanır ve yaşlandıkça da ölüme yaklaşırlar. Bu sürecin içinde insanın hep olduğunu da hatırlatarak eşyanın yaşam sürecini irdelediğimizde mendil, kibrit gibi günlük, mum, çorap gibi haftalık, diş fırçası gibi orta ömürlü ve çamaşır makinesi, araba gibi uzun ömürlü eşyaların olduğunu görürüz.

“Anası, ev işiyle uğraşiyor, daha öğle vakti bile olmadan evin bütün işleri bitirilmiş bulunuyor, o zaman da kirmanını alıp avluya çıkıyor, orada, duvarın gölgesinde ip eğiriyordu. Anası, bu iplikleri kimi zaman ısmarlama eğirir, kimi zaman da, müşteri olmayınca kendiliğinden eğirip çileler haline getirir ve müşterisini bulunca satardı. Eskiden, daha makine işi çoraplar çıkmadan önce bu iş, iyi denecek para getirirdi. Şimdiyse, bu ipliklerin alıcıları olarak yalnız köylüler kalmıştı, onlar bile eskisi kadar istekli değillerdi artık, zor günlere, zor durumlara düşmüşlerdi.”³⁴⁸

“Çözülme” hikâyesinde Kerim’in anası için “*kirman*”ı geçimini sağlamasında rol oynadığı için çok değerlidir. Ancak bu değer “makine işi çoraplar çıkmadan önce”dir. Makine işi çoraplar çıktıktan sonra “*kirman*” ya sadece bireysel ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılacaktır ya da vitrinlerde bir süs “alet”i olarak yerini alacaktır.

³⁴⁸ Özdenören, *Çözülme*, s. 57.

Bazı eşyalar ise gelişen teknolojinin değil değişen sosyal hayatın neticesinde hayatımızdan sessizce çıkıp bir köşeye “kaldırılıp yığılmış”tır. Bu noktada “yer yatağı” verilebilecek en güzel örneklerdendir. Günümüzde özellikle kent hayatında insanlarımızın artık yer yatağında mecbur kalmadıkça yatmadığını biliyoruz. Onun yerine “baza”larda “karyola”larda hatta “çekyat”larda yatmaktadır.

“Şehmuz’u içeri aldılar. Kadın yere hemen bir döşek serdi, bir yastık attı. Şehmuz’u güçlkle taşıyıp döşegin üstüne sırtüstü yatırdılar.”³⁴⁹

“Bir dolap bile yoktu odada. Yataklar derlenmiş, bir köşeye âdeta fırlatılmış, üstüne de gelişi güzel bir örtü serilmişti.”³⁵⁰

“Yataklar sabahleyin yüke kaldırılıp akşamleyin yeniden serilmektedir.”³⁵¹

“Düzenli, tertipli bir kadındı anası. Yer yatağını çoktan kaldırmış, duvar dibine minderi sermiş, ‘efendi’ için hazırlamıştı.”³⁵²

“Tak! Tak! diye işitilen ses, bir an sonra munisleşti ve yumuşak bir kapı tıklatmasına dönüştü. Yer yatağının yorgani bir tarafa fırlatılmıştı. Kendisi de kilimin üstünde debeleniyordu.”³⁵³

“Yer yatağının içinde dizlerini karnına çekmiş, kollarını bacaklarından dolandırmış, çenesini dizlerine yaslamış, karanlığın sesini dinlemeye çalışıyordu.”³⁵⁴

³⁴⁹ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 11.

³⁵⁰ Özdenören, **a. e.**, s. 53.

³⁵¹ Özdenören, **Çözülme**, s. 31.

³⁵² Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 43.

³⁵³ Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, s. 62.

³⁵⁴ Özdenören, **a. e.**, s. 72.

Yer yatağı etrafında şekillenen bu sahneler söz konusu hikâyelerin geçtiği dönemin sosyal hayatının sadeliği ve mütevazılığı hakkında da bize bilgiler vermektedir.

Yer yatağında görülen değişimin bir benzerini su ihtiyacını karşılamak için kullanılan eşyalarda görürüz. “Kan” adlı hikâyede Zeynel ve ailesinin kurak topraklarda çektikleri su sıkıntısı sıkça vurgulanır. Bu sıkıntıdan kurtulabilmek için Zeynel, durmadan “*su kuyusu*” açmaya çalışmaktadır. “Çarpılmışlar”da ise karşımıza “*su tulumbası*” çıkmaktadır.

“Sokağın köşesindeki tulumbayı görünce bilinçsizce oraya yürüdü suyu aktı elini suya tuttu suyun kırmızıya boyanarak aktığını o zaman gördü”³⁵⁵

“Ansızın Yola Çıkmak”ta ise “*musluk*” karşımıza çıkar ve böylece değişimin geçirdiği evrelere edindiğimiz tanıklık tamamlanmış olur.

“Musluktan içine yarıya kadar suyla doldurdu. Ocağın üstüne bıraktı. Bu işi bilinçsizce yaptığını biliyordu: her ne pişirecekse, nasılsa su gerekecekti. Tencereyi ocağın üstüne bıraktı...”³⁵⁶

Fiziksel ömrü “vefa etmeden” tüketip attığımız eşyaların da önemli bir yekûn tuttuğunu unutmamalıyız. Bunun iki nedeni vardır. Elimizde bulunan mevcut eşya her ne kadar kullanılabilir bir durumda olsa dahi ihtiyaçlarımıza cevap verecek nitelikte değildir artık. Bunun neticesinde eşya ömrünü tamamlayamadan bir kenara “*atıl*”ır. İkinci neden ise biraz daha “*israf*”ın ön planda olduğu nedendir. Elimizde bulunan eşyanın bir üst modeli çıktığında mevcut olanı ihtiyaçlarımıza cevap verdiği halde sırf “*son model*”i olsun diye elimizdeki bir kenara atar ve son modelini alırız. Bu

³⁵⁵ Özdenören, *Çarpılmışlar*, s. 40.

³⁵⁶ Özdenören, *Ansızın Yola Çıkmak*, s. 72.

durum, “tüketim çağı” da denilen günümüzün hiç de yabancı olmadığı davranış şekillerinden biridir. Rasim Özdenören’in bu konudaki görüşleri şöyledir:

“Günümüz insanı kadar şaşkınlştırılmış bir başka insan neslinin gezegenimizde yaşadığına inanmak güç. Kendi payıma, ben bu kadar çelişkiyi, karmaşayı bir arada yaşamış bir başka neslin geçmiş olabileceğine ihtimal veremiyorum.

Günümüz insanı her şeyden önce hazza, konfora alışmıştır. Dünyanın bütün kolaylıkları emrine hazırdır. Bir düğmeye basmakla odasını aydınlatabilmektedir. Elini sürmeden evini, işyerini ısıtabilmektedir. Bulunduğu yerden uçup birkaç saat içinde dünyanın öbür ucuna gitmesi işten değildir. Eskiden yıllarca uğraşarak altından kalkamayacağı işi şimdi bilgisayar aracılığı ile birkaç dakikada sonuçlandırabilmektedir (insan gerçi eskiden bu tür hesapların altından kalkmak zorunda değildi, o da başka). Kan basınçları, kalp atışları, ciğerlerinin, kemiklerinin röntgeni basit işlemlerle anında ortaya çıkartılabilmekte; yatak odasında istifini bozmadan dünyanın öbür ucundaki bir spor gösterisini anında izleyebilmektedir. Teleksler, radyolar, röntgen aygıtları, uçaklar, televizyonlar, kalorifer kazanları, motorlar, tezgâhlar, silah fabrikaları, buğday siloları, ilaç imarethaneleri, seralar, müzikholler, projeksiyonlar, kuluçka makineleri, füzeler, uydular, haralar, denizler, karalar, havalar, her şey onun rahatı için ve konforu için toptan yirmi dört saat çalışmakta, çalışmaktadır.”³⁵⁷

Belki yakın gelecekte gazoz açacağıın bile digital, pille ve küçük bir motorla çalışan modelleri ile karşılaşacağız. Doğrusu teknolojiye elektrikten elektroniğe, oradan bilgi depolayan çip esaslı ile iş gören dijital terfimiz, baş döndürücü bir süratle gerçekleşti.³⁵⁸

“Görünüşe göre onun herhangi bir sıkıntısı olmamak gerek. Bütün kolaylıklar elinin altındadır. Çamaşırını elini sürmeden yıkayabilmekte, deterjanlar, durulama makineleri, sentetik sıvılar onun için hazırlanmaktadır.

Ne ki, bütün bunlar onun rahatlamasına yetmiyor. Yıllarca reklamı işitilen bir deterjanın günün birinde şimdiye değin bilinmeyen bir hastalığa

³⁵⁷ Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, s. 23.

³⁵⁸ Ahmet Turan Alkan, “İnsan-Eşya ilişkilerine ‘mekanik’ bir Bakış”, Aksiyon Dergisi, sayı 989, 31 Ocak 2005, (Çevrimiçi) 25.11.2013 <http://www.aksiyon.com.tr>

yol açtığını öğreniyor. Elektrikten tasarruf edeyim diye bürosunda kullandığı floresan lamba üzerine okuduğu bir haber, bu lambayı birden, cildinin baş düşmanı ilan ediyor.

Teknik araçlar bir yandan kolaylık sağlarken bir yandan da sağlığı tehdit eden canavar haline gelebiliyor.”³⁵⁹

Teknik araçların gelişiminin hızlı olmasının sağlık açısından zararları olmasının yanında insan üzerinde psikolojik anlamda da birçok olumsuz yanları vardır.

“Teknolojide her terfi, ürünle insan arasındaki ilişkiyi soğuttuğu için sevimsiz görünüyor bana. Bilgisayar tamircileri, arızalı entegreyi söküp yenisini takacak kadar çiplere hükmedebiliyorlar; oysaki bir at arabası, bütün parçaları defalarca tamir edilebilen bir ikame esnekliğine sahiptir. Arabanın nasıl bozulduğu ve nasıl onarılacağı hakkında ev kadınları bile rahatça fikir yürütebilirler. Eşya ile insan arasındaki mesafeyi gereğinden fazla aralamak bu ilişkinin tabiatını bozuyor ve insanda üretebilme ve üretime herhangi bir safhasından itibaren katılabilme isteğini engelliyor. Kömürlü bir ütüyü bozmak neredeyse imkânsızdır ama küçültülmüş bir mini uzay aracına benzeyen zamâne ütülerini kullanıcılarına aynı güveni telkin edemiyor. Evlerimiz, kapağını bile kıvıldatmamak hususunda tehdit edildiğimiz pahalı ev eşyaları ile dolu. Çalıştıkları sürece onlara minnet duyuyor ve bozulmalarını için dua ediyoruz; çünkü onlara nüfuz edebilme kabiliyetimiz yok. Eşya ile aramızdaki mekanik bağ koparıldı.”³⁶⁰

Burada karşımıza eşya hususunda önemli bir faktör olan marka ve reklam konuları çıkmaktadır.

³⁵⁹ Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, s. 24.

³⁶⁰ Alkan, **a. g. m.** , (Çevrimiçi) 25.11.2013 <http://www.aksiyon.com.tr>

4.2Eşyanın (M)arkasındaki Dünya: Reklamlar ve Moda

“nereye oturacak olsam benden önce eşyalar...”

Faruk Uysal

Eşyalar, yenilik, modernlik bakımından kolay olması, yararlı olması, ucuz olması, estetik olması, dayanıklı ve sağlam olması gibi özelliklere bakılarak satın alınır. Marka ise eşyaya ilişkin birtakım kalıp yargıların, imajların ve sembollerin ifadesi olarak tüketicilerin satın alma kararında etili olmaktadır. Eşyanın teknik özelliklerini tanımaktan çoğu kez uzak olan tüketiciler için marka bir güvence kaynağı olmaktadır. Bu güvencenin sağlanması ve ardından da korunması için gerekli olan kanal ise reklamlardır.

Günümüzde toplumların en belirgin vasıflarından birisi “*tüketici*” olmalarıdır. Tüketici kimliğiyle ön plana çıkan toplum, teknolojiye ölümüne bağlanmış gibi yaşamını sürdürmekte ve teknolojiyi üretirken de teknolojinin kendisini yönetmesini benimsemektedir. Bu benimseyişin yanı sıra birey, tek tipleşmesine rağmen farklılaştığına inanmaktadır. Bu inancın oluşmasında etken olan temel araç, “*reklam*”dır.

Birey, reklamlarda alttan alta verilen iletilerle sınırsız bir tüketim anlayışının mesaj bombardımanına maruz kalmaktadır. Asıl amaç tek tipleştirilirken aynı zamanda da yalnızlaştırılan insanın, yaşanan teknolojik gelişme ve değişimlere rağmen yine de bağımlı ve mutlu bir yaşam sürdürebileceği yönündedir.

Reklamlarda, markalar etrafında tasarlanan ve bireylerin hayallerine hitap eden bir yaşam vardır. Buna “*reklam dünyası*” de denilebilir. Bu yaşamın, bu dünyanın en büyük tamamlayıcısı da bireylere tüketmeleri için mesajlarla empoze edilen ve sürekli yenilenen sahip oldukları “*marka değerleri*” ile benzerlerinden ayrılan teknolojik araçlardır.

Reklamların temel amacı bu markalar aracılığıyla; bireylerin mutluluğu salt olarak insanlarda değil aynı zamanda teknolojik aletlerde aramalarını sağlamaktır. “Alacağı yeni model teknolojik bir ev aleti ile bile bu hazzı yaşayabileceğine inandırılan birey, sürekli tüketmesi gerektiği ve tükettikçe mutlu olabileceği şeklinde

mesajlarla uyarılmaktadır. Yaşamların hızla şekil değiştirdiği günümüz dünyasında teknolojiyle hayatlarımıza sokulan birçok değişiklik olsa da insanlar arasında bu değişikliğin bir benzerliğe hatta tek tipe dönüştürülmesi amacı güdülmemektedir.”³⁶¹ Bunun için de bir marka etrafında verilen sosyal içerikli mesajlar reklamlar aracılığıyla bireylerin bilinçaltına yerleştirilmeye çalışılır.

Bu anlayış doğrultusunda kullanacağı aletlerin şekil ve renkleriyle birçok alternatifler sunuluyor olsa da aslında bireyler farkında olmadan aynı hayatı yaşamaya adeta mahkûm edilmekte ve özünde insan beyninin mahsulü olan bu teknolojik araçlarla yaşamlarına şekil verilir bir hale dönüştürülmektedirler.

Kullandığı markalar bireye şekil vererek; bireyi hem haz hem de toplumdaki yerini, güncelliğini ifade eder bir boyuta taşımaktadır. Tükettikçe mutlu olacağına inandırılan birey, artık sadece ürün almamakta aynı zamanda aşk, romantizm gibi duyguları da satın aldığı eşyalarla deneyimleyebilmektedir. Marcuse'nin de belirttiği gibi “teknoloji, şeyleşmenin büyük taşıyıcısı olmuştur.”³⁶²

Birey, görsel açıdan giydiklerinin, kullandığı arabanın ya da elektronik ev eşyalarının markalarıyla farklılaştığına inandırılmaktadır. Ancak birey, farklılaşmanın tam aksine tek tipleştirilmektedir. Tek tipleştirilen birey aynı zamanda reklamlar sayesinde duygularının kontrolünü de elleriyle kapitalist sistemin denetçilerine teslim etmektedir.

Bu sistemin denetçileri, duyguları da tek tipleştirerek her konunun sonunu tüketime getirerek bireyleri tükettikçe farklı olacaklarına inandırmışlardır. Farklılaştığına inandırılan tek boyutlu teknolojik ve markalı insan, aslında tek tipleştirildiği dünyasında farkında olmadan yarattığı aletlerin de kölesi olmakta, onlar olmadan kendini adeta sudan çıkmış bir balık gibi hissetmektedir.

³⁶¹ Didem Ataman Yengin, “Mekanikleşen Birey: Arçelik Örneğinin R.Barthes’a Göre Çözümlemesi”, **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC**, January 2012 Volume 2 Issue 1, s. 20.

³⁶² Marcuse H., **Tek-Boyutlu İnsan**, s. 144.

Marka, günümüz insanının tüketim tercihlerinde ne kadar önemliyse; moda da bir o kadar önemlidir. Moda, modern yaşam tarzıyla birlikte insanların tüketim alışkanlıklarını etkilemeye ve değiştirmeye başlayan bir etkidir.

“Moda Latince, oluşmayan sınır anlamındaki ‘*modus*’tan gelir. Ortaçağ Fransa’ında La mode olarak kullanılmıştır.³⁶³ İngilizce karşılığı fashion’dır ki adet, usul, biçim, şekil, tarz, üslup; davranış, kibar sınıf hayatı, üst tabaka, yüksek zümre manalarını ihtiva etmektedir.³⁶⁴

Türkçede moda terimi Batılılaşma ile birlikte telaffuz edilmeye başlanmış olup; devrin kültürünün daha ziyade Fransız kültürünün etkisinde olması sebebiyle Fransız zevkinin Osmanlı sosyal hayatında hâkim olmasıyla birlikte özellikle giyim-kuşam anlayışı etrafında cereyan eden bir dizi tartışmaya sebebiyet vermiştir.

Modanın ne zaman başladığına dair iki farklı görüş vardır. Birincisi modayı kıyafet çeşitliliği olarak tanımlayanların görüşüdür ki bunlara göre moda en eski çağlardan beri vardır. Bu tezde moda ile kıyafet çeşitliliği birbirinin yerine kullanılarak, kazılardan çıkan renkli kumaş parçaları ve kadınların süslenme aletleri modanın varlığını gösteren deliller olarak kabul edilmektedir. Fakat bu görüşü savunanların tezinden modanın günümüzde en önemli karakteristiği sayılan biçimin bütün tabakalar tarafından giyilebilme özelliği eksik kalmaktadır.

İkinci görüşe göre bugünkü modanın başlangıç tarihi olarak Sanayi Devrimi ve Fransız ihtilalini kabul etmek gerekir.

Sanayi devrimi modanın yenilik ve ilerlemeye dayanmak zorunda olan yapısı için yeni imkânlar sunmuştur. Sanayi devriminin sonuçları göz önüne alındığında teknik ile moda arasındaki bağlantı daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Moda günceli takip etme anlayışından hareketle insanlar tarafından takip edilse de birçok nokta itibarı ile insanlar için bir eziyettir de. İnsanlara maddi açıdan

³⁶³ Partridge, E. Origine, Short Etymological Dictionary of Modern English, London, 1960, Fashion maddesi, Aktaran: Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, **Moda ve Zihniyet**, 4. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 27.

³⁶⁴ Barbarosoğlu, a. e. , s. 27.

bir külfet getirmesinin yanı sıra birçok insan hiç benimsemediği halde sırf moda olduğu için o eşyayı kullanmaya kendisini mecbur hissetmektedir. Modanın insana eziyet vermesine rağmen rağbet görmesini Bernard Rudofsky, bu duruma “*insanın gövdesini değiştirmeye çalışmasıyla*” alâkalı olarak yorumlamaktadır.³⁶⁵

Toplumumuzun genelinde modayı takip etme alışkanlığı henüz yokken karşımıza çıkan bir anlayış vardır: *Yama*. Moda ile zihniyet bağlamında kıyaslandığında yama, toplumumuzda yaşanan değişimi net bir şekilde ortaya çıkaracaktır.

Yamanın kelime manası, delik ve yırtığı uygun bir parça ile onarma, kapatmadır.³⁶⁶ Daha çok elbiselerde kullanılan yama, aslında bir zihniyetin kılık kıyafet yardımıyla dışa vurumudur. Fakirliğin neticesi olduğu kadar tevazünün ve kanaatin de bir göstergesidir. Kültür ve medeniyetimizin sevdiği fiillerdendir.

Peygamberimiz, giydiği bir elbiseyi hemen çıkarıp yenisini giymeyi arzulamazdı. Eskimeye yüz tutmuş, rengi soluk elbise de giymiştir yamalı elbise de.

Hz. Aişe'nin naklettiği konuyla alakalı bir hadis şöyledir:

“Efendimiz (sav) vefat ettiği gün üzerinde biri yamalı diğeri sert iki parçadan oluşan bir elbisesi vardı.”³⁶⁷

Ayrıca bu konuda bir başka hadis şöyledir:

"Birinizin yamalı bir elbise giymesi, kendisine güven duyuran bir görünüm vererek bedelini ödeyemeyeceği bir elbise alıp giymesinden daha iyidir."³⁶⁸

³⁶⁵ Enis Batur, **Kediler Krallara Bakabilir**, “Kuşbakışı Moda Tarihi”, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1990, s. 198.

³⁶⁶ **Güncel Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi) 10 Kasım 2013 <http://www.tdk.org.tr>

³⁶⁷ Müslim, libas: 35

³⁶⁸ Müsned

Buradan hareketle “*kendisine güven duyurması için bedelini ödeyemeyeceği elbise*”nin karşılığına günümüzdeki “moda” anlayışını koyabiliriz. İhtiyacı olmadığı halde, sırf modayı takip etme adına elbise alanlar bu bağlamda ele alınabilir.

Yama, “*kıtlık*” dönemlerinin hikâyelerinde kalmıştır günümüzde artık. “*Bolluk*” zihniyeti karşısında kaybolmuştur. Söz gelimi bugün toplumumuzda yamalı elbise, yama yapan terzi, perçin yapan bakırcı, yamalı minder görülmemekte ve “*yamalı bohça*” sözüyle ifade edilen kınama ve aşağılama yaygınlaşmaktadır. Markalar ile dört tarafı kuşatılan insanın bu kuşatma altındayken yamayı surda açılan bir gedik gibi görmesine şaşırılmamalıdır.

İnsanlar, markaların bu kuşatmasından kurtulabilmek için onlara teslim olmuştur. Bu kuşatma neticesinde yapılan anlaşmada insanlar, modaya uymayı kabul etmiştir.

Rasim Özdenören eserlerinde bu anlayış karşımıza şöyle çıkmaktadır:

“Üstünde yama vurula vurula aslı belirsiz hale gelmiş bir entari vardı.”³⁶⁹

“Anam tencereyi ocaktan indirdi. Yanık yağ çorbanın üstünde cızırdadı. Kapının orda düğmeyi çevirdi, sarı, kör bir ışık odayı doldurdu. İçinden kırpıntıları çıkmış çaput mindere çöktü, ampulün donuk ışığında babamın kim bilir kaç kez yamanmış pantolonunun söküklerini yamamaya koyuldu.”³⁷⁰

Kanaate dayanan bir hayat anlayışının tezahürü olan bu sahnelerin karşısına modayı koyduğumuzda toplumumuzun geçirdiği değişimi görebiliriz. “Bugün acaba aramızda yamalı pantolon, yamalı çorap giyen kalmış mıdır? Yamalı pantolon giymeyi ayıpsamayan kimse var mıdır?”³⁷¹

³⁶⁹ Özdenören, *Çok Sesli Bir Ölüm*, s. 54.

³⁷⁰ Özdenören, *Çok Sesli Bir Ölüm*, s. 93.

³⁷¹ Özdenören, *Yaşadığımız Günler*, s. 116.

Böyle birini gördüğümüzde göstereceğimiz ilk tepki şöyle olacaktır:

“ ‘Allah, malı böylelerine verir işte!’ şeklinde homurdanmamız olacaktır.

Belirtmeli ki bu hava, kapitalist Batı zihniyetinin yansımasıdır. Tüketim ekonomisinin yerleştirip yaygınlaştırdığı sapkınlıklardan biridir.

Hadisenin kökeninde israf ekonomisinin insanlara aşıladığı belli bir temayül yatmaktadır. O da sürekli olarak yeni nesnelere sahip olma arzusunun bir alışkanlık halinde kafamıza yerleştirilmiş olmasından ileri gelmektedir.

(...)

Şu anda bizim yamalı çorap, yamalı pantolon giymeyi reddedişimizin kökeninde tüketim ekonomisinin getirdiği bu zorunluluk var. Gerçi denecek ki bu zorunluluk tüketim ekonomisinin mahiyetinden doğsa ve insanlar tüketmek zorunda bırakılmasa bu ekonomiler, yaşamaz çöker. Bu doğrudur. Fakat bu doğru, kapitalist ekonominin problemidir.

Ne var ki kapitalist ekonomi sadece dâhili tüketimle yetinmek istemediğinden kendine mahsus tüketim temayülünü kapitalist olmayan ülkelere de aşlamıştır. Halen beyinlerimiz kapitalistik değer yargılarıyla yıkanmış olduğundan yamalı pantolon giymeyi rahatlıkla hor görebiliyoruz.”³⁷²

Konunun moda ile bağlantılı olan kısmında ise Rasim Özdenören konuya şöyle yaklaşmaktadır:

“Moda, aslında insanın bazı zaafalarını, hassasiyetlerini mıncıklayıp istismar ediyor. Bazı şeyleri tüketmeye, harcamaya şartlandırırken, insana nesne (meta) muamelesi yapılmış oluyor. Olaya birey açısından bakıldığında onun rekabet duygusunun saptırılarak istismar edildiğini çıkarıyoruz. İnsanın doğasındaki yarışma duygusu bu olayda saptırılarak başkasının çıkarı için işletiliyor. Doğal rekabet duygusu kişiliğin geliştirilmesine yararken, burada aynı duygu hasede dönüştürülmektedir. Başkasından geri kalmamak veya

³⁷² Özdenören, a. e. , s. 117. – 118.

onda var bende de olsun veya o yapıyor ben de yapayım kabilinden hastalıklı eğilimlere kapılmak zorunda bırakılıyoruz.”³⁷³

Görüldüğü üzere modern hayat tarzının insanlara dayattığı “hız” ve “tüketim”e endeksli hayat anlayışı eşyada da kendisini hissettirmektedir. Bunun gerçekleşmesi için kullandığı vasıtalar ise moda, marka ve reklamdır. Bu “üç silah” karşısında insan, teslim olmakta ve modern hayatın kendisine dayattığı tüketim hazzını günden güne daha da hızlı bir şekilde yaşamaya devam etmektedir.

“Tüketim ekonomisinin işleyen çarklarının yağlanması için icat edilmiş olan bu yeni toplumsal ikonlar, kitleler üzerinde alabildiğine istismar edilmekte; kitlelerde onların giydiğini giymeye, yediğini yemeye, kullandığını kullanmaya heves uyandırılmakta, bunda da başarı sağlanabilmektedir.”³⁷⁴

Bu anlayışın bir sonraki adımı olarak ise eşyaya haddinden fazla değer verme daha da ileri giderek söyleyecek olursak onu putlaştırma anlayışı gelecektir.

“Eski dönemlerde bir insanın taptığı bir tahta parçasının put olduğunu ona gösterebilmek kolaydı. Günümüzdeyse, otomobil, mobilya, makine haline dönüşmüş olan bu tahta ve metal parçalarının putlaştırılmış olduğunu onu kullanan insana anlatmak zordur. Üstelik bilim ve teknoloji adıyla soyut, dahası dinsel bir düzleme çekilmişlerse...”³⁷⁵

Eşyanın insan üzerindeki bu etkileri, insan hayatının her alanında gözlemlenebilecek geniş bir perspektife sahiptir. Bu etkiler, sadece insan hayatının ‘dış’a yönelik boyutunu oluşturan toplumsal hayat üzerinde değil, insan hayatının ‘iç’e yönelik boyutunu oluşturan bireysel hayat üzerinde de etkili olmaktadır. Bu etki zamana ve zamanın getirdiği değişime paralel olarak farklılaşabilmektedir. Bu noktada asıl önemli olan Rasim Özdenören’in de bir denemesinde değindiği üzere

³⁷³ Özdenören, a. e. , s. 29.

³⁷⁴ Özdenören, a. e. , s. 72.

³⁷⁵ Özdenören, a. e. , s. 78.

“eşyayı, müslümanca niyetlerimiz doğrultusunda kullanmaktır. Yoksa eşyanın zatında, ona kıymet izafe etmemizi yahut etmememizi gerektiren bir husus yoktur. Eşyayı anlamlandıran bizim müslümanca niyetimizdir.”³⁷⁶

³⁷⁶ Rasim Özdenören, **Müslümanca Yasamak**, 13.Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013, s. 100.

5.BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HİKÂYESİNDE GÜNDELİK HAYAT EKSENİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Gündelik hayat, toplumsal gerçekliğin bir parçasıdır. Her gün tekrarladığımız yeme içme, barınma, uyuma, giyinme gibi fiillerin bütününden oluşan bir yapıdır. Bu faaliyetler, bireyin zamanını parçalara bölerek kullanmasını gerektirir. Çünkü modern hayat, gündelik olan zamanı; iş zamanı, evde geçen zaman, boş zaman gibi parçalara ayırır.

XIX. yüzyılda ele geçirilen belgelere göre kapitalist anlayışın hâkim olduğu Batı ülkelerinde işçiler 16 saat çalışmak zorundaydılar. O döneme ait belgeler, günde 12'şer saatlik iki vardiya hakkı kazanıldığında işçilerin büyük bir nimete kavuşmuş gibi mutlu olduklarını göstermektedir.³⁷⁷ Uzun bir zaman diliminde çalışma saatlerinin günde on beş –on altı saatten sekiz saate doğru azalması insanların gün içerisinde farklı faaliyetlere de zaman ayırabilmesine imkân sağlamıştır.

Bizim toplumumuzda da özellikle cumhuriyet döneminde buna benzer bir süreçten geçilmiştir. Çalışma saatleri süresinin azalması ve bunun yanında bir gün olan hafta sonu tatilinin önce bir buçuk daha sonra iki güne çıkarılması, bir haftadan başlayıp şimdi dört ila altı haftaya kadar uzanan yıllık izin hakkına sahip olmaları insanların gündelik hayatlarında ister istemez değişmelerin olmasını tetiklemiştir.³⁷⁸

5.1.Değişen Gündelik Hayatlar

Eskiye nazaran *kendisine* daha fazla vakit ayırabilen bireyin, belirli bir mekâna ve nesneye ihtiyaç duyarak yaptığı yemek yapmak, yemek, işe gitmek, okula gitmek, otobüse binmek, televizyon izlemek gibi gündelik pratikleri yani toplumsal

³⁷⁷ L. Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 200.

³⁷⁸ Arslantürk, Amman, **Sosyoloji**, s. 398.

yaşamın “önemsiz” görülen bu yanlarını, veri olarak ele almak, yaşamın sıradanlığı içinde gizlediklerini su yüzüne çıkarmak toplumsal değişim açısından önemlidir.

Gündelik hayatımızı oluşturan bu pratikler, nesnelere, mekânlar ve simgesel anlamlar var olan toplumsal yapının devamının sağlanması adına düzenlenmişlerdir.

Gündelik hayatı tanımlarken, içinde yaşadığımız toplumun gündelikliğini ve modernliği doğran özelliklerini dikkatle gözlemlemek gerekir. Gündelik hayat, toplumsal arenada her sosyal gerçeğin, bir bilinç bileşenine sahip olduğunu hatırlatacak şekilde, kendini tebarüz ettiren farklı değişkenlerin yarattığı gerçeklik dünyalarını yansıtmaktadır.³⁷⁹

“Gündelik hayat bir metin olarak da ele alınabilir.”³⁸⁰ diyen Lefebvre’nin bu sözünü, “gündelik hayat bir metinde ele alınabilir” şeklinde ele alıp edebî metinler üzerinde çalışmak mümkündür. Çalışmamızın bu bölümünde gerçekleştirmeye çalışacağımız metot budur. Rasim Özdenören hikâyelerini “gündelik hayat”ı merkeze koyarak ele almak değişimin toplum üzerindeki etkisini ortaya koymak adına önemlidir. Bu doğrultuda bölüm kapsamında *gündelik hayatı* genel olarak ele almamızın yanında; *ulaşım-haberleşme* ve *sağlık hizmetleri* alanlarını da gündelik hayatın önemli bir parçası olarak görüp bu bölümde ele almanın çalışmamız adına yarar sağlayacağını düşündüğümüz için adı geçen alanlardaki değişimleri gündelik hayat bölümünde ele aldık.

Gündelik hayat, ister bir kurgunun, isterse sıradan bir gerçekliğin ürünü olsun sonuçta bir teşhirdir ve akıp giden zaman içinde çoğu zaman yorumlanmasında güçlük çekilen birtakım görüntüleri içermektedir. Bu nedenle gündelik hayatın görünürdeki yoksulluğuna takılmadan aslında onun gizli olan zenginliğini ortaya çıkarmak gerekir. Bu çaba kalabalığın altındaki derinliği açığa çıkarmak kadar, olağanlığın olağanüstülüğüne ulaşmak için de gerekli bir faaliyettir.³⁸¹

³⁷⁹ Henri Lefebvre, **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, Çev. Işın Gürbüz, İkinci Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 35.

³⁸⁰ H. Lefebvre, **a. e.**, s. 64.

³⁸¹ H. Lefebvre, **a. e.**, s. 16.

Gündelik hayat, tarihsel olanla temas edilen bir alan olmasına rağmen bugün genellikle önemsiz sayılarak göz ardı edilmekte, parçalanmakta ya da meta düzeyine indirgenerek fetişleştirilmektedir. Oysa gündelik hayat üzerine eleştirel olarak düşünmek, son tahlilde sosyal gerçeklik dünyasında varlığını sürdüren çelişkileri kavramak için yeterli bir imkân sağlayabilir.

Nereye bastığımızı görmeden yürüdüğümüz dar ve engebeli bir patikaya benzemektedir gündelik hayat. Muazzam bir sıkışıklık hissi, iktidar oyunları, entrikalar ve ufak tefek hesaplar eşliğinde, ardı ardına eklenen yirmi dört saatler boyunca yürüyüp durduğumuz bu patikada –yine de istisnasız- gökkuşağına da ateş böceklerine de rastlarız.³⁸² Nasıl olursa olsun, basıp geçtiğimiz bu hayat kesiti yakından bakılmayı da hak eder. Zira bizzat kendimizle olduğu kadar, başkalarıyla da “gerçekten karşılaşabileceğimiz” tek zaman ve hayat kesiti burasıdır.

“Gündelik olanın edebiyat alanında aniden belirivermesini büyük bir özenle incelemek gerekir. Bu olgu daha çok, gündelik hayatın edebiyat, yani dil ve yazı aracılığıyla düşünce ve bilincin alanına girmesidir.”³⁸³

Rasim Özdenören hikâyelerinde de zaman ve hayat kesitinin dil ve yazı aracılığıyla düşünce ve bilincin alanında gerçekleşen karşılaşması gerçeklik bağlamında vuku bulmaktadır. Toplumumuzun modern hayata paralel olarak gösterdiği *gündelik* değişmelerin izlerini onun hikâyelerinde bu doğrultuda bulabilmekteyiz.

Geleneksel olandan moderne geçiş sürecinde toplumun gündelik hayatında geçirdiği değişimin izlerini onun hikâyelerinde görebilmekteyiz.

“Evler, genellikle avlulu ve iki katlıdır. Çoğunun avluları birbirine bitişik veya müşterektir. Burada, herkes birbirini tanır, sokağın bir başında geçen bir olay, ânında öbür başında duyulur. Şehrin öbür mahallelerinde yaşayanlar, burada yaşayanlara küçümseyerek bakarlar...”³⁸⁴

³⁸² **Edebi Gündelik**, Editör: Tuğba Taş, Birinci Baskı, Ankara, De Ki Basım Yayım, 2011, s. 7.

³⁸³ Lefebvre, **a. g. e.**, s. 10.

³⁸⁴ Özdenören, **Çözülme**, s. 98.

Yazarın tasvir ettiği ve döneminde daha “*elit*” sentslerin küçümseyerek baktığı *avlulu ve iki katlı* evlerden oluşan bu mahalleler, günümüzde tamamen yok olmanın eşiğindedir. Bu yaşam tarzının hâkim olduğu mahallelerin yerini artık onları küçümseyerek takip eden mahallelilerin anlayışı almaktadır.

“Çok Sesli Bir Ölüm”de babasını iyileştirmek üzere doktora yetiştirmeye çalışan Kamber’in babasının yolda ölümü üzerine yaşadığı sarsıntılar ve acılar anlatılır. Hikâye şehirden çok uzakta, tabiat şartlarının elverişsiz olduğu bir mezrada geçer.

“Burası , ‘M’ ilinin bir köyüne bağlı, ama hem köyden, hem kentten çok uzakta, yolsuz, üç yanı dağlarla çevrili, önü, ‘D’ ırmağıyla kapalı bir mezraydı. Kente bağlantısı olmadığından havaların kötü gitmesi, olumsuz etkilerini en çok bu çeşit yerlerde gösterirdi.”³⁸⁵

Böylesine tabiat şartlarının olumsuz olduğu bu mezrada ekonomik olanaklar son derece sınırlıdır. Zor koşullarda yapılan tarım, havaların iyi gitmesine bağlıdır. Yaz mevsiminin çok sıcak geçmesinden dolayı ürünlerin ihtiyacı olan sular erken çekilir. Bu yüzden Kamber’in babası Şehmuz, tenekelerle bitkilerin köküne su taşıyarak tarım yapmaya çalışır. Yetiştirilen ürünlerin bir bölümü kışlık zahire olarak ayrılır, geri kalanı ise kente götürülerek *takas* edilir.

“Havalar iyi gidip de iyi bir ürün alırlarsa, o yıl, belki birkaç katır yükü tahıl da çıkarırlardı kente. Giyecek, yağ, tuz, gaz gibi şeylerle takas ederlerdi.”³⁸⁶

Tahıl ürünleriyle yiyecek ve giyeceklerin takas edilmesi o dönemde toplumsal hayatta paranın çok az kullanıldığını gösterir. Kentlerde görülen ekonomik ve ticari

³⁸⁵ Özdenören, *Çok sesli Bir Ölüm*, s. 7.

³⁸⁶ Özdenören, *a. e.* , s. 8.

ilişkiler bu köyde görülmez. Hem tarım faaliyetleri yönünden hem de hayvancılık faaliyetleri yönünden son derece kısıtlı imkânlarla sahip olan yöre insanının ekonomik olarak geçimi, tarıma ve gündelik “ırgat” olarak diğer köylerde çapa yapmaya dayanır. Aslında bu yerlerde, yiyeceklerin takas edilmesinden dolayı paraya da fazla ihtiyaç duyulmaz.

Tarımla uğraşan ve paraya fazla ihtiyaç duymadan yaşayan toplum bir zaman sonra bu özelliğini yitirmeye başlamıştır. Çünkü tarım alanında toplumu derinden etkileyen değişimler yaşanmaktadır.

“Bir zamanlar bütün bu yöre marul tarlalarıyla bostanlarla kaplıydı o zaman o yörelere kimse uğramazdı hiçbir ana baba çocuklarının oralara kadar gitmesine izin vermezdi buralar hırsızların katillerin uğursuzların yatağı olarak bilinirdi ama işte buralar da şehrin bir parçası haline gelmişti.”³⁸⁷

Buraların “da” “kır”dan ayrılarak “kent”in bir parçası haline gelmesi her şeyden evvel bireyin o sade ve karmaşık olmayan hayatını değiştirmiştir.

“Tavuk göğsü, salep, sabahları kahvaltı.. kapı kenarındaki tezgâhın arkasında ayaküstü alış veriş edenlere hizmet eden adamın sürekli hareketleri arasında bir an için boş bıraktığı aralıklardan okunuyordu saydam levhalar üzerindeki yazılar. İlk algıladığı şey karışık, rehavetli, yosun tadında vanilya kokuları olmuştu, sonra çikolata ve pasta kokuları, daha sonra da nitelikleri belirsizleşmiş, pelte, pastanelere özgü o bir tek koku kalmıştı. Çay söylemişti ve bekliyordu. İçerlek bir yerde cam kenarına oturmuştu, önünden düzensiz bir insan seli savaşta bozguna uğramış da ricat eden askerler gibi karmakarışık diziler halinde akıp gidiyordu, karşılarda eskimiş apartmanların yağ bağlamış kara yüzeyleri.. her şey birbirine o kadar yakın ve o kadar iç içe ki, bu tabloda, demirli pencerelere asılmış paçavralar, duvarların yağlı yüzeylerine yapışmış solucanlar, kayışlar ve erimiş mermer parçaları herhangi bir genişliği ve mesela bir gökyüzü parçasını tasarlamayı bile olanaksız kılıyor, bütün bu kaynaşma uzaya fırlatılmış bir gemide ya da bilinmeyen kör bir adada, nasıl olup da orada bulduklarını bir türlü kestiremeyen insanların şaşkın ve telaşlı halleriyle sürüp gidiyor, ama sizin dışınızda olarak siz uzak bir yerlerden yansız bir gözlemci olarak katılmadan –çünkü arada sizi

³⁸⁷ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 13.

onlardan ayıran kesin bir cam var- seyrediyorsunuz. Katılmadan ve niçin bakınıp durduğunuzu bilmeden.”³⁸⁸

“*Düzensiz bir insan seli savaşta bozguna uğramış da ricat eden askerler gibi karmakarışık diziler halinde akıp gidiyordu.*” cümlesinden de anlaşılacağı üzere geleneksel hayatın huzur veren yapısının yerini amaçsızlık düzleminde bir karmaşa almıştır.

Rasim Özdenören hikâyelerinde gündelik hayattaki değişmelerin ön planında bireylerin davranışlarındaki değişmeler görülür. Bunun nedeni hayatı yaşayış anlayışının değişmesidir. Yukarıda “Denize Açılan Kapı”dan alıntılanan bölümde bu anlayış farklılaşmasının izlerini görebilmekteyiz. Zihnî planda kalan bu farklılaşmanın bir de dışa vurumu olan bazı davranışlarda ve de nesnelere görebildiğimiz bir yönü vardır. Bu hususlar kılık-kıyafet, yeme içme, ısınma, aydınlatma gibi gündelik hayatın önemli parçalarındandır. Kılık-kıyafet alanında görülen değişmeleri bir önceki bölümde “moda” ekseninde ele aldığımız için tekrara düşmemek adına burada ele almayacağız. Bunun dışında kalan gündelik hayatın diğer bazı parçalarını hikâyeler doğrultusunda bu bölümde ele alamaya çalışacağız.

Özdenören’in ilk dönem hikâyelerinde aydınlatma noktasında geleneksel metotlardan biri olan “*gaz lambası*”na rastlamaktayız.

“Bir duvar dibinde, bir gaz lambası duruyordu, bu lamba geceleri bile, çok gerekli olmadıkça yakılmazdı. Yazın ayışığı, kışın ocakta kalan közlerin verebildiği ışıkla yetinmeye alışmışlardı. Zaten ışığa da gerek yoktu ya. Yazın, dışarıda, damda yatarlardı.”³⁸⁹

Bu pasajda aydınlatmanın gaz lambası ile sağlanması hususunun yanı sıra “*damda yat*”mak fiili de son derece önemlidir. Özellikle Özdenören’in yetiştiği

³⁸⁸ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 84. – 85.

³⁸⁹ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 11. – 12.

Maraş ve civar illerinde yazların sıcak gecelerinin rutubetli havasından bir nebze olsun insanlar kurtulabilmek için damda yatarlar.

Gaz lâmbasına yazarın diğer bazı hikâyelerinde de rastlarız.

“Önce şu lâmbayı yak dedi Ejder

Cebinden bir kibrit kutusu çıkardı salladı kız sesin geldiği yöne doğru uzattı elini kutuyu aldı bir kibrit çıkarıp çaktı lambayı yaktı”³⁹⁰

“İçerde gaz lambasının ışığını görünce ferahladı”³⁹¹

“Ortalık iyice alacalandı Sultan kucağındaki tepsiyi yere bıraktı

Seçemez oldum dedi şu lâmbayı getireyim bari

Lâmbayı iskemlenin üstüne yerleştirdi kibriti çaktı fitile tuttu sonra lâmbanın şişesini yerleştirdi alevi ayarladı tepsiyi kucağına aldı”³⁹²

Aydınlatma noktasında gaz lâmbalarının kullanıldığını gördüğümüz Özdenören’in hikâyelerinde; sonraki dönemlerde değişen yaşam şartlarına paralel olarak gaz lâmbalarının yerine elektrik lâmbalarını bir diğer deyişle ampullerin kullanıldığını görürüz.

“İçeriye girdi holün sarfiyatsız ampulünü yaktı.”³⁹³

“Geriye döndü, iç avludan yukarıya, yattığı odaya çıkan merdivenin başına geldi, orada sarfiyatsız ampulün düğmesini çevirdi, ortalık sarı, ölgün bir ışıkla aydınlandı ya da belki karardı..”³⁹⁴

³⁹⁰ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 19.

³⁹¹ Özdenören, **a. e.**, s. 121.

³⁹² Özdenören, **a. e.**, s. 148.

³⁹³ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 49.

³⁹⁴ Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, s.71

“Sarıya sarı, donuk ışığı merdivenin alt sahanlığını aydınlatıyordu.”³⁹⁵

“Elektrik düğmelerinin yerini unutmuşum. Düğmelere standart yerlerine konulmamıştı.”³⁹⁶

“Komodinin üstündeki gece lambasını yaktı. Kapının yanındaki elektrik düğmesine gitti, işaret parmağıyla düğmeye bastı, odanın ışığını söndürdü...”³⁹⁷

Bu pasajlardan da anlaşılacağı üzere gündelik hayatımızda elektriğin kullanılmaya başlanması insanların gecelerini de farklı şekilde değerlendirmelerini sağlamıştır. Geleneksel hayatın “gecenin hayrından gündüzün şerri” düsturu, gecelerin elektrik sayesinde gündüzleştirilmesinden dolayı modern hayatta geçerliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Elektrik sayesinde gündelik hayatımızda birçok değişimler yaşanmıştır. Özellikle kırsal alanlarda elektrikli aletlerin –özellikle de televizyonun ve sonraki dönemlerde bilgisayarın- kullanılmaya başlanması buralarda yaşayan bireylerin kent hayatından haberdar olmalarını ve bazı noktalarda kent hayatında görmeye alışkın olduğumuz yaşam tarzlarının buralarda etkili olmaya başlamasını sağlamıştır.

Aydınlanma konusunda görülen değişimin bir benzerini insanların ısınma ihtiyacını gidermek için başvurdukları fiillerde görmekteyiz. Özdenören’in hikâyelerinde “ocak”tan “mangal”a mangaldan “soba”ya geçişin aşamalarını görmekteyiz.

“Ocağa döndü, odunların yerlerini değiştirdi, birden harlandı ocak.”³⁹⁸

“Dayımın kızı içi ateş dolu bir mangal getirip odanın ortasına bıraktı.”³⁹⁹

³⁹⁵ Özdenören, a. e. , s. 78.

³⁹⁶ Özdenören, **Hışırta**, s. 113.

³⁹⁷ Özdenören, **Kuyu**, s. 26.

³⁹⁸ Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, s. 65.

³⁹⁹ Özdenören, a. e. , s. 71.

“Sobanın üstündeki ibrik fıkırdıyor. Eskiden de ocağın üstünde hep su kabı dururdu, ocak yok şimdi.”⁴⁰⁰

Gündelik hayatta değişmelerin izini sürmek adına gözden kaçırılmaması gereken bir diğer alan yeme-içme davranışlarıdır.

“Kerim ses etmedi. Yan odaya geçtiler. Yer sofrasına oturdular. Üçü birlikte, aynı kaptan kaşıklamaya başladı. Ana, bu ara, ayrı bir sahana soğuması için çorba ayırdı, kocasına içirecekti.

Sessiz ve çabucak bitirildi kahvaltı.”⁴⁰¹

“Kerem çoktan kalkıp gitmişti. Yatakta doğruldum. Düşüncelerimi belli bir yönde toplamaya çalıştım. Babamın dışarıda çorba içerken çıkardığı höpürtüler duyuluyordu. (...) cümle kapısında adımlarının sesi kesilince dışarı çıktım. Babam akşamki çorbadan içmiş, sofraya öyle duruyordu. Ses etmeden kapıya vardım. ‘Sen içmeyecek misin?’ diye sordu. Sesi yufka. ‘Korsan içerim.’ dedim.”⁴⁰²

Bu alıntılarda kahvaltıda çorba içilmesi, yemeğin aynı kaptan yenmesi ve yer sofrasında yenilmesi önemli verilerdir. Günümüzde bunlara rastlamak özellikle kent hayatında zordur. “İmkânsız Öyküler” kitabında yazar, çocukluğunun kahvaltı anlayışından bahseder ve bu bahsedişin bir özlem taşımadığını şöyle dile getirir:

“Eski kahvaltılara özlem duyduğumu da sanmayın. Babamın zamanında, bizim evde sekiz sini kurulurdu. Her sininin etrafında bir düzine adam dizilirdi.”⁴⁰³

Yer sofrası kültürüne başka hikâyelerde de rastlarız.

⁴⁰⁰ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 32.

⁴⁰¹ Özdenören, **Çözülme**, s. 53.

⁴⁰² Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, s. 100.

⁴⁰³ Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, s. 217.

“Sonra anam kapıyı açtı yemek sinisiyle girdi içeri Cennete sofraya bezini ser dedi anam siniyi tutarken Cennet sofrayı serdi sonra anam siniyi onun üstüne bıraktı bulgur aşısı bir de yanında ekşili domates salatası”⁴⁰⁴

“Baba, oğul yere kurulu sofraya tahtasının önünde otururlarken, ana sofraya ekmek, bardak, kaşık, şeker, taşıyıp durdu.”⁴⁰⁵

“Anasının, sessizce, kahvaltıdan artan ekmek parçalarını nemli torbaya doldurduğunu, kaşıkları bardakların içine koyup bir kenarda topladığı peynir çanağını bardakların yanın yerleştirmesini, sonra bunları birer ikişer odadan dışarı taşımasını, sofraya tahtasını sofraya bezine silkeleyip bezi toparlayışını, bütün bunları acele etmeden, nerdeyse gözü kapalı hareketlerle yapıp bitirmesini seyrediyordu.”⁴⁰⁶

Yemeğin nasıl yendiği hususunun yanı sıra yediğimiz bazı yiyeceklerin nasıl yapıldığına dair bulgulara da rastlarız.

“Burada ne kadar zaman kalmıştım, bilmiyordum, aslında buraya gelmekle de saçmalamıştım, evde işim vardı, bulgur kaynatılacaktı, şimdi ateşi yakmışlardır, belki su kaynamaya bile başlamıştır, ben olmasam kadınlar bu işin üstesinden gelemezler, o koca kazan dolusu bulguru kim karıştıracak, kim dama çekecek.”⁴⁰⁷

Bulgur kaynatılması ve bunun damlara serilerek kurutulması işinin bir benzerini tarhana yapımında görmekteyiz.

“Çarpılmışlar”da “Toprak damlar yalnız poyrazın uçurmaması için değil kırat kırat tarhanaları kurutmak içindir de.”⁴⁰⁸ diyerek tarhana yapımında damların

⁴⁰⁴ Özdenören, *Çarpılmışlar*, s. 133.

⁴⁰⁵ Özdenören, *Denize Açılan Kapı*, s. 45.

⁴⁰⁶ Özdenören, *a. e.*, s. 46.

⁴⁰⁷ Özdenören, *Denize Açılan Kapı*, s. 56.

⁴⁰⁸ Özdenören, *Çarpılmışlar*, s. 150.

öneminden bahseden Özdenören, tarhananın o dönemin aileleri açısından önemini ise şöyle verir:

“Melek dolaptan dikiş kutusunu çıkardı kuru tahtaya oturdu çocukların söküğünü dikmeğe başladı

Bir süre sessiz sessiz oturdular neden sonra Melek

Bu sene kaç kırat yapsak ki tarhanayı dedi çocuklar da büyüyor maşallah

Hele tarhana vakti gelsin dedi Yusuf

Öyle ama gene de düşünüyor insan dedi Melek geçen seneki ucuna yetmişti

Bir kırat fazla yapsak yeter zahir dedi Yusuf”⁴⁰⁹

Yaz gecelerinde yatılan ve aynı zamanda tarhana ve bulgurların kurutulması için kullanılan evlerin damları kışın yağın karın ardından “kürelen”mekte ve de ara ara “loğ”lanmaktadır.

“Biraz daha kar yağsa dam çökebilir. Damı kürelememize bırakmadılar. İkindiden sonra damı kürelemeye amcam çıkmıştı...”⁴¹⁰

“Evler çok yakındı birbirine bazen iki adamın zorlukla sığabileceği kadar birbirine sokulmuşlardı ve kerpiçlerin arasından suların sızmakta olduğunu biliyordu dibinden geçmekte olduğu bir damın gürül gürül üstüne yıkılır gibi olduğunu sandı dam loğlanıyordu”⁴¹¹

Çocuk bezlerinin tek kullanımlık olduğu günümüzün aksine geçmişte, çocuk bezleri yıkanmak vasıtasıyla sadece bir defaya mahsus kullanılıp atılmamaktaydı.

⁴⁰⁹ Özdenören, a. e. , s. 152.

⁴¹⁰ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 67.

⁴¹¹ Özdenören, **Çarpılmışlar**, s. 118.

“Çocuğu çekip götürdü giderken az önce attığı bezi alıp içi su dolu bir leğen içine bıraktı”⁴¹²

Leğenlerde elde yıkanan bezler, o dönemlerde kurutulmak için soba borusuna takılan askılara asılırdı.

“Odanın kapısı açılır açılmaz ekşimiş, bayatlamış bir ter kokusu dolduruyor genzimi. Sidik ve toprak kokusu. Oğlanın bezlerini soba borusuna yerleştirilmiş askılara asmışlar.”⁴¹³

Çocukların bezlerinin elde yıkandığı dönemleri gördüğümüz gibi çocuk sütlerinin pastörize olarak paketlerde satıldığı dönemleri de görürüz. “*Eskiden şehirler varmış, şehirlerde sütçüler olurmuş.*”⁴¹⁴ diyerek sokakta güğümlerle süt satılan dönemleri hatırlarız. Özdenören’in bir başka hikâyesinde ise pastörize olarak paketlenip marketlerde satılan sütleri görürüz.

“ ‘Adam, elinde tuttuğu süt kartonunu en yakınındaki garsona uzatarak: Şunu bir kaba koyun, azcık ısınsın.’ dedi.”⁴¹⁵

Gündelik hayatımızın önemli “mükeyyifat”ından olan kahve içme kültürü de modern hayatta değişime uğramıştır. “*Kahve fincanı iki parmağı arasında uzun uzun durdu.*”⁴¹⁶ Cümlesinden de anlaşılacağı üzere bizim geleneksel hayatımızda “*Türk kahvesi*” ve kahve “*fincan*”ı vardır. Modern gündelik hayatta ise Türk kahvesinin yerini “*nescafe*” fincanın yerini ise “*kupa*” almıştır.

⁴¹² Özdenören, a. e. , s. 146.

⁴¹³ Özdenören, a. e. , s. 30.

⁴¹⁴ Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, s. 11.

⁴¹⁵ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 65.

⁴¹⁶ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 24.

“Koca kahve kupasını dudaklarına dokundurarak ağzını ıslatmıştı.”⁴¹⁷

5.2 Beygirden Metroya, Telgraftan Cep Telefonuna: Ulaşım-Haberleşme

Bir toplumun fonksiyonlarını yerini getirebilmesi için üyeleri ve grupları arasında belli bir haberleşme sisteminin bulunması gerekir. Grup hayatının sürekliliği insanlar arasındaki fikir, düşünce, kanaat ve izlenimlerini, duygularını birbirine aktarmalarını, yeni deyimlerle bir iletişimi, Fransızca deyimlerle bir “communication”u zorunlu kılar.⁴¹⁸

İnsanda karşılıklı haberdarlık sonucunda mensubiyet duygusu gelişir. Böylece insanlar, aralarındaki haberdarlık ve mensubiyet duyguları ile toplumu oluştururlar. Diğer bir ifade ile toplumun var olabilmesi için üyeleri arasında karşılıklı haberdarlık ve mensubiyet duygularının gelişmiş olması gerekir.⁴¹⁹ Bu durum toplumsal değişim için de geçerlidir. Toplumun bir kesiminde görülmeye başlanan bir değişim toplumun geneline yayılabilmesi için insanların birbirinden haberdar olması gerekir.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte ulaştırma ve kitle iletişim araçlarının fiziki mesafeleri daralttığını görüyoruz. Rasim Özdenören’in hikâye yazmaya başladığı Anadolu’nun birçok yolu olmayan köyünün bulunduğu dönemden köylerde internetin bulunduğu bir döneme gelmiş bulunmaktayız.

Özdenören’in ilk dönem hikâyelerinden olan “Çok Sesli Bir Ölüm”, ulaşımın ve haberleşmenin eksikliğinin en fazla hissedildiği hikâyedir.

Babası hastalandıktan sonra köylerde gezgin hekimlik yapan Bakaç Ali’yi çağırarak için yola çıkmaya karar veren Kamber, ulaşım için beygirleri kullanmak ister. Ancak beygirleri köyün karakolundaki jandarmalar götürmüştür. Bunun üzerine yaya olarak gitmeye karar verir çünkü köyde başka bir ulaşım aracı yoktur.

⁴¹⁷ Özdenören, **Hısrırtı**, s. 54.

⁴¹⁸ Arslantürk, Amman, **a. g. e.**, s. 210.

⁴¹⁹ Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, İstanbul, Divan Yayınları, 1982, s. 5.

“Kamber, beygirlerin orada olup olmadığını sordu çavuşa. Çavuş, ne dediğini anlamadı Kamber’in, bayırdan aşağı koşup inmeğe başladı. Duyulacak bir mesafeye gelince:

-Beygirler orda mı? Diye bağırdı Kamber bir kez daha.

-Yok, diye cevapladı çavuş, kereste çekmeye götürdüler bu sabah, ancak yarın dönerler.

Kamber’in canı sıkıldı. Çavuş, iyice yaklaşmıştı.

-Beygiri ne yapacaksın? Diye sordu Kamber’e.

-Babam bayıldı, dedi Kamber, n’olduğunu bilmiyoruz. Bakacı getirecektim.

Dama doğru birlikte yürümeye başladılar.

-Ne yapacaksın şimdi? Diye sordu çavuş.

Yayan gideceğim, dedi Kamber.”⁴²⁰

Bakaç Ali, Şehmuz’un durumunun iyi olmadığını ve kente hastaneye götürülmesi gerektiğini söyleyince ulaşım aracı olarak yine “beygir”lere ihtiyaç duyulur.

“Öğleye doğru, jandarmalar, Şehmuz’un beygirlerini getirdiler. Beygirler, yorgunluktan bitmişlerdi. Bakaç Ali, Şehmuz’u beygir sırtında taşımanın tehlikeli olmakla birlikte, kente götürülmesi gerektiğini söyledi.

Kamber, beygirlerden birini çekip yola hazırladı. Şehmuz, ayılmış ama son derece yorgun görünüyordu. Kendisini, güçlkle beygire bindirdiler, düşmesin diye, bir iple, sımsıkı semere bağladılar.”⁴²¹

Kent yolunda jandarmalarla karşılaşır Kamber. Bu jandarmalar bir gün önce beygirleri kereste işinde kullananlardır.

“-Bu beygir bizimki mi? Diye sordu.

⁴²⁰ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 15.

⁴²¹ Özdenören, **a. e.**, s. 25.

-O, dedi kamber.

-Yahu bu hayvanla yola çıkılır mı?

-Kente gideceğim, dedi Kamber kesinlikle, yoksa herkes beni suçlar, babamı öldürdüğümü söylerler..

-Kimse böyle bir şey demez, dön geri, bu hayvan bitmiş zaten, çekemez sizi oraya kadar.”⁴²²

Yolda jandarmaların dediği çıkar ve “25 kilometrelik 5 saatlik yol”u bitiremeden daha beygir telef olur. Babasını kente götürmek için yola koyulan Kamber için bu çaresizliğinin daha da artması demektir. Köyle kent arasında bir yerde hasta babasıyla yolda kalmıştır. Babası da daha fazla dayanamaz ve yolda ölür.

Ulaşım güçlüğü, beygir ve yayan yolculuk “Sabah Aralığı” hikâyesinde de görülmektedir. Jandarma öldürmekle suçlanan Halil, köyden kaçmak için önce eve gelir, hazırlık yapar. Ulaşım için yine beygire ihtiyaç vardır ama beygirler evde değildir. Ulaşım için başka bir seçeneği olmayan Halil, kaçmak için yaya olarak yola çıkar karısıyla.

“Halil kapıyı kapatıp girdi içeriye.

-Hadi kapa çenenini de, hayvanı hazırla.

Kadın arkasından baktı:

-Hayvanı mı? Diye sordu.

-Hayvanı, dedi Halil dişlerinin arasından, hayvanı. Yani şu bizim beygiri. Ben de biraz azık hazırlayacağım. Yarım saate kadar yola çıkmamız gerek. Kardeşimle gidiyoruz.

-İnsan önceden haber verir, dedi kadın, bir günlük yol kardeşingil.

Halil merdivenleri tırmanmaya başladı.

-Kapa çenenini de, dediğimi yap, dedi.

-Beygirin evde olmadığını bilmiyor musun? Daha bu sabah bağa istemiştin. Ökkeş’le bağa gönderdim.

-Tuh, Allah kahretsin, dedi Halil tükürürcesine, unutmuşum. Gel öyleyse yukarıya. Az bir şey yiyecek hazırla. Yayan gideceğiz.”⁴²³

⁴²² Özdenören, a. e. , s. 28.

Burada dikkat çeken bir nokta, mesafe fazla olduğu için “azık” alınmasıdır. Günümüzde pek de yapmadığımız bu hazırlık dönemin yolculukları için son derece önemlidir.

“Kadın yüklükten iki gözlü küçük bir heybe çıkarttı. Hazırladığı azığı heybenin gözlerine yerleştirdi. Sonra, tapalı ibriği alıp avlunun pınarından su doldurdu. İbriği de heybeye yerleştirdi. Hâlâ pencereden dışarıya bakmakta olan kocasına:

-Azık hazır, diye seslendi.”⁴²⁴

Özellikle 1950’li yıllardan sonra Anadolu’da başlayan bayındırlık ve imar çalışmaları neticesinde yol yapım çalışmalarına ağırlık verilir. Bu duruma “Kan” adlı hikâyede şöyle rastlanır:

“Duymadın mı?

-Neyi? Dedi adam.

-Hükümet buraları alacakmış, il yolu buralardan geçecekmiş.

-Kimden duydun? Diye sordu adam.

-Herkes söylüyor.

İçine bir kımltırsız kurt düştü, ama gene yüzünün biçimini değiştirmede. Yerden bir avuç toprak aldı, parmaklarını azıcık aralayarak yere boşlatmaya koyuldu. İki üç kere oyalandı böyle.

-Herkes her şeyi söyler, dedi ağzının içinde kalan bir sesle.

-İnanmıyorsan git on tane kuyu daha aç, diye cevap verdi kadın, herkese kâğıtları bile gelmiş.

-Bize gelmedi, dedi adam.

- Senin tapun mu var ki?”⁴²⁵

⁴²³ Özdenören, a. e. , s. 28.

⁴²⁴ Özdenören, a. e. , s. 34.

⁴²⁵ Özdenören, a. e. , s. 60.

“Çok Sesli Bir Ölüm”de kente hastaneye gitmek için beygir kullanımını görüyorken “İmkânsız Öyküler”de taksiyi görürüz.

“Sokakta, önümden geçen bir taksiyi durdurmuş, bir an önce hastaneye yetişeyim diye sabırsızlanıyordum.”⁴²⁶

Karayolunun bulunmadığı dönemi gördüğümüz gibi Özdenören hikâyelerinde modern toplumların en önemli toplu ulaşım araçlarından olan metroyu da görmekteyiz.

“Birazdan metroya atacağım kendimi. Oradan Sakarya’ya çıkmayı tasarlıyorum.”⁴²⁷

“Hışırıtı”da ise ulaşımdaki bir diğer kolaylığı görürüz. Ulaşım araçları artık yazın serin, kışın ise sıcaktır. Tıpkı insanın evi gibidir “klima” sayesinde.

“Güneye doğru tek tük beliren bulutlar havayı iyice ağırlaştırıyordu. Aracın kliması yoktu. Toz yüzünden camları da açamıyorlardı.”⁴²⁸

Ulaşımın zor olduğu dönemlerde “haberleşme” noktasında ise “telgraf” ve “maniple” çıkar karşımıza.

“Gözlerinden uyku taşan posta memuru, donuk ampul ışığında, maniplesinin yanında başını iki avucuna dayamış, kasabalıya ulaştıracak bir haberi beklemektedir.”⁴²⁹

⁴²⁶ Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, s. 97.

⁴²⁷ Özdenören, **a. e.**, s. 32.

⁴²⁸ Özdenören, **Hışırıtı**, s. 87.

⁴²⁹ Özdenören, **Çözülme**, s. 34.

Günümüzde pek de tanıdık gelmeyen bir haberleşme aracı olan telgraf ve onun kendine has iletişim dilini görme imkânımız vardır.

“Kalkmaya hazırlanıyordu. İşte o sırada kapı çaldı. Açtığında, üniformalı bir posta memuruyla karşılaştı. Elinde bir telgraf tutuyordu. Telgrafi verdi, defterini açtı: ‘Şurayı imzalayın lütfen’ dedi, imzayı aldıktan sonra iyi akşamlar dileyerek ayrıldı. Yıllar var ki, telgraf almamıştı, ne de birine bir telgraf göndermişti. Salonun ışığını yaktı, telgrafi açtı, okudu. ‘annen hastalandı acele gel stop ahmet’ yazıyordu.”⁴³⁰

“Çözülme”de ise pusula ile haberleşme çıkar karşımıza:

“Çocuk, elinde tuttuğu katlanmış bir kâğıt parçasını uzatarak:

-Kerim ağabeye gönderdiler bunu, dedi, Ragıp ağabey, selamı var.

Çocuk, kâğıdı ananın eline tutuşturur tutuşturmaz ters yüzü, koşup gitti.

Kerim dışarı çıkmıştı, anasının elindeki kâğıdı aldı, açıp okudu:

‘Şimdilik bir şey yok, akşama bizim eve bekliyorum, selam ederim.
R.’”⁴³¹

Telgraf, maniple ve pusula ile haberleşmenin dahi zor olduğu bir dönemden cep telefonu ile insanların anında birbirlerinden haberdar oldukları döneme de rastlamamız toplumsal değişimin haberleşme alanındaki geçirdiği aşamayı görmemiz açısından önemlidir.

“Derken cebinin tanıdık sesi çınladı çantasında. Çantayı kapıp telefonu açtı, kulağına götürmeden onun olduğunu anladı.”⁴³²

“Kadının çantasındaki telefon çalmaya başladı.”⁴³³

⁴³⁰ Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, s. 32.

⁴³¹ Özdenören, **Çözülme**, s. 59.

⁴³² Özdenören, **İmkânsız Öyküler**, s. 65.

“ ‘Şimdi bayılacağım’ dedi. Kendini salondaki kanepenin üstüne bıraktı. O sırada çantadaki telefon bir daha çaldı.

‘şu telefonu getir bana canım.’

Kız annesinin çantasındaki telefonu çıkarttı. Annesine uzattı.”⁴³⁴

Görüldüğü üzere ulaşım ve haberleşme alanında meydana gelen birçok değişim ve yenilik Rasim Özdenören hikâyelerinde de bu değişime paralel olarak yer almıştır.

5.3Şifalı Otlardan Haplara, Duadan Tıbbî Tedaviye: Sağlık Hizmetleri

Geleneksel toplumdan günümüze uzanan sosyal değişme sürecinde zihnî planda en çok etkilenen alanların başında şüphesiz “sağlık hizmetleri” gelmektedir. Geleneksel tedavi yöntemlerinin –kocakarı ilaçları gibi- olduğu dönemlerden her şehirde farklı farklı alanlarda hizmet veren hastanelerin olduğu döneme gelmiş bulunmaktayız.

Geleneksel toplumdan günümüze uzanan sosyal değişme sürecinde sağlık alanında gerçekleşen değişiklikler bazı istisna görüşlerin dışında büyük çoğunluk tarafından olumlu görüldüğünden “ilerleme” olarak değerlendirilmektedir. Tıp teknolojisindeki gelişme, genel sağlık düzeyinin iyileşmesinden çocuk sayısının ve cinsiyetinin tayinine, genetik kusurlara müdahaleden çaresiz denilen hastalıkların tedavilerinin bulunmasına kadar uzanan önemli toplumsal sonuçlar görülmektedir.⁴³⁵

Rasim Özdenören hikâyelerinde sağlık alanındaki bu değişimleri takip edebilme imkânına sahibiz.

⁴³³ Özdenören, a. e. , s. 125.

⁴³⁴ Özdenören, a. e. , s. 126.

⁴³⁵ Arslantürk, Amman, a. g. e. , s. 308.

“Çok sesli Bir Ölüm”de tarlada çalışırken düşüp bayılan Şehmuz’un tedavisi için uygulanan ilk yöntemler iptidai olmanın yanında bir çaresizliğin de göstergesidir.

“Kamber, sarnıçtan su getirmişti. Kadın elini suya daldırıyor, kocasının yüzünü ovuyor, onu ayıltmaya çalışıyordu. Bir yandan da:

-De hele, hadi, söyle.. la ilahe illallah.. hadi.

Diye söyleniyor, Şehmuz’a, sözlerini tekrarlatmaya çalışıyordu. Ama Şehmuz, sapsarı, upuzun yatıyor, kadını işitmiyordu bile, dudakları titriyordu.”⁴³⁶

Bu işlem başarıya ulaşmayınca başvuru olan ikinci metot “ilahi”dir. Duanın hastaya iyi gelebileceğine inanılır. Hatiç, kocası Şehmuz ağır hasta yatarken, erkek olarak köyde yardım gelebilecek tek kişi olan Arap Baba’ya şöyle seslenir:

“Bir bak bakalım, Babam, bir nefes mi etsen ki?

-Meraklanma Hatiç kızım, dedi adam, bu da geçer.

Sonra, Şehmuz’un yanına gelip diz çöktü:

-Bismillah, diyerek Şehmuz’un bileğini aldı avuçlarının içine, ovmaya başladı. Arap Baba, gözlerini kısmış dua ediyordu.

Hatiç, çocuklara:

-Hadin siz dışarı çıkın, dedi, bakın bakalım buzağılar ne yapıyor, otlarını verin onlara.

Çocuklar sevinerek çıktı dışarı.

Arap Baba bitirdi duasını.

-Bakaç Ali’yi bulmalı, dedi, o bilir böyle işleri. Ben bir seferinde alnına buz konduğunu görmüştüm böyle bir hastanın. Ama böyle yaz ortasında buz..

⁴³⁶ Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, s. 13.

Arap Baba, gülümsemeye bile değer bulmadı söylediğini.”⁴³⁷

Arap Baba'nın sözünü ettiği Bakaç Ali, köy köy gezerek hastalara bakan bir gezgin “hekim”dir.

“Odaya girdiler. Bakaç Ali, doğru hastanın başına gitti. Çocuklar uyumuşlardı. Arap Baba, hâlâ oradaydı. Hastanın yanında, diz üstü çökmüş, okuyordu. Bakac'a, başıyla selam verdi. Bakaç, soğukkanlılığını bozmayarak:

-Aleykümselam, dedi, nasılsın babam?

Arap Baba, başını yavaşça aşağı yukarı sallayarak iyi olduğunu bildirdi.

Bakaç, lambayı istedi. Kamber duvarda asılı duran lambaya getirdi, babasının baş ucunda, bir iskemlenin üstüne yerleştirdi lambayı. Şehmuz'un yüzü, balmumu gibi sapsarı ortaya çıktı. Baygın yatıyordu. Bakaç, Şehmuz'un sıcaklığını yokladı, ateş gibi yanıyordu. Su istedi. Getirdiler. Getirilen suyla Şehmuz'un bütün vücudunu ıslattı. Elbisesinin üstünden de biraz su serpti. Hatiç'e:

-Dışarıda bir ateş yakın, dedi, ufak bir tas su kaynatın, şu tarçını da suya atın, kaynasın.

-heybesinden çıkardığı bir pençe tarçını uzattı kadına. Sonra, gene heybesinden, teneke bir kutu içinde, çeşitli otlardan yapılmış cıvık bir macun çıkardı. Bu macunu, sindirmeye çalışarak, ova ova, Şehmuz'un göğsüne sürdü.

-Nefes darlığına bire birdir, göğsü yumuşatır, kalbi ferahlatır, diye açıkladı., Allah'ın izniyle birazdan kendine gelecek.

Hatiç, dışarıda ateşi yakmış, üstüne su koymuş geri dönmüştü.

-Yok, dedi Bakaç, şimdi kaynamış tarçını da içirirsek kendine gelir.

Kadın, 'sağolasın kardaşım' diyerek dualara ediyordu Bakac'a.

-Gündüz hiç ayıktı mı? Diye sordu Bakaç.

-Hiç.. diye karşılık verdi kadın, öyle, getirdiğimiz gibi yatıyor.

-Uzun bir süre dinlenmesi gerekecek, dedi Bakaç, artık çifte çubuğa çıkmaya iyi olur.

- Tek kendi dirilsin de, ötesine Allah kerim, dedin kadın ağlamaklı.

⁴³⁷ Özdenören, a. e. , s. 13. – 14.

-Yarın sabaha kadar kendine gelecek, dedi Bakaç, sabahleyin bir yolunu bulup kente götürmek gerekiyor.. beygirleriniz burda mı?

O sırada tarçın kaynamıştı. Hatiç, gidip kaynar tarçın tasını getirdi. Biraz soğumasını bekledikten sonra, Bakaç, Şehmuz'u sırtından tutup başını kaldırdı, Hatiç'in yardımıyla kaşıkla içirmeye başladılar. Şehmuz, hala baygın olduğundan güçlükle içiriyorlardı. Şehmuz'un birkaç kaşık tarçın suyu içmesi hepsini umutlandırdı. Az sonra, hepsi birden bir kenara çekilip beklemeye, sonunda da uyuklamaya başladı.⁴³⁸

Alınan bu sahne dönemin insanların hastalık karşısındaki çaresizliğini ve geleneksel tedavi yöntemleri ile kendi başlarının çaresine bakmaya çalışmalarını görmemiz açısından önemlidir. Kamber, ertesi sabah Bakaç Ali'nin dediğini yapmaya, babasını beygirle kente, doktora götürmeye çalışır. Bakaç Ali, yolda fenalaşırsa, Kamber'e babasına nasıl müdahale etmesi gerektiğini de söylemiştir:

“Bakaç, kendisine, babası terlerse tuzlu su içirmesini salık vermişti.”⁴³⁹

Geleneksel tedavi yöntemlerini “Çözülme”de de görmekteyiz.

“Kocasını anasından öğrendiği bir usulle kendisi tedavi ediyordu. Yani, günde birkaç kez sirkeyle şakaklarını ovuyordu adamın.”⁴⁴⁰

(...)

“-Daha iyice misin?”

Adam sesini çıkarmadı, yüz çizgileri oynamadı. Ana, elindeki bezi sirkeyle ıslatıp adamın alnında gezdirdi. Adam, derince bir nefes aldı, soluğu fişirdadı. Kerim, anasının el hareketlerini izliyordu. Ana, birden bir şey hatırlamış gibi, elini dizini vurdu:

-Vay benim akılsız başım, dedi, insan ne kadar da unutkan oluyor, evde az bir şey meyan kökü olacaktı, meyan kökü bire birdir bu illete.

⁴³⁸ Özdenören, a. e. , s. 23. – 24.

⁴³⁹ Özdenören, a. e. , s. 26.

⁴⁴⁰ Özdenören, **Çözülme**, s. 58.

-Biliyorsun ya önceleri de miden ağrıdığımda hep meyan şerbeti içerdim, iyi gelirdi.

Ne babada, ne oğulda, herhangi bir tepki olmadı. Ana, konuşuyordu:

-Her derdin bir çaresi vardır derler ya, bu derdin çaresi de meyan köküdür. Öyle toprağın altında... Rahmetli babam evde her daim bulundururdu meyanı. Hekim gibi bir şeydi kendisi, bir otlar bulur, onları ezer, ilaç yapar, solucan düşürdü. Sonra gelincikle bir su hazırlardı, nasıl yapardı bilmiyorum, baş ağrısına iyi gelirdi. Rafımızda her illet için bir ot, bir bitki parçası, tuhaf şeyler bulunurdu. Cahillik, ben öğrenemedim onları nasıl yaptığını, ama anam biliyordu. Zahir babamdan öğrendiydi. Rahmetli sağ olsa seni şimdi onbeşinde delikanlı gibi yekindirirdi ayağa. Bir gün yayladaydık anamın beline ağrı yapıştı. Babam kasabaya inmişti. Amcam falan hep birliktik. Ne ettikse ağrıyı kesemedik. Anam iki gün inleye inleye yattı. Ölecek diye korktuyduk hepimiz. Geceleri iniltisi dağları sarıyordu. Neyse, uzatmayayım, iki gün sonra babam döndü kasabadan, anamı o haliyle gördü. ‘Yahu, niye bağırtır, eziyet edersiniz kadıncağıza, diye çıkıştı hepimize, her yerde falan otlardan dururken öldüreceksiniz kadını.’ Sonra hemen o dediği otlardan topladı, bir şeyler karıştırıp cıvık bir ilaç elde etti, anamın sırtına sürmesinden daha bir saat geçmedi ki kadının iniltisi, bir şeyi kalmadı. Kadın o gece rahat bir soluk almıştı. Şimdiki gibi aklımda, ertesi gün de yıllık şıramızı yapacaktık. Durdurabilirsen durdur anamı yerinde. Sen daha hastasın, belin ağrıyor dediysek de, başa çıkmak ne mümkün, bizimle birlikte olup üzüm tepeledi, şırayı kürekledi. Bir daha da anamın bel ağrısı çektiğini bilmem.”⁴⁴¹

“Hastalar ve Işıklar”da ise bir başka tedavi yöntemini görmekteyiz.

“Herkes yerli yerinde. Babam ocağın sol başında çullarının içine gömülmüş yatıyor. Dünden beri öksürük de başladı, çok dayanamaz artık. ‘Ben bittim.’ diyor. Sabahleyin sırtını tentürdiyotla baklava biçiminde çizdik, öksürük geçer gibi olmuştu, ama gene başladı. Oda hâlâ tentürdiyot kokuyor. Anam bir yerlerde ‘hini hacette’ kullanılır diye biraz ıhlamur saklamış, pişirdi, iki bardak babam, birer bardak da Kerem’le ben içtik.”⁴⁴²

“Ölünün Odaları” adlı hikâyede ise bu sefer geleneksel bir ilacı değil eczaneden alınmış “hap”ları görmekteyiz.

⁴⁴¹ Özdenören, a. e. , s. 62.

⁴⁴² Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, s. 62.

“Birden, pencerenin çıkıntısında sırayla dizili, içleri daha tüketilmemiş ilaç şişeleri gördü. Şu küçük tüpteki hapları bulabilmek için kentin bütün eczanelerini dolaşmıştı.”⁴⁴³

Sağlık alanında toplumun geçirmiş olduğu bu değişim teknolojinin gelişmesiyle birlikte her an daha ileriye gitmektedir. Günümüzde artık hastane olmayan bir ilçe yoktur. Köylerde özellikle kış aylarında mahsur kalan hastalara ulaşmak için bu şartlara özel yapılmış paletli ambulanslar ve kimi zamanda helikopterler kullanılmaktadır. Yaz sıcağında babasını kente hastaneye götürürken yolda çaresiz bir şekilde onun ölümüne şahitlik eden Kamber gibi insanların olduğu dönemden yukarıda söylediğimiz şartların sürdüğü günümüze bakmak toplumsal değişimin sağlık alanındaki etkilerini daha sarıh anlamamızı sağlayacaktır.

⁴⁴³ Özdenören, **Çözülme**, s. 13.

SONUÇ

İçinde bulunduğumuz zaman ve mekânın özellikleri, bizim dünya üzerindeki diğer varlık ve nesnelere kurduğumuz ilişkinin mahiyetini belirler. Bu hâl, kişisel dünyada olduğu gibi toplumsal düzeyde ve toplumsal değişim ya da toplumsal değişimin anlamlandırılması konusunda da bu şekildedir.

Aynı topluma mensup fakat farklı zaman diliminde yaşayan insanların benzer olay ve durumlar karşısında bunlara birbirinden farklı anlamlar yükleyerek davranışları sadece zamanın belirleyiciliği ve değişmesi ile açıklanamaz. Zamanla birlikte toplumun değer yargılarının değişmesi, yerleşim merkezlerinin özellikle dünyada hâkim olan ekonomik sistemlere paralel olarak kimlik değiştirmesi ve günlük hayatta yaşanan değişmelerin neticesinde eşyaya yüklenen değerın “hadd”ini aşması bunun göz ardı edilmemesi gereken diğer sebeplerdendir.

Bu etkenleri göz önünde bulundurarak yön verdiğimiz çalışmamızda; Rasim Özdenören’in yazdığı tek romanından ve denemelerinden istifade etsek de merkeze onun hikâyelerini koyarak onun gözünden toplumumuzun yaklaşık iki yüz yıllık zaman dilimine dayanan bir geçmişe sahip olan ve “Batı” eksenli gerçekleştirilmeye çalışılan toplumsal değişimin “iz”leri “sür”ülmeye çalışılmıştır. Yerli olmak nedir, bu nasıl gerçekleştirilir sorularının cevabını yazdığı hikâyeler ile ortaya koyan Rasim Özdenören, hikâyelerinde etrafımızda rahatlıkla görebileceğimiz hatta dokunabileceğimiz hissini veren kahramanlar ve yaşadığımız mekânlardan farklı olmadıklarını hissetmemizi sağlayacak mekânlar yaratarak; onunla aynı toplumsal hayatın bir ferdi olduğumuz farkındalığını ortaya çıkarır. Bu durum, Richard Hoggart’ın “edebî tanıklık olmaksızın sosyoloji ile uğraşan kişinin toplumu bütün yönleriyle görmesi mümkün değildir”⁴⁴⁴ yargısını destekler mahiyettedir. Onun hikâyeleri bu bağlamda ele alındığında sadece değişimin değil toplumun sahip olduğu diğer pek çok özelliğın de hikâyelerinde yer edindiği görülmektedir.

⁴⁴⁴ Richard Hoggart, “Literature and Society in A Guide to the Social Sciences”, Aktaran: Yavuz Demir, **Hayat Böyledir İşte Fakat Hikâye**, Birinci Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2011, s. 126.

Edebî eserleri sosyolojik açıdan ele alan araştırmacıların görevi, “yazarın hayalî karakterlerinin tecrübesi ve onların ortaya çıktığı tarihî ortama uygunlukları arasında bir ilişki oluşturmaktır.”⁴⁴⁵ Türk toplumunun “asırlarca içinde yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak, mücadele halinde olduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiği”⁴⁴⁶ sürecin getirilerine Rasim Özdenören, bigâne kalmayarak yaşadığımız problemleri, gerçekçi bir bakış açısıyla ele alıp modernizmin getirdiği açmazları, gelenek ile modern arasında sıkışıp kalan insanların arayışlarını, yaşadığımız mekânlardaki içsel ve dışsal değişimleri, gündelik hayatı ve o hayatta ünsiyet kurulan eşyalara yüklenen anlamların değişimini ele almıştır. Hikâyelerinin bu amaçla yazıldığı söylenemese de onun “ayrıntı avcısı” denilebilecek bir özelliğe ve güçlü bir tasvir yeteneğine sahip olması bu alanlarda görülen ve tarihî de bir yönü olan değişimlerin hikâyelerinde yer edinmesini sağlamıştır.

İletişimin, ulaşımın ve ticaretin giderek yaygınlaşmasıyla “iç”ine kapalı olan dünyanın kapıları “dış”a açılmıştır. Rasim Özdenören’in ilk hikâyelerinin böyle bir dünyası vardır. Köyden kente göç, göç neticesinde kırdan kente gelen kitlelerin kent hayatındaki konumu, bu “dünya”nın artık “değişme”ye başladığının farkındalığı ile ele alınır. Sonraki hikâyelerinde modern hayat bağlamında değişen dünyanın değişen düzenine ayak uydurmaya çalışan insanların çıkmazları, bunalımları kendilerine ve nesnelere yabancılaşmaları; son dönem hikâyelerinde ise bu değişme karşısında insanların yaşadıkları günler ile anlam ve değer yükledikleri mekânlarla eşyaların da kendileriyle birlikte bir değişime tabi tutulduklarının ele alındığı görülmektedir.

“Yerlilik” temeli üzerine toplumdan yansıyan görüntülerle kendine has bir öykü dünyası inşa eden Rasim Özdenören, bireyleri, inşa ettiği bu dünyada tek yönlü birer kahraman olarak ele almamaktadır. Bu doğrultuda Özdenören hikâyesinde değişimin izleri insan eksenli sürülmeye çalışıldığında; Batılılaşma bağlamında toplumda görülmeye başlanan değişim neticesinde ortaya çıkan toplumsal ilişki

⁴⁴⁵ D. Laurensen, A. Swingewood, “The Sociology of Literature”, Aktaran: Yavuz Demir, **Hayat Böyledir İşte Fakat Hikâye**, s. 125.

⁴⁴⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Birinci Baskı, İstanbul, YKY, Kasım 2006, s. 129.

bağlarının giderek zayıflaması, bireyi çevresinden kopuk, geçmişinden rahatsız, geleceğinden umutsuz bir hâle soktuğu görülecektir. Bu durum Rasim Özdenören hikâyesinde kendisini daha çok bireyin değişimin doğurduğu yeni düzene karşı bir uyum sorunu yaşaması şeklinde gösterir. Bu sorunun başlıca nedeni bireyin kendi şekillendirdiği iç dünyası ile çevresindekilerin diğer bir ifadeyle toplumun şekillendirdiği dış dünyanın doku uyumsuzluğudur. Bu doku uyumsuzluğu “çatışma” halinin de başlangıcını oluşturmaktadır. Bu halin bir devamı olarak değerlendirebileceğimiz ve onun hikâyelerinde gördüğümüz kaçış, yabancılaşma ve kimi zamanda intihar gibi vakalar bu doğrultuda okunmalıdır.

Özdenören hikâyesinin merkez kuvvetini oluşturan bu “çatışma” hali, sadece bir birey olarak insanın kendisiyle değil toplumun üyesi diğer insanlarla olan ilişkilerinde de görülür. Bu insanlar genelde çözülmüş ve çökmüş bir toplumun kişileridir. Kültür ve inanç temelleri inkâr edilmiş, yıkılmış bir toplum düzeninden artakalmış insanlardır. Yıkılan bir düzenin yerine farklı bir kültür birikimine sahip olan insanların, yeni bir kültür yoğurma davasıyla kurmak istedikleri bu yeni düzene uyum sağlayamamasının etkileri Özdenören hikâyesinin önemli noktalarındandır. Aile bağlarının zayıflaması, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin bir nevi karşılıklı çıkar ilişkileri üzerine kurulmuş olması yukarıda sözü edilen doku uyumsuzluğunun ve kurulmak istenen yeni düzene uyumda görülen başarısızlığın tezahürleri olarak okunmalıdır.

Özdenören hikâyesinde değişimi kent – kır ekseninde değerlendirdiğimizde; değişimin etkilerinin kendisini yine birey odaklı hissettirdiğini görürüz. Kırdan birbirine kenetlenmiş “birey”den ziyade “biz” anlayışlı hareket eden –çoğunlukla ailedir bu- “üye”ler görmekteyiz. Kente gelmekle başlayan kentlileşme sürecinde kentsel değerler kır hayatına özgü değerleri tamamen değiştirene kadar birey üzerinde etkisini sürdürür. Özdenören hikâyelerinde bu doğrultuda kentteki insanların kırdakilerin aksine “birlik” yerine “teklik” anlayışı ile hareket ettikleri görülür. Modernizmin taşıdığı herkesin “kendi ayakları üzerinde durma”sı gerektiği fikri kent – kır bağlamında insanlar üzerinde görülen değişimin en önemli hususlarındandır.

Rasim Özdenören hikâyesinde değişimi eşya ve gündelik hayat üzerinden okumaya çalıştığımızda ise, toplumun geçirdiği değişim evrelerini “meta” üzerinden değerlendirebilme imkânına kavuşuruz. Özdenören’in hikâyelerini Türkiye’de değişimin son derece hızlı bir şekilde yaşanmaya başladığı yıllarda yazmaya başlaması bunun en önemli sebeplerindendir. Anadolu kentlerinde edindiği birikim, gözlem ve tanıklık onun eserlerinde bu yönün yer edinmesini sağlamıştır.

Özdenören hikâyesinde eşya ve gündelik hayat bağlamında değişim iki farklı açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, insanların aynı amaç doğrultusunda kullandığı eşyaların teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişmesi bir diğer deyişle gelişmesidir. İkincisi ise değişen, gelişen bu eşyaların, insanların gündelik hayatlarında onları “eşya”lara bağımlı bir hayatı yaşamaya itmesidir.

Hazza ve konfora endeksli bir yaşama kavuşan günümüz insanı bunlardan mahrum kalmamak için “tüketim” yolunu seçer. Görünüşte rahata erişen günümüz insanı, rahatının kaçmaması için yeni bir zorlu mücadeleye girişmiştir. Rasim Özdenören’e göre günümüz insanı, “başkasından geri kalmamak veya onda var bende de olsun veya o yapıyor ben de yapayım kabilinden hastalıklı eğilimlere kapılmak zorunda bırakılmıştır.”⁴⁴⁷ Bu durum modern zamanların örtülü putlarındandır.⁴⁴⁸

Rasim Özdenören hikâyesinin temelinde kültürümüzün, geleneklerimizin ve değerlerimizin birtakım değişmelerin neticesinde kurulmaya çalışılan yeni bir düzenin ve bu yeni düzene paralel yaşanmaya çalışılan yeni bir hayatın değerleri karşısında “Çözülme”si vardır. Hikâyelerinin bunun kadar önemli olan bir diğer odak noktası ise yukarıda da değinildiği üzere onun kahramanlarının girdikleri bunalım sonucu yaşadıkları “Çatışma” halidir. Bu hal karşısında kahramanlar gerçek hayatta olduğu gibi hayata tutunamayıp “Çarpılmışlar” hatta kimi zaman “Sabah Aralığı”nda “Çok Sesli Bir Ölüm” ile sınanmak üzere karşı karşıya bırakılmışlardır.

⁴⁴⁷ Özdenören, **Yaşadığımız Güzler**, s. 29.

⁴⁴⁸ Özdenören, **a. e.**, s. 23.

Yazarın bu “Çözülme” karşısında umudunu koruduğunu hissettiğimiz öykülerinde ise kahramanlar, manevi dünyalarında “Ansızın Yola Çıkmak” şartıyla bir yolculuğa çıkar ve “Denize Açılan Kapı”dan girerek kendi “Kuyu”larından çıkmış olurlar.

İslami hassasiyeti ön planda tutan bir hayat anlayışı olan Rasim Özdenören, öykülerinde yarattığı kahramanları bu doğrultuda yönlendirme gayreti içerisine girmeden, gerçek hayatın ete kemiğe bürünmüş kişileri gibi onların kendi yollarında ilerlemelerine müdahil olmamaktadır. Onun öykülerinin bu bağlamda topluma tutulan bir “ayna” olma özelliğini kazandığını söyleyebiliriz. “Şayet edebî bir eser, dönemin bir aynası ise, o zaman ortaya çıkan soru: Edebî araçların bu portreyi bozup bozmadığı, anlamını kaybedip kaybetmediğidir.”⁴⁴⁹ Özdenören’in topluma tuttuğu “ayna”dan yansıyan görüntüler, toplumda görülen değişmelere paralel olarak değişen unsurların bozulmadan ve anlamını yitirmeden yansıyan akisleridir.

⁴⁴⁹ Richard Hoggart, a. g. m. , Aktaran: Yavuz Demir, **Hayat Böyledir İşte Fakat Hikâye**, s. 127.

KAYNAKÇA

1.RASİM ÖZDENÖREN’İN FAYDALANILAN ESERLERİ

1.1 Hikâye

Özdenören, Rasim:

Ansızın Yola Çıkmak, 5. Baskı,
İstanbul, İz Yayıncılık, 2012

Çarpılmışlar, 5. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2012

Çok Sesli Bir Ölüm, 4. Baskı,
İstanbul, İz Yayıncılık, 2008

Çözülme, 4. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2008

Denize Açılan Kapı, 7. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2012

Hastalar ve Işıklar, 6. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2011

Hısrırtı, 4. Baskı, İstanbul,

İz Yayıncılık, 2011

İmkânsız Öyküler, 2. Baskı, İstanbul,

İz Yayıncılık, 2010

Kuyu, 4. Baskı, İstanbul,

İz Yayıncılık, 2008

Toz, 4. Baskı, İstanbul,

İz Yayıncılık, 2009

1.2 Roman

Özdenören, Rasim:

Gül Yetiştiren Adam, 15. Baskı İstanbul,

İz Yayıncılık, 2009

1.3 Deneme

Özdenören, Rasim:

Acemi Yolcu, 2. Baskı, İstanbul,

İz Yayıncılık, 2009

Aşkın Diyalektiği, Baskı, İstanbul,

İz Yayıncılık, 2008.

Ben ve Hayat ve Ölüm, 4. Baskı, İstanbul,

İz Yayıncılık, 2011

Eşikte Duran İnsan, 4. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2009

İki Dünya, 3. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2009

İpin Ucu, 1. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 1997

Kafa Karıştıran Kelimeler, 11. Baskı,
İstanbul, İz Yayıncılık, 2012

Kent İlişkileri, 3. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2011

Köpekçe Düşünceler, 3. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2009

Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler,
16. Baskı İstanbul, İz Yayıncılık, 2009.

Müslümanca Yaşamak, 13. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2013

Red Yazıları, 3. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2009

Ruhun Malzemeleri, 4. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2009

Yazı, İmge ve Gerçeklik, 3. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2011

Yeniden İnanmak, 4. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 2013

Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti, 4. Baskı,
İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.

Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı, 6. Baskı
İstanbul, İz Yayıncılık, 2012

Yüzler, 3. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.

2.RASİM ÖZDENÖREN HAKKINDA YAZILAN

KİTAPLAR, YAPILAN TEZLER ve DERGİ ÖZEL SAYILARI

- Abibuleyeva, Lemara: **“Rasim Özdenören ve Feodor Dostoyevski Arasında Tahkiye Anlayışı Bakımından Bir Karşılaştırma”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2005
- Deliklitaş, Didem: **Rasim Özdenören’de İnsan**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008
- Dursun, Ali, Turan Karataş: **Medeniyetin Burçları Rasim Özdenören Kitabı**, Kayseri, Memursen Kayseri Şubesi Kültür Hizmetleri, 2011
- Eryarsoy, M. Nezir: **Gül Yetiştiren Adam: Rasim Özdenören**, 1.Baskı, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2009
- Haksal, Ali Haydar: **Rasim Özdenören: Ruh Denizinden Öyküler**, 1.Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2008

- Hece Dergisi: **Yedi Güzel Adamdan Biri Rasim Özdenören,**
Hece Dergisi Özel Sayı: 21, Ankara,
Hece Aylık Edebiyat Dergisi, 2011
- Kahraman, Âlim: **Işıyan Kelimeler: Rasim Özdenören,**
1.Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007
- Özgül, Gamze: **“Rasim Özdenören’in Hikâyelerinde
Moral Değerlerin Çözülüşü ve Kimlik
Bunalımı”,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans
Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, İstanbul, 2010
- Tosun, Necip: **Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören,**
İstanbul, İz Yayıncılık, 1996
- Yıldırım, İbrahim: **Rasim Özdenören’in Hikâyelerinde
Şahıslar Kadrosu,** Yüksek Lisans Tezi,
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Konya, 1995

3.DİĞER YARDIMCI KİTAPLAR VE TEZLER

- Akay, Ali: **Sanatın Sosyolojik Gözü,**
İstanbul, Bağlam Yayınları, 1999
- Akay, Hasan: **Şiiri Yeniden Okumak,** İstanbul,
Akademik Kitaplar, 2009
- Andı, M. Fatih: **Roman ve Hayat,** İstanbul, Türk
Edebiyatı Vakfı, Yayınları 2004
- Banarlı, Nihat Sami: **Resimli Türk Edebiyatı,** İstanbul M.E.B
Devlet Kitapları, 2002
- Barbarosoğlu, Fatma Karabıyık: **Moda ve Zihniyet,** İstanbul, İz
Yayıncılık, 4. Baskı, 2009
- Battomore, T.B. : **Toplumbilim,** Çev. Ünal Oskay,
6. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2000
- Batur, Enis: **Kediler Krallara Bakabilir,**
İstanbul, Remzi Kitabevi, 1990
- Beyatlı, Yahya Kemal: **Kendi Gök Kubbemiz,**
İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008

- Bilgin, Nuri: **Eşya ve İnsan**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991
- Bolay, Süleyman Hayri: **Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004
- Bozkurt, Veysel: **Değişen Dünyada Sosyoloji-Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, 6. Baskı, Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2011
- Cansever, Turgut: **Şehir ve Mimarî**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1997
- Durkheim, E.: **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**, Çev. C.B.Akal, İstanbul, B/F/S Yay. 1985
- Eagleton, Terry: **Edebiyat Kuramı**, 3. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011
- Enginün, İnci: **Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2008
- Ergil, Doğu: **Toplum ve İnsan - "Toplumbilimin Temelleri"**, İstanbul, Hayat Yayın Grubu, 2012
- Erdönmez, Cihan: **"Toplumsal Gelişim, Toplumsal Değişim ve Çevre Bilinci"**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen

Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği
Anabilim Dalı

Fichter, J. :

Sosyoloji Nedir?, Çev. Prof. Dr. Nilgün
Çelebi, 10.Baskı, Ankara, Anı
Yayıncılık, 2011

Fromm, Fromm:

Kendini Savunan İnsan,
Çev. Devrim Doğan Yüzer, 1. Baskı, İzmir,
İlya İzmir, Yayınevi, 2005

Gezgin, M. F. :

**Sosyal Yapı Açısından Genel Sosyoloji-
Köy Sosyolojisi İlişkileri**, İstanbul, İ.Ü.
İktisat Fakültesi Yayınları, 1997

Giddens, Anthony:

Sosyoloji – Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş,
Çev. Ülgen Yıldız Battal, 4. Baskı, Ankara,
Siyasal Kitabevi, Haziran 2012

Gökçe, Birsen:

Gecekondu Gençliği, Ankara, H.Ü.
Yayınları, 1976

Gökçe, Birsen:

**Gecekondu Ailelerarası Dayanışmanın
Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**,
Ankara, Başbakanlık Kadın ve Sosyal
Hizmetler Müsteşarlığı Yayını, 1993

- Guenon, Rene: **Modern Dünyanın Bunalımı**, 3. Baskı,
Ankara, Hece Yayınları, 2012
- Güçhan, Gülseren: **Toplumsal Değişme ve Türk Sineması**,
İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992
- Hartmann, Heinz: **Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu**,
Çev. Banu Büyükkal, 1.Baskı, İstanbul,
Metis Yayınları, 2004
- Hourani, A. , E. Kuran, K. Salibi,
Kemal H. Karpat, R. Davison,
S. Shaw: **Ortadoğuda Modernleşme**, İstanbul,
İnsan Yayınları, 1995
- Hortaçsu, Nuran: **İnsan İlişkileri**, Ankara, İmge Kitabevi
Yayınları, 3. Baskı, 2003
- Işık, Vahdettin: **Kültürel Yabancılaşma-II. Meşrutiyet'ten
Günümüze-**, İstanbul, Kum Saati Yayınları,
2012
- İçli, Gönül: **Sosyolojiye Giriş**, 5.Baskı, Ankara, Anı
Yayıncılık, 2011
- Kabaklı, Ahmet: **Türk Edebiyatı Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul,
Türk Edebiyatı Vakfı, Yayınları, 2006

- Kahraman, Âlim: **İşyan Kelimeler: Rasim Özdenören**, Necip Tosun, “Modern Hayat Karşısında Bir Duruş Olarak Metafizik”, 1. Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007
- Kandemir, M. Yaşar: **Örneklerle İslâm Ahlakı**, 5. Baskı, İstanbul, Nesil Yayınları, 1986
- Karakoç, Sezai: **Gün doğmadan**, 7. Baskı, İstanbul, Diriliş Yayınları, Mart, 2009
- Kartal, S. Kemal: **Kentleşme ve İnsan**, Ankara, TODAIE Yayınları, No: 175, 1978
- Keleş, Ruşen: **Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, 2. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1978
- Keleş, Ruşen: **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002
- Keleş, Keleş, Can Hamamcı: **Çevrebilim**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998
- Kıray, Mübeccel: **Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, Ankara, DPT Yayını, 1964

- Kıray, Mübeccel: **Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme**, Ankara, TGAV Yayınları, 1982
- Kırklar, Alper: **“Toplumsal Değişim ve Türk Sinemasında İstanbul İmgelemi”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İletişim Bilimleri Dalı, İstanbul, 2009
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Çile**, 66. Baskı, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2009
- Kocacık, Faruk: **Toplumbilim Ders Notları**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No: 64, 1997
- Kongar, Emre: **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 14.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, Ağustos 2010
- Köker, Levent: **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013
- Krech, David, Richard S. Crutchfield: **Sosyal Psikoloji: Nazariye ve Problemler**, Çev. Erol Güngör, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Yayınları, 1970

Le Bon, Gustave:

Kitleler Psikolojisi, İstanbul, Hayat
Yayınları, 2005

Lekesiz, Ömer:

Yeni Türk Edebiyatında Öykü,
İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001

Lundberg , George A.,
Clarence C. Schrag, Otto N. Larsen:

Sosyoloji, Çev. Özer Ozankaya,
Ülker Gürkan, Ankara, Türk Siyasi İlimler
Derneği Yayını No: 19, 1970

Marcuse H. :

Tek-Boyutlu İnsan, Çev. Aziz Yardımlı,
İstanbul, İdea Yayınevi, 2010

Meriç, Cemil:

Kırk Ambar, İstanbul, 13.Baskı,
İletişim Yayınları, 2013

Müslim:

Libas, 35

Nasr, Seyyid Hüseyin:

Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi,
Çev. Şahabettin Yılmaz, 1. Baskı, İstanbul,
İz Yayıncılık, 1995

Nisbet, Robert, T. B. Bottomore:

Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi,
Çev. ve Der. Mete Tuncay ve Aydın Uğur,
İstanbul, Ayraç Yayınevi, 1997

- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,**
İstanbul, Timaş Yayınları, 2008
- Ozankaya, Özer: **Toplumbilimine Giriş,** İstanbul, Cem
Yayınevi, 2007
- Ozankaya, Özer: **Toplumbilim,** 6. Baskı, Ankara, Tekin
Yayınları, 1986
- Öndil, Nilüfer: **Biçim Sorunu: Varlıkta, Bilgide, Sanatta,**
İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2003
- Özel, İsmet: **Cuma Mektupları V,**
İstanbul, Çıdam Yayınları, 1992
- Özel, İsmet: **Cuma Mektupları 10,**
İstanbul, Şule Yayınları, 2003
- Özkalp, Enver: **Sosyolojiye Giriş,** 19. Baskı, Bursa, Ekin
Basım Yayın Dağıtım, 2011
- Pazarlı, Osman: **İslâmda Ahlâk,** İstanbul, Remzi Yayınevi,
1980
- Şenyapılı, Önder: **Kentleşen Köylüler,** Birinci Baskı,
İstanbul, Milliyet Yayınları, Haziran 1978
206

- Tanpınar, Ahmet Hamdi: **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Birinci Baskı, İstanbul, YKY, Kasım 2006
- Tanyol, Cahit: **Sosyal Ahlâk: Lâik Ahlâka Giriş I**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 848, 1960
- Tatlıldil, Ercan: **Kentleşme ve Gecekondular**, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989
- Tekeli, İlhan: **Bağımlı Kentleşme**, Ankara, Mimarlar Odası yayını, 1977
- Tekeli, İlhan: **Türkiye’de Kentleşme Yazıları**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1982
- Tezcan, Mahmut: **Sosyolojiye Giriş**, 6.Basım, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011
- Timur, Taner: **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi
- Tirmizî: **Diyât**, 7

- Tosun, Necip: **Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996
- Touraine, Alain: **Modernliğin Eleştirisi**, 8. Baskı, İstanbul, YKY, Mart 2012
- Tütengil, Cavit Orhan: **Az gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1966
- Uşaklıgil, Hâlid Ziyâ: **Kırk Yıl**, İstanbul, Özgür Yayınları, 2008
- Uysal, Faruk: “Sır Defteri”, **Dergâh**, Sayı 148, Haziran 2002
- Yıldırım, Ercan: **Modern Türk’ün Hikâyesi**, Ankara, Elips Kitap, 2011
- Zafiroğlu, Cahit: **Şiirler**, 5. Baskı İstanbul, Beyan Yayınları, Aralık, 2004
- Zarifoglu, Cahit: Yaşamak, İstanbul, Beyan Yayınları, Haziran, 2004

4. MAKALELER VE RÖPORTAJLAR

- Canbaz Yumuşak, Firdevs: Rasim Özdenören ve Öykücülüğü,
**Turkish Studies - International
Periodical For The Languages,
Literature and History,**
Of Turkish or Turkic Volume 7/2 Spring
2012, Ankara
- Çelik, Celalettin: Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve
Din, Ardahan Üniversitesi, **Karadeniz
Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2010
- İleri, Selim: “Giriş”, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı,
Türk Dili, Sayı 286, Ankara Üniversitesi
Basımevi, Ankara, 1975
- Karal, Cevdet, Ömer Erdem: Rasim Özdenören’le, “Ben İsterim ki Bu
Öyküler Okunduğunda İnsan Kendisini
Yüceltmiş Hissetsin”, **Kaşgar**, S.20, 2001
- Kıray, Mübeccel: “Gecekondu; Az gelişmiş Ülkelerde Hızlı
Topraktan Kopma ve Kentsel
Bütünleşme”, **SPD Dergisi**, C. 27, No:3,
1973
- Osmanoğlu, Emir, Ekrem Özdemir: “Rasim Özdenören’le Söyleşi, ‘Huzurun
Öyküsü Olmaz’ ”, **Mağara**, S.10, 2001

- Özer, İnan: “Toplumsal Değişme ve Kentsel Olgu”,
Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, 1983
- Özer, İnan: “Toplumsallaşma Sürecinin Siyasal Boyutu, Siyasal Katılma ve Kentlileşme”,
Hacettepe Üniversitesi, **İİBF Dergisi**,
Ankara, 1988
- Özer, İnan: “Kent Ailesi”, **Aile Ansiklopedisi**, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı,
Ankara, 1991
- Sencer, Muzaffer: “Bir Bağımlılık etkeni Olarak Yabancılaşma”, **Bilim ve Sanat**,
Mart 1981

5.ELEKTRONİK KAYNAK

- Alkan, Ahmet Turan: “İnsan Eşya ilişkilerine ‘Mekanik’ Bir Bakış”,
Aksiyon Dergisi, Sayı 989, 31 Ocak 2005,
(Çevrimiçi) 25.11.2013
<http://www.aksiyon.com.tr>
- Güncel Türkçe Sözlük**,
Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi) 10.11.2013
<http://www.tdk.org.tr>
- Kongar, Emre: “Cehaletin Bu Kadarı Ancak Eğitimle Olur”,
(Çevrimiçi) 25.10.2013
<http://www.kongar.org>

Kur'an-ı Kerim Portalı,

(Çevrimiçi) 05.10.2013

<http://www.kuran.gen.tr>

Tosun, Necip:

“Türk Öykücülüğünün Serüveni”, (Çevrimiçi)

07.09.2013 <http://tosunnecip.blogcu.com>

Uğurlu, Faruk Yalçın:

“Mimarî Çevre İle Toplum Yapısı ve
Değişimin Etkileşimi”, (Çevrimiçi)

10.11.2013 <http://dergi.mo.org.tr>

Yengin, Didem Ataman:

“Mekanikleşen Birey: Arçelik Örneğinin

R.Barthes'a Göre Çözümlemesi”, **The**

Turkish Online Journal of Design, Art and

Communication - TOJDAC January 2012

Volume 2 Issue 1 (Çevrimiçi)

20.11.2013 <http://www.tojdac.org>